

92

OSKOLAI TANÍTÓ KÖNYV

a'

TÉTETŐ (practica) FILOSOFIA'

MÁSODIK RÉSZE

TERMÉSZETI TÖRVÉNY

TUDOMÁNY.

(JUS NATURAE)

vagy:

Azon Törvényeknek, és Jussoknak tudományos elő adása, melyek a' józan okosságból vészik eredeteket, egyenesen.

Készítette

Filosofiát tanuló Tanítványi számára:

SZ. SZILÁGYI JÁNOS

Filosofia' Doctora; annak; a' Természet Tudományának; és a' Német Nyelvnek rendes Tanítója a' Szigethi H. V. T. tartók Gymnásiumában.

ELSŐ RÉSZ.

TERMÉSZETI ÁLLAPOT'

KÖZÖNSÉGES JUSSAL.

Genyü ————— *0000000000* *Dr. Szigethy.*
Ki nyomtattatott

A' Tekintetes Szigethi Nemesség költségével.

————— *0000000000* —————
Szigethen,

Máramarosi Gotlib Antal' betűivel 1813.

**Est quidem *lex* recta ratio, naturæ congruens,
diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ
vocet ad officium.**

Cicero,

Handwritten signature or mark in brown ink, possibly reading "Gönczi".

A°
TEKINTETES
SZIGETHI NEMESI
KÖZÖNSÉGNEK,

a°
Köz Jó buzgó elő mozdítójának;
Tudományok Pártfogójának;

a°
Nemes Szigethi Reform. Gymnasium egy
FŐ PÁTRÓNUSSÁNAK;
Háládatofsága jeléül

ajánlja,
a z Í R Ó,

THE
SOCIETY
OF

OF

OF

OF

Tekintetes Nemesség!

Akár ezen tsekély munkámnak tzeljät; akár a' magam állapottyát vegyem gondolóra; ugy érzem, hogy senkinek igazságosabb jussal ezen munkámat nem ajánlhatom, mint a' Tekintetes Nemességnek. A' midön ugyan is munkám Oskolai Vezér Könyvnek készült, azon Ifjak számára, kik ezen Nemes Gymnasiumban a' Filozofiai Tudományokat halgatyák tsak annak betses Neve alatt lehet az leg igazságossabban a' Nemes Magyar Közönségnek eleibe, a' kinek ezen Ifjuság elő menetele, 's ezen Vidéki Fő Oskolának virágzása leg inkább szívén fekszik. A' mi a' magam állapottyát illeti: tökéletesen meg vagyok én már arról gyözödve, hogy a' Tekintetes Nemesség' tapasztalt kegyessége mindenkor készen van azon tsekély tehetségem elő segéllésére, mellyeket e' jól tévő kebelében már régtöl fogva fenn álló Nemes Gymnasium elő menetelére, 's a' köz Jó elő mozdítására fordítok.—

Adják az Egek, hogy semmi reménytelen történet ne áljon elő soha, mely a' Tekintetes Nemességnek ezen valóban Keresztyéni, 's édes Hazánk köz javát tárgyozó Nemes gondolkodását,

's búzgóságát meg tántoríttja! — Adják az Egek! hogy soha ki ne aludjon édes Hazánkfiából ezen jól tévő indulat az Oskolák iránt mely által Szent Vallásunk díszére, Hazánk e' szegeletében is Oskolánk virágzása több századoktól fogva mind e' mai napig fen tartatott.

Meg enged tehát nékem a' Tekintetes Nemesség, hogy ezen tsekély munkámat tiszteletre méltó betses Neve alatt bátorkodtam a' Világ eleibe botosítani. És méltóztatni fog engemet annak el fogadása által az iránt bizonyossá tenni, hogy ezután készitendő munkáimmal is, melyeket, valamint ezt, az itten tanuló Ifjúság számára Kézí Könyvnek ki adni szándékom vagyok köz Jóra tzelozó igyekezetem segéllése, 's munkáim' betses Neve alatt leendő ki botosítása iránt meg kérni bátorkodjam.

Mely Kegyességének telyes bizodalommal való el várásával maradtam Szigethen 1813 April 4-dik Nap.

A' Tekintetes Nemességnek

álázatos szolgája
Szilágyi János

Az Érdemes Olvasóhoz.

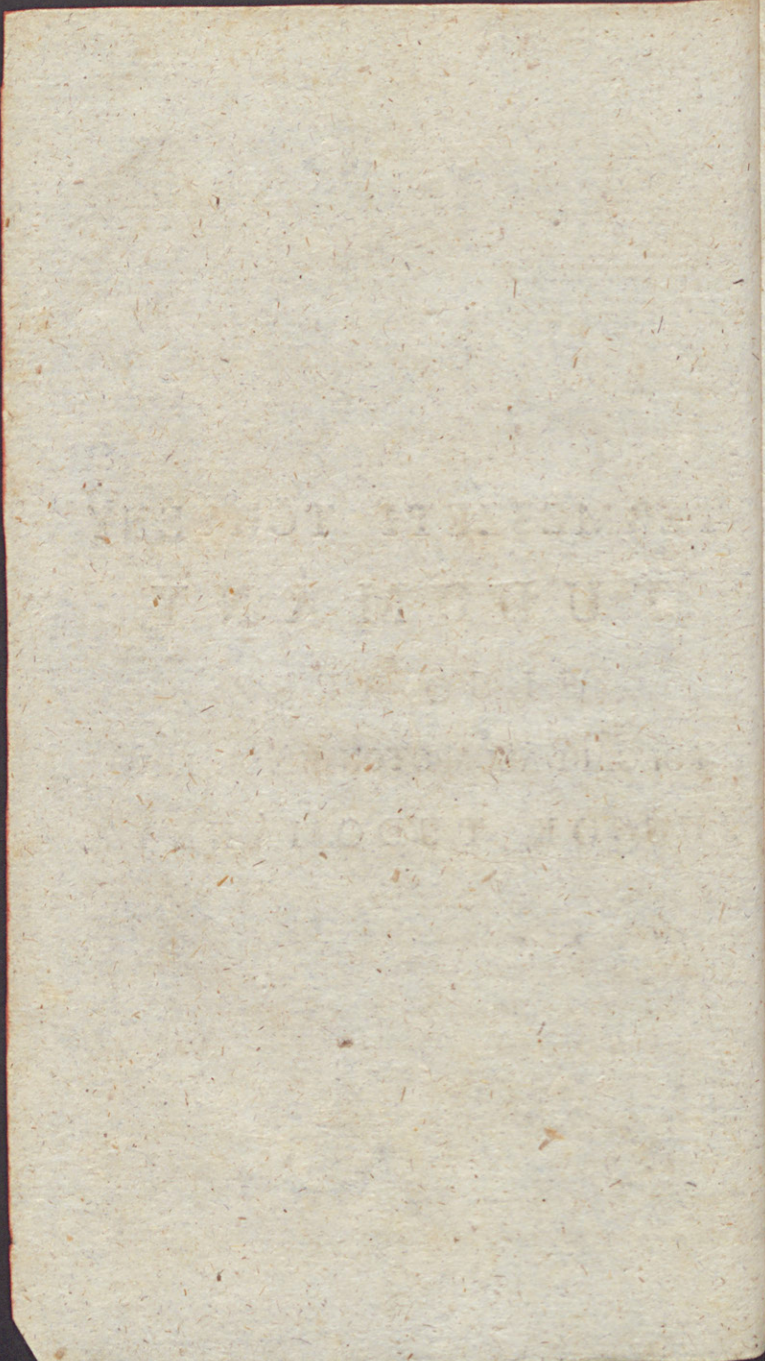
Hogy mi volt tze'lom e' tsekely munkám ki adásában, azt annak Homlok írásából által láthattya az Érdemes Olvasó. — Meg felel é ez azon tze'lnak? Annak meg íté'ését az Érdemes Olvasó egyenes íté'letére bízom. — Hogy hibák abban lehetnek, azt jól tudom; — de kitől lehet minden Szempontból tökéletes munkát várni? — Ha valaki azt tene hibául, hogy igy lévén, még Magyar Hazánkban, kivált a' Törvény Tudományok' állapottya, nem magyarul, hanem deákul kell vala írni kivált a' Természeti Törvény Tudományra Vezér - Könyvet: — Gondolja meg azt ezen Érdemes Olvasó, hogy e' mellet is az a' kötelessége minden Hazáját böl-dogítani kívánó Hazafinak, hogy mentől e-lébb tegye szükségte'lenne az olyan dolgokban a' deák Nyelvet, melyeknek tudása minden rendű, 's állapotú embernek átaljában szükséges: mert tsak ugyan hiba az, hogy egy Polgárnak készülő Ifjú Ifjúságának nagyobb részit a' deák Nyelvnek tanulására fordíttya, 's osztán életének azon idejét kell fordítani annak meg tanulására, a' mit Ifjúságába tized résznyi idő alatt meg tanulhattott volna, melynek már mind a' természet, mind a' Polgári állapot más foglalatofságokat szabott eleibe; annak meg tanulására, mon-

dom a' mit leg elsőben kell val tudnia. — A' Kézi Könyveknek magyar Nyelven való kiadásában nem én vagyok az első. A' Debreczeni Ref. Kollégiumban már régen szokásban vevődött ez: és ki vetheti azt szemére azon Fő Oskola igazgatásának, hogy Ifjai többé nintsenek éppen ugy készen a' Világban ki kelvén, mint az előtt? sőt jobban? Tudós Dogonits András, és Fejér György Urak is, valyon hibáztak é az által, hogy amaz, a' Tudákofságot; ez pedig a' Filozofiat magyarul kezdett kezekben adni a' Pesti Királyi magyar Univerfitásban tanuló Ifjaknak? — Egyébb aránt ezen tekintetre nézve is, én ugy szoktam közölni itt a' dolgot, hogy akarmé Nyelven légyen is a' Kézi Könyv, magyarul tanítók, és deákul tézsem az ujjonnan való ki kérdezéseket. — A' deák mester szok ki tételében meg lehet hogy hibáztam ezen Könyvben; de annak a' magyar Nyelv mostani állása az oka; és ezért sok oly deák ki tételeket meg hagytam, mellyek helyet jobbat nem találtam magyarul, és néha azokat magyar hang jelekkel írtam le. Jobbnak látom ezt így csinálni mint holmi korts szókkal az Olvasót terhelni. Többire minden lehetsé hibák mellett is, reménylem, hogy az Érde mes Olvasó leg alább igyekezetemért nem fog meg vetni, szívémből kívánván azt, hogy leg alább e' munkám által mások fel serkentessenek egy ennél tökéletesebb munkának készítésére.

TERMÉSZETI TÖRVÉNY
TUDOMÁNY.

ELSŐ RÉSZ:

POLGÁRI ÁLLAPOTON KÍVÜL LÉVŐ
JUSSOK, TUDOMÁNNYA.

TERMÉSZETI TÖRVÉNY TUDOMÁNY.

— — — — —
Bé-Vezetés.

§. I.

Mi a' Jus? a' leg eggyűjtöbb fel vétel szerént?

Hogy minden embernek van a' természet-
től tehetsége külső tselekedetek', vagy olyan
tselekedetek' elő állítására, melyek; külső ér-
zés, látás, hallás, tapintás, 's a' t. alá esnek,
az nyilván való dolog. Ezen tehetség min-
den szabadon mozogható valóságokkal köz-
lévén a' Természetben, van valami az ember-
ben, a' mi azt meg különbözteti az állatok-
ban lévőtől; mely nem egyéb, az ember-
ben tulajdon, és minden dolgoktól meg kü-
lömböztető jegynél, az *Okosságánál*. Ez ugy
is mint önnön természete szerént. Törvénye-
ket

ket adó, úgy is, mint azokat el fogadó Te-
hettség az emberben, ama külső tselekedek'
elő állítására már az állatiság által adatott
természeti tehetséget (facultas phisica), Törvé-
nyei alá vévén, 's meg határozván, *erköltsi*
tehetséggé (facultas moralis) változtattya által.
Ez neveztetik osztán *Jusnak*, meg különböz-
tette ama tsupa természeti lehetőségtől. Ezen
eggyügyü elő adása a' Jus elő - terjesztésének
az embereknek minden oly ítéleteikből,
melyeket annak alkalmaztatásáról tesznek, ki
tetszik; és nints oly ember, a' kinek tsak
valamennyire ki fejtődött értelme vagyon,
hogy valami homályos fel vétele (*obscura i-*
dea) nem volna arról.

Az emberek' közönséges magok viselete egymás
íránt mutattya azt, hogy minden ember tulaj-
donit mind magának, mind másoknak jussó-
kat.

Akárki is, midőn valamely külső tsele-
kedet' elő állításához fog, noha mindég le-
hetősnek lenni jól tudja azt, hogy ebben más
embertől meg akadályoztathatik; mind az ál-
tal azon lehets meg gátoltatással vagy ép-
pen semmit nem gondolván; vagy magát az
akadályoztató ellen meg erősítvén, bátrán
hozzá fog munkájához 's tselekedetét jó Lel-
ki - ismérettel véghez viszi. Ellemben min-
den

den ember nyilván tudja azt, hogy ő nékie tellyességgel nem szabad mást némely külső tselekedetek elő állításában meg gátolni, sőt kényszerítve lenni érzi magát arra, hogy abban semmi akadályt ne tégyen; a' honnét ha csak ugyan ezen világos önnön tudása ellen még is véghez viszi azt, nyilván érzi, hogy bűnös, és izüntelen büntetést vár magára. Az első meg eső dolog azt mutattya hogy minden ember tulajdonit magának jussokat; a' másik pedig azt, hogy másoknak is hasonlóképpen tulajdonit.

§. 3.

Mit tézzen magának, 's másoknak jussokat tulajdonítani?

Minden ember tulajdonit mind magának, mind másoknak jussokat, még pedig úgy annyira ki fogás nélkül, hogy embert csak gondolni se lehet a' nélkül hogy néki jussai ne legyenek. Mihelyt tehát az ember embert lát, mindjárt kényszerítette lenni érzi magát arra hogy ötöt bizonyos tselekedetek véghez viteleben meg ne gátolja. Eggy olyan valóság pedig, ki a' maga tselekedeteiben egyedül önnön magától függ, szabadnak, okos valóságnak 's annál fogva személynek lenni mondatik. Magának tehát, és másoknak jussokat tulajdo-

donítani, annyit téfzen, mint a' személlyeségét (*Personality*) meg esmérni.

Jegyzés. Mihelyt én egy előttem elő álló valóságot embernek lenni meg esmérek, azonnal meg esmérem azt is, hogy ő szabad Valóság. De kérdés: mik az embernek közönséges meg esmértető jelei? A' kinek esmérete határa egy Falu, egy Varmegye, vagy Európa' határaival végződik, annak elég ennyit mondani: hogy egy olyan állat, melly két lábbon jár, beszéll, fejér, barna, veres vagy ezekből elegyítet színű 's a' t, embernek nevezetik. De a' kinek esmérete az egész föld kerékiségén lakó emberekre ki terjed, az ezen meg esmértető jeleket se nem elégségeseknek, se nem helyeseknek lenni tudja. Tehát közönséges, és szükséges (*a Priori*) meg esmértető jelek azok léfznek, mellyek nem tsak a' Föld kerékiségén találtató, de minden más Égi Testekben találtatható, véges okos valóságokra is egy formán illenek: a' pedig egyedül tsak az ha ő (azon véges, és tapasztalás alá eshető Valóság) külső tselekedeteit úgy tefzi, a' mint azt az Okosság parantsoló és meg engedő Törvényei kívánnyák; ha ő a' maga külső szabadsága' határai között marad; és miadennek meg adja azt a' mivel tartozik. A' hibán én ezeket meg lenni nem tapasztalom, azt okos valóságnak lenni külsőképpen meg esmérni nem is tartozom.

§. 4.

Mi a' szabadság? és hol vagon annak helye?

A' Fellyebb elő adott meg eső dolgok (*facta*) arra mutatnak, hogy minden ember szabadnak lenni esméri, mind magát, mind másokat. Az a' kérdés jö hát itt elő, hogy mit tészen szabadnak lenni, és hol van annak helye? szabadnak lenni tészi: 1-ször Idegen Törvényektől függetlennek lenni, vagy senkitől mástól magán kívül meg nem határozattni a' tselekedetekre. 2-ször Önnön Törvényeitől, vagy önnön magától függeni a' tselekedetek véghez - vitelében. A' honnan látni való, hogy a' szabadságnak tsak ott van helye, a' hol Okofság vagon: mert egyedül tsak az Okofság hozhat Törvényeket a' tselekedetek véghez vitelére, vagy nem vitelére. Mint hogy pedig minden ember okos valóság, egyszersmind szabad is.

§. 5.

A' Szabadság két féle

Az embernek tselekedetei két félek, belsők, és külsők. Belsők, az akaratnak meg határozásai, melyek vagy Okofság, vagy pedig a' testiség által esnek meg; ezen tselekedetek,
tsak

csak a' tselekvő előtt, de még az előtt lintsenek mindenkor tudva, Ezeket tehát nem lehet meg akadályoztatni másokban. Külső tselekedetek azok, melyek az érzésünk alá eső világban állanak elő; melyeket szemünkel lathatni, fülünkel halhatni 's a' t. A' honnan a' szabadság is, vagy belső vagy külső amaz erköltsi, ez pedig törvénybéli (juridica) neveztetik.

§. 6.

Másoknak személyességet tulajdonítani mit térszen?

Mint hogy a' mások belső tselekedetei érzésünk alá nem esnek 's azért a' mások belső tselekedeteibe a' mi tselekedeteink erőszakosan bé nem fojhatnak; azokat nem lehet meg akadályoztatni: a' mások belső szabadsága tollünk nem függ: midőn tehát mi másokat szabadoknak lenni esmérünk, ez csak az ő külső tselekedeteikre nézve esik; és így személyességet is másoknak, csak a' külső tselekedetekre nézve tulajdonitunk. E' szerént mást személynek lenni meg esmérni, annyi mint ötet külső tselekedeteiben meg akadályoztatni nem merni; sőt meg esmérni azt, hogy ő csak önnön magától függ.

§. 7.

A Jusnak közönséges (vulgaris) értelme

Minden ember meg esméri azt, hogy ő néki, és másoknak van jussok bizonyos tselekedetekre; és így minden ember meg esméri mind magát, mind másokat Személynek lenni. De a' már a' kérdés, hogy mit értenek a' Jusson? Erre a' kérdésre a' Köz ember ugyan meg nem felelhet világosan, vagy a' Jus *Conceptusában* lévő jegy képeket elő nem tudja számlálni, ha szinte azt néha reá tudja is szabni a' tselekedetekre; annyit mindazonáltal tud, hogy, a' kinek jussa van, annak úgy annyira szabadsága van azt tselekedni, a' mire nézve néki jus tulajdonítatik, hogy annak ellent állani nem szabad; és azt is tudja, hogy a' ki néki ellent mér állani, igazságosan verettetik vissza. Ez tsak a' gonofztévőnek félelmes állapottyából is ki tetfzik, a' midőn igazságtalanul tselekefzik, vagy a' más jussait meg sérti.

Jegyzés. Az a' tselekedet, melyre valakinek jussa van, igazságosnak mondatik magyarul. Az igazság hát, ebben a' Törvényes értelemben, semmi nem egyéb, hanem a' szerént való maga viselete az embernek, a' mint az ő jussai vagynak. Igazságtalanság, vagy justalanság ellenben, a' mások jussainak meg sértése, vagy a' maga jussai határáan kívül való hágás.

§. 8.

Szorosabb, vagy Filosofiai értelme a' Jusnak.

Ha a' jusról tudományosan vizsgálódunk, vagy annak *Conceptusát*, a' Filosofiai fel fejtetés (*Analýsis*) alá tésszük, abban, ezen jegy képeket (*Notæ, seu repræsentationes partiales*) találjuk: 1-o) Annak a' kinek jus tulajdonítottatik, más rajta kívül lévő emberekkel való *öszve köttetése van (relátio)* 2-o) Azon *öszve köttetésre nézve, egy bizonyos meg engedő Törvény (Lex permissiva)* által adatott szabadság (*Facultas moralis*) valamely tselekedetre vagy dologra, 3-o) Ollyan Szabadság melynek ellent állani, vagy meg akadályoztatni, egy bizonyos *Tiltó Törvény (Lex prohibitiva)* meg tilt. És így a' *Jus* az embereknek *egy mással való öszve köttetésekre nézve bizonyos meg engedő Törvény erejéből fojó, szabadságok valamely tselekedetre, vagy dologra, melynek ellent állani bizonyos Tiltó Törvény meg tilt.*

§. 9.

A' jus kétféle

Hogy ha azon egybe köttetést, (*relátio*) annyiban gondoljuk, a' mennyiben azt a' Termé-

mészert (vagy a' mennyiben az emberek, állapotokra nézve magoktól nem függenek) állította elő, és ha azon meg engedő, és Tiltó Törvények az Okofság Természetéből (*a priori*) fojó Törvények, mellyek senkinek kényétől nem függenek, hanem változhatatlanok; úgy a' jus *Természetinek* (*Jus Naturale*) nevezetik. Ha ellenben, azon egyben kötetést magok állították fel az emberek szabadon; és ha azon Törvények az ő szabad tettések által tett Törvények (*Leges positivæ*); úgy a' jus *Kényyinek*, vagy *írott Jusnak* (*Jus Arbitrarium, positivum*) nevezetik.

Jegyzés. Azon két Törvények Formuláit előre valóképpen így lehet elő adni. 1-o) Tiltó Törvény: A' más állapotját, a' mellybe ő igazságos úton módon helyheztetődött, az ő meg edgyezése nélkül meg változtatni nem szabad. 2-o) meg engedő Törvény: Azon állapotban, mellyben igazságos úton módon helyheztetődöttél, akarmit tselekedni szabad, és annak ellent állani, a' ki meg háborít ezen állapotban igazságos.

§. IO.

Minden Jusnak köteleztetés felel meg.

Ha nékem tehát jusom van valamire vagy valamihez; azon Tiltó Törvény erejénél fogva, mindenek mások rajtam kívül tilalmaztatnak, né

kem az én jufsom gyakorlásában (*exercitium juris*) gátot vetni, és így a' rajtam kívül lévőknek Szabadtságok az által kényszerítettik bizonyos határok között maradni. Az ember Szabadtságát pedig bizonyos határok közé szorítani, és azt valamire kényszeríteni, annyi mint őtet kötelezni. A' honnan minden jusnak, mindenekben másokban köteleztetés felel meg, és viszont.

§. II.

Köteletség.

Azon tselekedet melyre valaki valamely Törvény által köteleztetik *Kötelef.égnek* neveztetik. Látni való pedig, hogy a' Kötelef.ég annyi féle lehet, a' hány féle Törvények vagynak. Ha tehát a' Törvény *Természeti*, vagy a' *Okofság Természetéből fojó*, a' kötelef.ég is *Természeti* (*Officium Naturale*) ha *itt*, vagy *Kényi* a' Törvény, ez is *Kényi*; ha a' Törvény Természeti ugyan, de a' melynek való elég tételre az ember külső erő által nem kényszeríttethetik, hanem egyedül csak önnön Lelki esmérete által, ugy a' Kötelef.ég *erköltsi* vagy *Lelki esméret Kötelef.ége* (*Officium Humanitatis Conscientiae*).

Jegyzés. Itt a' Törvény többféle esmeiről van emlékezett; de azok között való külömbiséget könnyen

nyen átláthatod, ha eredetekre figyelmezel. — Törvény az, a' mi mindeneket kötelez valaminek véghezvitelére, vagy el-hagyására; ha már ez a' Kötelezés egy átaljában Közönséges, és szükséges, és tsak a' szabad tselekedeteket határozza meg, azomban annak végre hajtására külső erővel is kényszeríthetjük, ez akkor Külső Természeti Törvénynek (*Lex externa Naturalis*) neveztetik; Ha a' belső tselekedeteket, vagy az akaratnak meg-határozottatásait irányozza az, akkor belső Természeti Törvénynek (*Lex interna Conscientiæ, moralis*) neveztetik. Ha pedig a' Törvény, nem egy átaljában közönségesen és szükségesképen kötelező, tsak bizonyos emberekre illő, és így ha annak, nem az Okosság a' kút feje, hanem valakinek, vagy valamely Társaságnak szabad tettése; úgy a' Törvény írott, vagy Kényi Törvénynek (*Lex arbitraria positiva*) neveztetik. A' Természet Törvényéről itt nincs szó. Az Isten Törvénye pedig, a' menyiben az az Okosság, vagy Lelki esméret Törvénye, nem új osztálya a' Törvénynek.

§. 12.

A' Szabadságnak határai vagynak

Minden embernek vagynak bizonyos jussai, azok akár Természeti, akár írott, vagy Kényi jussok legyenek; a' mely, és a' mennyi tselekedetekre, vagy dolgokra van valakinek jussa (vagy a' mennyi kinek kinek jussai

sai summája) azon, és annyi tselekedetekre, vagy dolgokra nézve élhet, a' maga szabadságával, vagy függetlenségével; ezen kívül lépni nem szabad; ezen jussok summája a' szabadság határának (*Sphæra Libertatis externæ*) neveztetik: minthogy pedig minden embernek meg határozott jussai vagynak, az ő szabadságának is meg határozott ki terjedésűnek kell lenni.

§. 13.

Mi a' Természeti Jussok Tudománnya, és annak Fő Törvénye?

A' Természeti Jussok Tudománnya, már nem egyéb, hanem azon jussoknak, világos, fundamentomos, és egymásból fojó rendel való elő adása, mellyek az Okosság Természetéből fojnak: vagy mellyek a' Természeti szabadság határa között vagynak. Hogy pedig ezen jussok így adattathassanak elő, szükség, hogy egy fő principium tévődjék, mellynek vezérlése alatt azok érthetőleg adattathassanak elő. Ezen principiumot mi ezen ki tételben foglaljuk azt: *Minden ember úgy éljen a' maga jussaival, külső szabadsága határai között, hogy másoknak külső szabadságát meg ne sértse.*

Jegyzés. Ez a' princípium, a' mint látni való, nem Kútő (*Principium essendi*); hanem olly meg esmérhető jel (*Criterion, principium regulativum*), mellyből minden esetben meg lehet esmérni, hogy mi légyen jus, és mi sem. A' jussok Kútfeje az Okosság, mellyet úgy kell nézni az emberben, mint Törvény Könyvet (*Codex*.) Így is fel lehetne osztani ezen princípiumot: „Minden ember élhet a' maga jussaival önnön szabadsága határai között., És. Minden ember a' maga jussaival, úgy éljen, hogy a' mások külső szabadságát meg ne sértse.,

§. 14.

Ezen Fő Törvénynek bővebb magyarázatja,

Hogy az ember, a' maga jussaival szabadsága határai között élhessen, ollyan szükséges, a' millyen szükséges az, hogy ő szabad és okos valóságnak lenni mind magától, mind másoktól külső képpen meg esmértesék. Hogy pedig ő a' maga jussaival való élésben arra figyelmezni köteles hogy a' mások szabadságát meg ne sértse, vagy a' mások külső szabadsága határaiba bé ne hágjon, tsak onnét is ki tettzik, hogy tsak ezen feltétel alatt vannak, és lehetnek az embernek jussai; mert azt gondolni, hogy valaki a' maga jussait a' mások jussaira való minden tekintet nélkül gyakorolhattya, és így az ő szabadságának semmi határai nintsenek, annyi

mint ha néki semmi jussai nem volnának. A határtalan szabadság *Conceptussa* önnön magával ellenkezik.

§. 15.

Több módú ki tétélei ezen Fő Principiumnak

A Kánt követői, ezen Fő Erköltsi Principiumból. „Mindenkor olly Maximák szerénstselekedj, melyekről okosan akarhasd, hogy azok minden okos valóságnak közönséges Törvényeivé válhassanak.” ilyen Jussók Fő Principiumát hoznak le, (ha, úgy mondgyák ők, ezen Fő erköltsi Törvény az embereknek azon külső egybe köttetésekre (*relatio externa juridica*) szabadik, a' mellybe téfzi őket az ő külső tselekedeteiknek egy másba való béfojásai) „I' te külső tselekedeteid tételében, mindenkor olly Maximákat kövess, mellyek, ha közönséges Törvényvé válnának az emberek között, az által senkinek szabadsága nem csak nem szenvedne, sőt épen meg maradna.” Látni való, hogy ez a' fellyebb elő adottól, csak a' ki tételben különbözik. Vagynak még mások is, mint: *senkit meg ne sérts*, (*neminem læde*) a' mellyből világosan nem jussók, csak kötelefségek fojnak.

§. 16.

Az eddig mondattakból némelly Fojadékok (Corollaria)

1-o) Az eddig mondattak szerént így is lehet meg határozni a' Just: *A' Juss az embereknek külső egybe köttetésekől folyó azon tehetségek, melly szerént, a' magok szabadságok határai között, mindent tsínálhatnak, a' mit tettzik; és erővel ellent álhatnak annak a' ki ezen határba bé lépni bátorkodik. Ezen, 's a' fellyebb elő adott Conceptussa a' Jusnak látni való, hogy az okofság természetéből fojó egyenesen (necessarius & universalis) nem tapasztalásból vett; mindenekben egy formán meg van eredetiképpen; melly nélkül okos valóságot gondolni sem lehet külső egybe köttetésben másokkal.*

2-o) Az is ki tettzik hogy mivel a' Jus Conceptussának le hozásában az erköltsi Törvényre nem figyelmeztünk, a' Jusokról tanító Tudomány egészen különbözik az erköltsi Tudománytól, és az egy magában fenn álló Tudomány. Az igaz, hogy meg eggyeznek annyiban, a' mennyiben mind a' kettő a' szabad tselekedetekre ad principiumokat; de nagy a' különbség: mert a' Morál a' belső tselekedetekre, azoknak rugóikra ad principiumokat; a' Jus pedig a' külsőkre tsupán;
és

és a' tselekedetek rúgóira nem figyelmez. — A' Jus Törvényei szerént való tselekedetekre külső erő által is kényszeríttethetünk; de a' Morálra soha se: A' Jus Törvényei írott Törvényekké (*Leges positivæ*) és átváltozhatnak; de a' Morale soha se; A' Jus csak meg engedi a' tselekedetet, de azt soha se parantsolja; A' Morál pedig parantsolja azt, még pedig mindég fel tétel nélkül (*Cathegorice*); sőt néha a' Morál tiltya azon tselekedetet, mellyet a' Jus meg enged, 's a' t.

3-0) Jus csak annyiban van, a' mennyiben az okos valóságok külső egybe köttetésben vágynak;

4-0) Az okos valóságoknak külső egybe köttetése, melyre adja az okosság a' Just, csak a' külső tselekedeteknek egymásba való fojhatása által lehets, tehát Jus, csak a' külső tselekedetekre nézve van; a' belsőkre pedig nints. Tehát:

5-0) A' kik között semmi külső egybe köttetés nints, azok között semmi Jus, semmi Törvényes, vagy külső kötelefség nints.

6-0) A' Jusnak adatott Fő Törvénye, csak azokat kötelezi, a' kik külső egybe köttetésben akarnak élni; ezeket pedig szükségesképpen kötelezi; a' ki ezen Törvényeknek magát alá adni nem akarja, haggya el az embereket, bújjon a' barlangokba.

7-0) A' Jusnak létele olyan bizonyos, a' millyen bizonyos az, hogy az ember okos valóság, és hogy mindenkor külső egybe köttetésben van másokkal magán kívül. Mint-hogy továbbá ezen egybe köttetés erejénél fogva az ember tsak ugy tartattathatik másoktól okos valóságnak lenni, ha az okosság Törvényeit követi, vagy a' maga külső szabadtsága határai között marad; azt a' mire külsőképpen köteles, véghez viszi; (*sum cuique tribuit*), látni való, hogy a' jusnak meg felelő kötelelségre éppen ugy köteleztetünk, mint arra, hogy magunkat okos valóságnak lenni külső tselekedeteink által mutassuk meg.

§. 17.

A' Jus többféle nemei.

1-0) A' Jus, vagy tökéletes (*perfectum*); vagy nem tökéletes (*imperfectum*). Ama nevét veszi magára akkor, midőn minden fel tételei, a' tselekedet meg eshetésének, az okosság Törvényei szerint, annak kezében vagynak, a' kinek jussa van arra, *Imperfectum* az, ha a' Törvény, melly just ad, olyan fel tételeket is kíván, mellyek a' jussal birónak hatalmában nintsenek, *A' perfectum jusnak perfectum Officium, az imperfectumnak, imperfectum* felel meg.

2-o) A' Jus, vagy *Kényszerítő* (*Cogens*); vagy *nem Kényszerítő*, (*non Cogens*) *Kényszerítő*, ha azzal phyzikai kényszerítés is vagyon öszve köttetve, az ennek meg felelő köteletség *Kényszerítőnek* neveztetik. *nem Kényszerítő*, ha azzal olly *Kényszerítő* erő nints öszve kötve; az ennek meg felelő köteletség, *Lelki esméret köteletségének* (*Officium conscientiae*) neveztetik.

3-o) A' Természeti Jus, vagy Polgári állapoton kívül lévő, vagy Polgári állapot jusza, mivel az emberek, kiknek jusjai adatnak elő a' Természeti jusban, vagy ugy gondoltatnak, mint a' kik egy más között külső egybe köttetésben vagynak; de senki sints közöttök fő, első, vagy igazgató, vagy ugy mint a' kik valamely közönséges fő igazgatástól függenek. Azon jusok foglalattya már, mellyek az első Szem pontból nézvéen az embereket, fojnak az okofságból, *Jus privatumnak*, vagy *Polgári állapoton kívül lévő Jusnak* neveztetik (*Jus Naturæ sensu strictiori*, *Jus Naturæ simpliciter*) Azon jusok foglalattya pedig mellyek, a' másik Szem pontból vévén fel az embereket, az okofság természetéből fojnak, *Közönségesé tett Jusnak*, vagy *Polgári állapot természetü jusának* (*Jus Publicum*, *Jus Publicum Universale*) neveztetik.

4-o) A' vagy velünk született (*Jus Naturæ absolutum originarium theticum*); vagy Keresett jus (*Hypotheticum, acquisitum, derivatum*). Velünk született jussok azok, mellyekkel annál fogva birunk, mert emberek vagyunk; mellyek semmi véghez vitt tselekedetekből nem vettek eredeteket. Ellemben *Keresett jus*, az, melly valamelly véghez vitt külső tselekedetből vette eredetét,

§. 18.

Ezen Tudománynak haszna.

A' Természeti Jusnak haszna nyilván való. Ez adja elő, hogy mi légyen a' Természeti Törvénynek szerént az igazság, és igazságtalanság; ennek nem tudása, vagy nem jól tudása forgattya fel az emberi Társaságokat, és mindenféle nyomorúságok özönével borította bé a' földet, Különösen pedig

1-o) A' ki a' maga jussait esméri *principiumokból*, az azokat betsbe tartya, 's annál fogva a' leg nagyobb szerentsétlenségek között is betsüli emberi méltóságát; magát meg nem veti, 's okatlan állatnak nem tartya.

2-o) Tiszteletbe tart másokat is, mint a' kiknek hasonló jussai vagynak; az igazságot követi, mint fő igazgató, mint alatt való, mint Úr, mint Szolga, mint Atya, mint Fiú 's a' t.

Tud.

Tudván mi légyen a' Status java, örömetst hordozza annak terheit; így elkerüli, a' megelégedetlenség veszedelmes állapotját.

3-o) Számtalan fok történeteket hagynak határozatlanul az írott Törvények, ezeket a' Természeti jusból kell meg határozni.

4 o) Ha a' régi írott Törvényeket kell el törölni, vagy ujjakat kell hozni a' Társaságban, a' Természet Törvényeit kell útmutatóul használni.

5-o) Ha homályosok az írott Törvények, a' Természeti Törvények út mutatások szerint kell azokat meg magyarázni.

§. 19.

A' Természeti Jus Históriaja.

Húgo Grotius leg elsőbben irt a' Természeti Jusról illy Titulusú munkájában: *De Jure Belli & Pacis*. Ebben a' munkában fel vészen egy embert, és azt vizsgálja meg, hogy mitsoda julsai lehetnek néki; e' végre egy Társaságot kedvellő barátságos állatnak nézi ötet, és azt mondja: a' melly julsok ezen fel tételből fojnak, Természeti julsok; ugyan ezen julsok egyszersmind Istentől adatott (*divinum*) julsok. A' Társaság szereteténél fogva le mondattya az embert némelly Természeti julsáiról, 's úgy vezeti ötet a' Társasá-

sasági életbe. A' képzelt egy ember jussait
 által vivén a' Nemzetekre, azok lesznek Nem-
 zetek jussaivá. De látni való, hogy ő csak
 némelly természeti jussokat ad elő, azomban
 azokat is igen hijánosan; mert nints *principiu-
 ma*, hol a' szokásra, hol a' revelátiora útasít-
 ván. Az után Hobbezius Tamás egy részé-
 ről a' Természeti jussnak írt illy munkát: *Jus
 publicum Univerfale*. Mellyben a' Status Ter-
 mészeti jussait adja elő, mellyekkel birnak
 az Uralkodók, alatt valóik iránt, és vizsont
 ő képzelt egy Státuson kívül való állapotott.
Status Naturæ-nak nevezi, mellyben az em-
 berek egyenlősége azt hozza magával, hogy
 mindeneknek jussa van mindenekhez (*Jus o-
 mnium in omnia*); mivel, pedig minden em-
 ber szeretne, mindent magáévá tenni, az-
 nem egyéb közönséges háborúra való alkal-
 matofsnágnál (*Bellum omnium contra omnes*);
 a' hol az erősebb részin lesz az igazság. E-
 zen Veszedeles állapotott szükségesképpen
 el kell hagyni, és Tárfsági állapotba kell
 lépni, mellyben osztán öszve tett erővel ol-
 talmaznak magokat, és vagyonyaikat. Az
 igazgatás formája jóságát pedig úgy határoz-
 za meg, hogy az a' leg jobb, melly leg mé-
 szebb van a' Természeti állapottól. Minden-
 kényszerítő kötelefséget egyedül csak a' Tár-
 fsági állapotból hoz le, Puffendorf Sámuel,
 a' ki leg először tanította Oskolában a' Ter-
 mé.

mészeti Just, mint Grotius, az ember Társaságot szerető Természetét tette a' Természeti Jus principiumává, és azt mind a' revelati-on, mind a' szokáson épült justól meg különböztette; és leg első az, a' ki a' Természeti Just, egész ki terjedésében *Systhemába* foglalta. — Nevezetesek voltak még Grundling, Volf, Achenwall, Huffelland, Kánt, Jákob, Fichte, Heydenreich, és B. Martini's a' t,

§. 20.

Hogy ezen Tudományról előre valóképpen egész fel vételt csinálhasson magának az olvasó, a' következő Rajzolat segítségül fog szolgálni. — A' Jus:

I. *Polgári állapoton kívül lévő Természeti Jus (Jus Naturale privatum)*, melly azon jusok', és Törvények' foglalattya, mellyekkel gondoltatik az ember birni, a' tsupa Természeti állapotban, vagy a' Polgári állapoton kívül (*in Statu extra Civili*), és így mellyeknek közönségesse való tétele (*promulgatio*) szükségtelen. Ez vagy

A) *Eredeti Természeti Jus*, a' hol az embernek vele született Jussai adatnak elő (*Jus Naturale absolutum*); vagy

B) *Szerzett Természeti Jus* (*Jus Naturale Hypotheticum*), mellyben azon Természeti Jus-sai adatnak elő az embernek, mellyek éppítettnek valamelly véghez vitt külső tselekedeten. Az ilyen tselekedeteknek több nevei lehetnek; és így ilyen Jus szerzése módja is több féle: mert vagy:

a) Fel fogás az, midőn azon dolognak birtokosává léfzek, melly senkijé sem volt; vagy

b) *Meg egyezés* (*pactum*), midőn két ember között az egyik meg egyezik abban, hogy valamelly jus vagy dolog többé övé ne legyen, hanem a' másik birtokába mennyen által. Itt tóldalékul a' Testamentomokról.

c) A' meg sértés (*Læsio*), melly alkalmatlóságot ad a' magunk jusainak oltalmazására. — *Jusaink oltalmazása módja* (*Jus Naturale Belli*).

d) Olly meg egyezés két, vagy több személyek között, mellynek ereje szerént, az egyik által adja magát a' másik' birtokába, bizonyos határok között költsönösön. — *Személyhez jus, mint dologhoz* (*Jus realiter personale*).

II. Rész. *Polgári állapot Természeti jusai* (*Jus publicum Universale*); vagy azon jusoknak, és kötelefségeknél elő adása, mellyek' közönségsé való tétele egy Törvényes állapot' fel állítása, s meg maradása végett szükséges.

a) Bé vezetés képpen a' Társasági állapot természetéről, közönségesen, és annak jussairól (*Jus sociale Universale*)

b) A' Polgári Társaság vagy' Status természeti jussairól (*Jus Civile Universale*)

c) Nemzetek Természeti Jussait elő adó Tudomány (*Jus Gentium Universale*),

§. 21.

Természeti állapot.

A' Jusok elő adásában mi az embert két egy mástól különböző állapotban képzeljük, t. i. Polgári állapoton kívül, vagy Természeti állapotban, és Polgári állapotban. Szükséges tehát elő adni azt, hogy mit értünk mi a' Természeti állapoton; mivel nem mindennek egy formán veszik azt fel.

§. 22.

A' Természeti állapot meg határozása.

1-ször

Természeti állapot (*Status Naturalis*) nem egy 1-0 Az emberi nemzett úgy nevezett gyermekkori állapottyával (*Status infantiae generis humani*) Ezen értik azon valahai ál-

állapottját az emberi nemzetnek, mellyben volt a' világ kezdete táján (*Status primævus*) Ezen állapotot képzelik magoknak a' Böltsekedők a' Historia', és a' kis Gyermekek, 's vad Nemzetek körül tett tapasztalások' segítségével, és azt olyannak gondolják, mellyben sem értelembeli, sem erköltsi ki művelődés egy tsep se vólt; melly utólsót azomban ki pótolta az ártatlanság: itt, ugy mondják, tsak a' testiség uralkodik; a' nyelv tsak egynehány szókból áll; ha együtt tartanak is az emberek, de semmi társaság nints közöttök; minden tzeljok az embereknek, tsak az evésben, ivásban, alvásban, 's a' t. áll.

2-szor

Az ugy nevezett *Vadság állapottyával* (*Status Feritatis*) sem egy az, mellyben az embereken a' vérengező indulat uralkodik, és a' nagy ostobaság mellett otsmány erköltsük. Illyen Nemzetek vagynak még Amerikában, és Afrikában nevezetesen itt a' *Busoh* = *Hottentotiák*, és a' *Keserek*.

3-szor

Mit értünk hát a' Természeti állapoton.

A' *Természeti állapoton*, sőt inkább olly állapotot értünk mi, mellyben az emberek

minden Fő igazgatás, és hatalom nélkül lenni gondoltatnak, melly őket, és vagyonyjait, oltalmazná (*Status extra Civilis*). Ebben az állapotban még semmi tselekedetek, vagy egyezések által nintsenek meg határozva az embereknek jussaik, 's kötelességeik; leg alább nints Fő Törvény hozó, és végre hajtó. Ezen állapot tehát meg állhat az értelemnek, és az erkölcsöknek akár melly nagy ki mivélődésével is.

4-szer

A' Természeti állapot' elő adott meg határozása szerént önként következik: 1-o) Hogy abban is szint úgy meg vagynak az emberek' jussaik, 's kötelességeik: mert a' jussnak, és kötelességeknak az okos Természet, nem pedig valami állapot a' fundamentoma. Mindazonáltal az is nyilván való 2-o) Hogy azon jussok, és kötelességek tsak gondolt valamik, mert azok abban az állapotban meg nem tartathatnak. Ugyan is ha tsak egy embert gondolunk azon állapotban magát, annak külső szabadsága senkinek másnak külső szabadsága által meg nem határozatnak; és így az ő szabadsága határtalan: igen de mihelyt két embert gondolunk öszve találkozni, úgy, hogy azok egymást embereknek lenni, költsönösön meg esmérjék; egy-

egymásnak jussokat, magoknak egymás iránt kötelességeket tulajdonítsanak; már mindjárt nem bátorkodik egyik is valamelly dolgot fel fogni, mert fél, ne hogy azt már a' másik el foglalván, az ő szabadsága határába lépjen, vagy is jussait meg sérse; sőt a' minnek addig birtokában volt, azt se birhatya tsendes Lélekkel: mert mindég ugy gondolkozhatik, hogy hát ha ő a' másik ember' jószágát foglalta el, és birja, mellyet majd vissza kér tőle. Ezen gyanakodás, és felelem, ötet a' másik ellen oltalmazó eszközökről kényszeríti gondolkozni; ezt a' másik látván, támadás jeleinek tartya; ő is fel készül, 's háború lesz, mellynek tsak a' halál szakasztya végét; hanem ha mind egyk történetből békefészerető talál lenni. Végezetre, még életek felől se lehetnek bátorságban; mert semmi akadály nints, hogy a' két ember közzül valamellyik olly velekedésbe ne essék hogy bizony! hátha az a' másik engem meg akar ölni! kivált ha valamit vész észre; ez ötet az oltalom eszközök' készítésére kifizeti; azt a' másik észre vévén abból azt gondollya, hogy ez ötet készül valósággal meg támadni. — Ebből ismét háború lesz 's a' t. A' mit két emberről monduk, illik az akar mennyire is. Ebből látni való, hogy mitsoda szegény fel vételek van azoknak, kik a' Társasági állapotot otsá-

rolják; ha hibás is az; és a' fejekben képzelt szabadság; vagy a' Természet' állapottyába szeretnének vissza költözni; sőt inkább futni kell attól a' mennyire lehet Hobézius szerént. Mi tehát ezen állapotot tsak azért vesszük fel, hogy annál könnyebben fel vevődessenek külömbfele jussaink. Egyébb aránt pedig ilyen állapot soha se vólt, nem is lesz; tsak el vont fel vétele az (*abstracta notio*) az embernek, mint más hozzá hasonlókkal külső egybe köttetésben lévőnek, a' Polgári állapoton kívül is.

A' TERMÉSZETI JUS'

Első Rész

POLGÁRI ÁLLAPOTON KIVÜL LÉVŐ
JUSSOK TUDOMÁNYA.

(Jus Naturale privatum.)

I Rész. Polgári állapoton kívül való Jus
Bé - Vezetés ezen Tudományba.

§. I.

A' Természeti Törvény Tudomány elosztása-

Sokan osztják ezen Jus Tudományát, *Természeti*, és *Társasági Jussok Tudományára*; de ez hejtelen: mert a' *Természeti állapotnak* nem a' *Társasági*; hanem a' *Polgári állapot (Status Civilis)* tétetik ellenébe: inkább így lehetne azt helyesen osztani: *Természeti állapot Jussait*, és *Polgári állapot Jussait* elő adó *Tudomány (Jus Naturale & Jus Civile)*. Amazokat elő adjuk mi, a' *Polgári állapoton kívül való Jussok Tudományában (Jus Naturale privatum)*; ezeket pedig a' *Polgári állapot Természeti Jussai Tudományában (Jus Naturale publicum)*. Hogy ezen osztás helyes, onnan tétetik ki, hogy a' *Természeti állapotban*, vagy a' *Polgári állapoton kívül*, nem lévén

semmi közönséges igazgatás; semmi Fő, azon állapotnak Törvényei közönségessé nem is tevédhetnek, nem is szükség: mert kinek kinek önnön okossága diktálja azokat; azért hát ezen állapot Jussait, és Törvényeit *Polgári állapoton kívül lévő Jussok Tudományának*, az az olyan Jussok Tudományának, mellyek semmi külső igazgatás által közönségessé nem tévédnek (*Jus Naturale privatum*), lehet és kell nevezni. Ellemben, már a' Polgári Társaságban Fő Igazgatás, és Igazgató lévén, annak Törvényei közönségessé tevédhetnek, a' Társaságban, sőt szükséges is az. A' honnét az ezen állapotott illető Természeti jussok, és Törvények foglalattya *Polgári állapot Természeti Jussai Tudományának* neveztetik (*Jus Naturale publicum*).

§. 2.

Két félek a' Polgári állapoton kívül lévő Természeti Jussok

A' Természeti állapotban, vagy a' Polgári állapoton kívül két egymástól különböző jussokat hozhatunk le az embernek okos Természetéből; vagy is két félek ezen állapot' Természeti Jussai: 1-o) Vagy olyanok, mellyek eredetekre nézve az emberrel velezőnek a' Világra; mellyeket az ember magának

nak nem szerezhethet; se rólok egészen le nem mondhat, ha a' velek való éléről le mondhat is; egyéb aránt, mig okos valóság lesz, addig azokkal bir; ezeket nevezik: *velünk született jussoknak* (*Jus Naturale absolutum, originarium, theoreticum*); 2-0) Vagy olyanok azok, melyeket az ember valamelly véghez vitt külső tselekedet által (*actus juridicus*) szerzett magának; mellyekről tehát egészen is le mondhat: ezeket *szerzett Jussoknak* (*Jus Naturale æquisitum, Hypotheticum*) nevezik. Szoljunk most az első nemű jussokról.

E L S Ö S Z A K A S Z.

Velünk született Jussok Tudománya.

§. 3.

Velünk született Jussaink fundamentoma

Igazán szolván, több velünk született jussaink nintsenek egynél; melly áll a' mi tselekedeteink véghez vitelében való függetlenségben másoktól; vagy a' külső szabadságban a' mennyiben az a' mások külső szabadságával meg állhat. A' honnan velünk született jussaink fundamentoma, vagy principiuma az okos Természet, vagy a' Természeti szabadság (*Natura rationalis*).

§. 4.

§. 4.

Mit értünk az okos Természeten.

Az okosság, a' mennyiben az a' Tétető Filozofiában, tselekedeteket régulázó Törvényeket magában foglaló tehetségnek tartatik, olly tehetség bennünk, melly által önnön magunk hozunk magunknak szabad tselekedeteinket meg határozó Törvényeket; és így a' melly által ki vétetünk a' rajtunk kívül lévő természeti dolgok sorából, mellyek mind egy ellene álhatatlan rajtok kívül lévő Törvénytől (*Lex necessitatis naturæ*) függenek. Tehát okossággal, vagy okos természettel bíró valóság az, melly önnön maga hoz magának törvényeket, 's önnön maga kötelezi magát az azok szerént való tselekedetre; vagy a' melly minden magán kívül valótól független szabad tselekedeteiben, és csak önnön magától függő, az az szabad;

Jegyzés. A' Természeti Jusban, valamint az egész Tétető Filozofiában okos, szabad valóság, vagy személy, mind egy.

§. 5.

A' Fő velünk született jus ki tétele.

Az ember a' Jus Tudományában nem jő tekintetben az ő belső tselekedeteire nézve,

ve, mellyek az érzés alá eső világban állanak elő (*Phænomenon*). Tehát olyan valóságnak lenni esmérteik ő itt, a' ki a' maga külső tselekedeteinek mind tételében, mind annak így, vagy amugy, ennyire vagy annyira (*Qualitas, Quantitas*) való tételben, vagy nem tételében, senkitől magán kívül nem függ; hanem egyedül önnön okosságától. A' Fő velünk született Jus így lehet hát ki tenni: *Minden ember a' maga külső szabadsága határai között külső tselekedeteiben a' mások szabadságától független; vagy: minden ember független másoktól külső tselekedeteiben a' mennyiben az a' mások külső szabadságával meg állhat.*

§. 6.

Több velünk született jussok elő számlálása:

Ezen velünk született Jus, ha több féle képpen tévődik ki, úgy hogy annak több nemű közönséges materiájára tekintet légyen, lesznek több velünk született Jussok. Illyenek a' *Természeti egyenlőség jussa* (*Jus Naturalis æqualitatis*). *Kiki maga Ura magának* (*quilibet sui juris*). *Minden embernek van jussa eredeti betsületéhez. Kinek kinek van jussa a' maga gondolatait másokkal közölni; Kinek kinek van jussa a' világ valamely része el*
fog-

foglalására; Kinek kinek van jussa a' maga külső szabadsága valamelly részét a' mások hatalma alá adni; Kinek kinek van jussa a' maga oltalmazására 's a' t. Ezek, 's ezekhez hasonló alkalmaztatása a' fent elő adott velünk született Természeti jusnak, némelly közönséges dolgokra, mind meg annyi velünk született jussok.

Jegyzés. 1o) Ezen ki tett jussok látni való, hogy nem egyebek a' fellyebb ki tett fő velünk született jusnak olly dolgokra, vagy matériákra való szabásánál, mellyeket maga a' természet kötött össze, az ember személyével, p. o. mivel a' természet minden embereket, ugyan azon jussokkal, vagy személyességgel állított elő, ennek meg tartásában, és oltalmazásában, minden ember önnön magától függő. És, minthogy a' természet minden dolgokat ugy állított elő, hogy azokat az emberek magok tevélyükre használhattyák, azomban ez a' használás külömben lehetetlen lévén, hanem ha az ember azok közül azt, a' mire néki szüksége van mást ki zárolag birtokába veszi; ennek végbevitelében is, ki ki önnön magától függő 's a' t. Ezek mind ollyan dolgok, mellyeket a' természet tett az ember külső szabadsága határai közzé.

2o) Mint hogy természet annyit téfzen, mint a' tapasztalás alá eshető (időt és hőzt bé tölthető) dolgoknak az értelme Törvénnysi Szerént való össze kötetése egy egészfé; mikor azt mondjuk, hogy a' Természet ugy állította elő a' dolgokat, hogy azok az okos valóság tevélyükre eszközök lehet-

nek

nek, azt teszi az, hogy az értelem Törvényei szerint lehetetlen azokat másképpen gondolai.

§. 7.

A) Minden Embernek, ugyan azon, és annyi jussai vagynak; vagy természet szerint minden emberek egyenlők

Ezen állítás igaznak lenni onnan következik, hogy mivel az okosság természet szerint minden okos valóságban, és így minden emberben ugyan az; következésképpen, a' Természeti szabadság is; az pedig minden velünk született jussoknak a' summája, vagy fundamentuma; látni való, hogy a' melly, és a' mennyi jussai vagynak egy okossággal bíró embernek, ugyan az, és annyi jussai vagynak a' másiknak is.

Jegyzés. 1-ször) E' szerint senki nem kötelezhet többre másokat, mint a' mennyire ő nagyon kötelezve; a' mi egynek szabad, éppen úgy szabad a' másiknak; Természet szerint nincs semmi elsőség (*præcedentia*) több emberek között; senkinek sincs mások felett való jussa. (*prærogativa*) vagy olyan jussa, a' mellyel más, egyébként a' több jussokkal bíró ember, nem dicsékedhetik.

2-ször) Itt fundálódik az úgy nevezett természeti egyenlőség jussa, mellyel, a' millyen esztelenül élnek vissza némely Fántasiák; éppen olyan esz-

esztelenül kívánák azt le tapotni az emberiséget nem esmérő Egoisták. — Bár melly nagyon különbözzenek is az emberek egymástól familiajokra, gazdagságaikra, talentomaikra, hirekre, betűletekre 's a' t. egy szóval a' Izerentsének, és az igazgatásnak azon adományaira nézve, mellyek, az emberi fel vétel Izerenti a' Társaságban eleibe téfrik az embert másoknak, ezen természeti egyenlőség meg állhat, és meg áll; mert ez csak azt téfzi, hogy vele született természeti jussai ugyan azok az embereknek; nem pedig azt, hogy az emberek születésekre, familiajokra, talentomaikra testi erejeikre nézve 's a' t. egyenlők; mert ez lehetetlen.

§. 8.

B) *Kiki maga Ura magának (quilibet sui juris)*

Maga Urának lenni, annyi mint senkitől nem függeni a' tselekedetek tételében, vagy el hagyásában; hanem önnön okossága által határozni meg arra: a' ki pedig külső szabadsággal bír, az nem függ másoktól; külső szabadsággal minden ember bír természet Izerént; es így minden ember maga Ura magának a' Természeti Torvények Izerént.

Jegyzés. Másképpen van a' dolog a' Polgári Társaság állapotjában, az irott Torvények Izerént; sőt a' Polgári állapoton kívül is, az olyan

em.

emberi formát viselőkre nézve, a' kikben az okosság még vagy ki sem fejlődöt, vagy ki sem fejlődhetik.

§. 9.

C) *Mindennek van jussa a' világ valamelly része fel fogására, és annak, mint magáénak, használására,*

Magyarázat. A' Világon értjük mind azon okosság nélkül való, és érzésünk alá eső dolgok' foglalattyát (*Complexus rerum*), melyek, minthogy benne okosság; és így szeméjesség nints, nem magokért, hanem az okos^a valóságokért gondoltatnak lenni. — Fel fogni annyi, mint a' dolgot, melly még senkijé sem völt magáé (*res nullius*) maga hatalma alá venni; ugy hogy minden (leg kisebb más által) lehető való használása annak, a' fel fogó Jussainak valóságos meg bántása légyen (*Lesio*). A' személynek a' dologgal illy módon való egybe köttetése Birtoknak (*Possessio*) nevezetik. Enyém magamé továbbá az a' mit illy módon birok. A' fel tett állítás igazsága így mutatódik meg: Jussom van nékem minden rajtam kívül lévő dolgot, melly a' Természet Törvényre (*Phisicæ*) szerént, az én szabad tettzésem tárgya lehet, és a' melly még senkinek birtokában nints, fel fog-

fogni, és mint tulajdonomat (*proprium*) használni: mert az által semmi személynek jussa meg nem bántatik: a' dolog (*res*) személység benne nem lévén, meg nem bántathatik; más ember rajtam kívül, vagy személy, meg nem bántathatik; mert a' dolog senkijé magáé nem lévén, senkinek se vólt ahoz ki záró jussa, és így az én el foglalásom, és használásom igazságos. Ez egy formán illik minden emberre; Tehát minden embernek van jussa a' világ valamelly része fel fogására, és mint tulajdonának használására. Vagy rövidebben: *Minden embernek van vele született jussa azt tselekedni, a' mivel senki más meg nem sértetik.* A' ki a' világ valamelly részit, mellyet senki se bir, maga tulajdonává téfzi, az, az által senkit nem sért meg. És így minden embernek vele született jussa van a' világ valamelly része fel fogásához.

Jegyzés. Itt sok ellen vetéseket téfznek a' Ter. méfzeti Törvény tudók, mellyekről alább fogunk szólnani, a' hol a' fel fogásról lesz szó.

§. 10.

D) *Kinek kinek van jussa vele született be-
isületihez.*

Magyarázat. Másoknak róllunk való olyan ítélete mellyben mi magunk is meg nyug-
szunk,

szünk, *Betsületnek* neveztetik: hogy ha ez szóval is közönségessé tévődik, neveztetik *Jó hírnek*. A' betsület két féle; vagy *velünk született*; vagy *szerzett*. *Velünk született betsület* az, a' midőn mások, se jól se rosszul nem ítélnék rólunk (*honor negativus*) annál fogva mivel semmi külső tselekedettel egyikre sem adtunk okot. *Szerzett betsület* az, mellyet helybe hagyható, nemes és dicséretre méltó tselekedeteink által szerzettünk magunknak. Eről ezen Tudományban nints szó. A' fel tett állítás, igaz volta onnan következik; hogy míg valaki valamely külső tselekedett által okot nem adott arra, hogy betsületlen, rossz, gáz embernek mondathassék; addig nem szabad ötet annak mondani, 's nem is lehet okosan: mert a' természet senkit se szült rossznak, noha jónak se; sőt inkább a' Természet minden embert úgy állított elő mint okossággal szabadsággal biró valóságot, a' kihez hát inkább tisztelettel tartozunk, a' Morál parantsolattya szerént; a' természetől hát az ember úgy állittatik elő, mint a' ki, míg semmit se tselekedet, se nem jó; se nem rossz, vagy ártatlan; de szabadságában áll magát jóvá, vagy rosszá tenni tselekedetei által. Míg hát az ember ezen állapotban maradt, addig nem szabad volna rosszat beszélni. Mert semmi megállható ok nints az ilyen beszédre, és a' ki illyet

lyet mér beszélni, az meg sérti azon ártatlanság jussát melyet ki ki hoz önnön magával. Az az kinek kinek jussa van vele született betsületének másoktól való meg kívánására, míg az ellenkezőre okot nem adott. Ez ártatlanság jussának is neveztetetik.

Jegyzés. Azon köteleességet, mellyel kinek kinek vele született betsülete eránt tartozunk, így szoktak a' Deák Természeti Törvény tudók ki tenni: *Quilibet præsumendus est justus, donec probatum fuerit Contrarium.* En a' „*præsumendus*” helylyet „*tractandus*” tennék: mert a' külső Törvényben, a' millyen a' Természeti Törvény is, nints arra semmi tekintett, hogy ki ki, hogy vész fel mást gondolattyában, hanem tsak arra, hogy ki ki hogy bánik mással külső tselekedetei által; hogy szól, beszél rólla, mások előtt; és ezen jussnak meg felelő köteleesség, tsak abban áll, hogy senki másról rosszul ne szóljon, ne itéllyen, míg arra okot nem adott; még pedig olyan okot, melly a' külső Törvény tévő szék előtt is ki világosíthatik. Egyébb aránt a' belső fel vételben meg állhat ezzel, az az észesség regulája: hogy minden embertől tartani kell, míg magát jónak, igazságosnak és egyenes Karakterűnek lenni meg nem bizonyította tselekedetei által (*Quilibet præsumitur malus, donec securitatem dederit oppositi*). Az ugy nevezett infamiáról, Rágalmazásról, Pasquill-ról; a' Tanítás-kor,

§. 11.

E) Minden embernek van jussa, a' maga külső szabadsága, valamely részt, a' mások hatalma alá adni.

Meg mutató. Mindennek van jussa az olyan tselekedetnek véghez vitelére, melly az ő külső szabadságának határai között eszik vagy a' mellyel mindeneknek másoknak külső szabadsága meg álhat: a' ki a' maga külső szabadsága valamely részt a' mások hatalma alá adja, a' maga külső szabadsága határai között marad, vagy olyat tselekszik, mellyel senkinek se bántatnak meg jussai; és így van jussa annak véghez viteléhez. Mindazáltal, az okosság diktálása szerént nem szabad más tzélokra nézve az embernek a' maga szabadságát másnak hatalma alá adni, csak az olyanokra nézve, mellyek az okosság Törvényeivel, az erköltsiséggel a' becsülettel, és a' tisztességgel meg edgyeznek az Ethica szerént.

§. 12.

F) Minden embernek van jussa a' maga külső szabadsága oltalmazására, és az azt megsértőn való elég vételre (*Jus belli latissimo significatu*).

Ezen Júsnak meg áthatósága onnan tet-
 tzik ki, hogy mivel minden embernek van
 jussa külső szabadságához; ezen júss pedig
 minden más jussokat magában foglaló, és egy-
 zersmind Kényszerítő (*Cogens, perfectum*) jus;
 Kényszerítő jus pedig az, mellyel külső erővel
 való élhetés is (*jus physice cogendi*) vagyon
 öszve köttetve az ellent álló ellen; termé-
 szetesen következik, hogy a' kinek van jussa
 külső szabadságához, annak van jussa egy-
 zersmind a' maga szabadsága oltalmazásához
 is; és a' meg fértőnek az elég tételre való
 szorításához. Amahoz minden embernek van
 jussa; tehát ehez is. — Meg kell azt jegyez-
 ni, hogy ezen júsról a' Polgári állapotban e-
 gésszen le mond az ember, és azt bizza a'
 Törvényt végre hajtó hatalomra. Tsak ezen
 jus gyakorolhatása meg gondolásából is ki tet-
 tzik, hogy melly veszedelmes a' Polgári ál-
 lapoton kívül való létel (*Status extra Civilis*);
 és melly meg betsülhetetlen a' Polgári állapot
 (*Status Civilis*) mert amott az erőtlen az e-
 röss ellen, ezen jussal éppen nem élhet, 's
 annyi mintha azzal nem is birna. De még
 az is meg érdemli itt a' meg jegyzést, hogy
 Fő kötelességek a' Polgári Társaságban ki ren-
 delt Tiszteknek az, hogy mindennek meg hal-
 gassák panaszát (*ha szinte nem onnan hazul
 jön is*); oltalmazzák a' leg hathatosabbak el-
 len is, a' tehetetlenebbeket; a' leg alább va-

ló embernek is van jussa ezt meg kívánni a' Magistrátústól.

§. 13.

Bé - rekefztés.

Vagynak még több ilyen velünk született jussok is, de a' mellyeket elő számlálni, 's meg mutogatni egyenként, szükségtelen. Még egyről emlékezetet tészek, azért mivel abban, nem mindenek edgyeznek meg t. i. abban, *hogy valjon van é vele született jussa az embernek azt kívánni mástól, hogy Hazugsággal el ne tsábítssa; és így köteles é az ember, a' Természeti Törvény szerént ara, hogy ne hazudjon? Minek előtte ezen jusnak, és kötelességnek a' Természeti Törvényből való meg mutatásában belé erefzkedném; meg magyarázom, hogy mit téfzen igazán, és nem igazán beszélni, és hány féle az. A' beszéd, irás, vagy intés, a' mi gondolatainknak, érzéseinknek, és akaratunknak külső jegyei; ezek nélkül senki se tudná mit akarunk, mit gondolunk, és mit érzünk mi. Hogy ha már ezen külső jegyek, nevezetesen a' beszéd, vagy irás, éppen meg eggyezik a' mi gondolatunkal, akaratunkal, érzésünkel; ugy az igazán való beszédnek (*veri loquium*); az ellenkező esetben pedig, *nem igazán való beszédnek**

nek (*Falsi loquium*) neveztetik. A' beszédet itt két szempontból nézhetjük, nevezetesen a' nem igazán való beszédet (*Falsi loquium*). Vagy olyan az, mellyel a' beszéllő valami dolognak a' természetét, tulajdonságait hibáson adja elő; vagy azért: mert ő is hibáson esméri azt; vagy azért: mert minket hibás ítéletbe akar hozni: egyéb aránt abból nekünk külső vagyonyyainkra nézve semmi kárunk nem következik. Ezt az értelem tévelygésbe való hozásának (*Falsi loquium Theoreticum*) lehet nevezni, vagy pedig olyan az, mellyel a' beszéllő, nekünk vagyonyyainkra nézve kárt akar tenni; p. o. ígér a' szájával valamit, a' mit fel tett magában, hogy nem tellyesít. Az ilyen nem igazán való beszédet *Hazugságnak*, *Tsalárd beszédnek* (*Mendacium, Falsi loquium practicum*) lehet nevezni. Az elsőt, hogy ne tselekedje valaki, van jussunk kívánni, de ez az jus nem tökéletes, és így nem kényszerítő jus, de az utólsót, hogy senki ne tselekedje, arra tökéletes, és így Kényszerítő velünk született jussunk van: mert 1-ör) az ilyen tsalárd ember úgy nézi az embert, a' kit meg akar tsalni, mint a' maga tzéljai eszközét, holott egy ember se lehet eszköze a' mások tzéljainak, a' Természeti Törvény ereje lzerént, hanem ha abba meg eggyezik; *ki ki maga tzélja magán-k.* 2-ör) A' tsalárd, hazug beszédje által minket meg akar fosztani

tani attól, a' mi tulajdonunk; ez is tilalmas minden Törvény ereje szerént: És így jussunk van annak meg kívánására másoktól; hogy vagy semmit se beszéljenek, ne ígérjenek, vagy igazán ígérjenek, és beszéljenek; és ha ki nekünk hazugsága által kárt okoz, jussunk van ötet akár meg térítésére kényszeríteni. — Itt azt az ellen vetést szoktak közönségesen tenni, *hogy kiki vigyázzon magára: azért adott az Isten eszet.* "Az igaz!!! e' tsak annyi, mint ha a' tolvaj azt mondaná „*hogy vigyázott volna reá a' Gazda az ökrére, és nem loptam volna el.* "A' vigyázatlanság senkinek sem ád just arra, hogy másnak kárt okozzon.

§. 14.

A' külső Természeti szabadság határai.

Itt már át mehetnénk a' Polgári állapoton kívül lévő kereset természeti jussok előadására; de mivel azt mondtuk, hogy minden ember külső szabadságának határai vannak, és azon határok a' mások külső szabadságától függenek, nem lessz szükségtelen azon határokat, hogy meddig terjednek ki, és mik nem engedik azokat tovább, előadni, és így mint egy *Határ líneát* (*Linea demarcationalis*) húzni. Közönségesen szolván te-

hát, csak annyi kinek kinek külső szabadsága (*Solæra externæ libertatis*), a' millyen nagy az ő jussainak summája; mentől több jussokkal bir valaki, annál szélessebben terjed ki külső szabadsága is; de mivel itt csak a' természeti velünk született jussokról, van szó, azoknak pedig summája minden emberben egy, látni való, hogy természeti külső szabadsága is minden embernek egy forma ki terjedésű; az ezt meg határozó határokról szözlünk itt, és így azokról, mellyeket kinek kinek a' természet téfzen, vagy a' mellyek az okosság által tétetnek (*limites Originarii*) p. o. Vegyünk fel két embert „A,- és „B,-t. Az „A,- külső szabadsága határa, csak olly nagy, mint a' „B,-je, és viszont; és az „A,- külső természeti szabadsága határa, a' „B,- külső természeti szabadsága által határoztatik meg; azt lehet mondani a' B,-jéről is az „A,- ra nézve; és így tovább. Ezen határokat legkönnyebben bizonyos Tiltó Természeti Törvényekbe (*Leges prohibitiuæ Naturales*) lehet ki tenni.

§. 15.

Első Törvény: Senkit se nézz úgy mint dolgot, vagy mint a' magud trélijainak eszközét, hanem úgy mint Személyt, az az mint a' kinek csak annyi, és ollyan jussai vagynak mint néked.

Ezen

Ezen Törvény fundálódik, az embereknek természeti egyenlőségekben. A' Polgári állapoton kívül minden emberek egyenlők; edgyik sem előbb való a' másiknál; edgyik sem használhattya ugy a' másikat mint dolgot, vagy mint a' maga tzéllýainak eszközt; senki sints másért, hanem minden magáért van; minden maga tzéllýa, és eszköze magának. Hibáznak ezen Törvény ellen azok, a' kik az erőtlenebb embereket magok hatalmuk alá vétén, azokkal ugy bánnak mint a' barmokkal; el adják, meg ölik, és erejek felett való munkával kinozzák életek végéig, mint az Anglusok bánnak a' Feketékkel.

§. 16.

Második Törvény ne ölly.

A' Törvényben a' személynek helytartója az az emberi Test, a' mellyben mint érzésünk alá eshető organumban, az okosság ki jelenti magát: ezen Testnek életét el venni; annyi mint a' személyt semmivé tenni; ez pedig a' Természet Törvénye szerént tilalmas; mert minden Személy függ önnön magától. és semmi tekintetben nem függ mástól. Ezen Törvényben Tiltatnak az olyan tselekedetek is, mellyek ugyan nem tzéloznak egyenesen az halálra, de távolról annak okai lehetnek p. o. ha valaki vérengező állatot tart házánál,

és azt nem örzi; ha valaki a' puska poros magazinumban tüzzel, gyertyával, 's a' t. jár; ha valaki olly mesterségeket üz a' Városban, mellyeknek veszedelmes göze az életnek árt; ha valaki olly eledelt, gyümölsöt 's a' t. árull, mellyek az egészséget meg-rontyák; ha valaki büszhött dolgokat tart háza körül, vagy azokat az utzákra ki hánya 's a' t. A' Polgári Társaságban az Elöl-járóknak gondjoknak kell lenni arra, hogy az e' félek el-kerültessenek.

§. 17.

Harmadik Törvény.

Senkinek testét meg ne tsonkítsd, vagy ártalmason ne illesd.

A' mint mondánk, a' Törvényben, az emberi Test, a' személy helyet vévődik; valamint tehát a' személynek meg sérthetetlennel kell lenni; ugy a' képviselőjének is; vétkeznek tehát azok felette nagyon, kik gyermekeik tagjait ki fatsarják, hogy osztán velek kereskedjenek: és azok, a' kiket a' testiség ugy el ragadott, hogy a' másik nem erőszakot tenni nem irtóznak,

§. 18.

Negyedik Törvény.

Senkit meg ne akadályoztass ártatlan gyönyörűségeinek szerzésében, és az azokkal való élésben.

A' Természet Törvénye szerént senki sem születik nyomorúságra, vagy a' minden gyönyörűség nélkül való létele; sőt a' szerént mindennek egy forma jussa van arra, hogy magának annyi gyönyörűséget szerezzen, a' mennyit csak lehet; ezen júst hát meg sérteni nem szabad. Meg sértik ezt, kik a' magok szolgálkat, holtokig tartó terhes munkával kínozzák; azok is, a' kik gyermekeiket olly állapotban téfzik, az ő meg egyezések nélkül, hogy soha a' házassági élet' gyönyörűségével ne élhessenek.

§. 19.

Ötödik Törvény.

Senkit meg ne akadályoztass Lelki, és Testi erejeinek ki mivelésében, tökéletesítésében, és az azokkal való élésben.

Kinek kinek, mind Testi, mind Lelki erejei vele született vagyonok; az azokhoz való jus is tehát velünk született; ezen jussaink pedig, mint tulajdon személyünk, meg sértetetlenek. Ne akadályoztas meg hát senkit abban, hogy ő ez, vagy amaz Tudományra, vagy mesterségre adja magát; senkit se merj hamis elő adássaiddal vakságban, és tudatlanságban tartani, vagy taszítani; senki előtt ne zárd bé az utat, mellyen magát ki akarja mivelni; ne tégy olly rendeléseket, mellyek szerént

rént a' Fiúnak nem szabad más mesterséget, vagy Tudományt tanulni, hanem csak az Apjáét; és olyanokat, mellyek szerént az emberi nem' valamelly Classissának nem szabad a' Tudományokra, és mesterségekre adni magát. Mind az által a' Polgári Társaságban szükség el tiltani azoknak tanulását, mellyek a' Társaság veszedelmére tzeleznak p. o. Bankó, vagy váltó czédula tsinálása mesterségét.

§. 20.

Hatodik Törvény.

Senkit vallása gyakorlásában meg ne háboríts.

Ezen Törvénynek meg ronthatatlansága onnét tettzik ki, hogy a' vallás kinek kinek leg drágább kintse, mellyre vele született jussa van, annak gyakorlása pedig olly külső tselekedetek véghez viteleiben áll, mellyeket ki ki nem csak Isten' parantsolatinak tart, hanem egyszersmind olyanoknak, mellyeknek véghez vitele által nyerheti meg magának az örök boldogságot. A' honnét valakit ezeknek véghez viteliben meg akadályoztatni, vagy azoknak bé vételére kényszeríteni, mellyeket ő vétkeseknek, vagy nem Istentől jött parantsolatoknak tart, ha hibáson is; és így ötet erköltstelenné tenni igyekezni, melly áll önnön meg gyözödésünk, vagy Lelki esméretünk ellen való tselekedetben, a' leg nagyobb igazság-

ságtalanság, sőt kegyetlenség. Egyébb aránt ezen jusnak is határt vet a' Polgári igazgatás azon esetben, ha valakinek vallása által a' mások jussai meg bántatnak, mint az embereknek meg áldozása (Anthropothysia). — Ne bántsd hát senki vallását; azt tsűf szókkal ne illesd; ki ne neved; a' magad vallásbéli vélekedéseidre ne szorítsd; vallásod Hitbéli ágazatait reá ne tojd, ha ő nem akarja azokat meg halgatni, és bé venni.

§. 21.

Hetedik Törvény.

Senkit meg ne akadályoztass a' maga gondolatainak másokkal való közlésében, ha azokat mások meg akarják halgatni.

Kinek kinek gondolatai, esméretei, olyan vagyonok, mellyekkel tettése szerént bánhat. A' ki hát az ezen jussommal való élésben engem meg akadályoztat, velem született jussomat bántya meg — Szabad hát az embernek a' maga gondolatait másokkal közleni, akár beszéd, akár irás, vagy nyomtatott könyvek által. Mindazáltal a' Polgári igazgatás ezen jusnak is határt vethet, és el tilthattya valamelly könyvnek ki nyomtatattását, ha abban olyanok vagynak, mellyek a' Társaság tzéljával ellenkeznek. Fő kötelessége a' Polgárnak, *Jemmit nem tsinálni, a' mi a' köz jó-*

val ellenkezik; valóságos szabadsága pedig abban áll, hogy mindent csinálhat, a' mi, se a' köz jóvat, se a' más tagok jussaival nem ellenkezik, annyival inkább ha hasznos az.

§. 22.

Nyoltzadik Törvény.

Senkit meg ne bánts hírébenⁿ nevében; ne rágalmazz, ne gyalázz senkit.

Az előbbeni Törvény szabadságot ad a' mi gondolatainknak, érzéseinknek másokkal való közlésére; ez pedig azt tiltja, az ollyanokra nézve, mellyekkel másokat vele született betsületében, vagy szerzett jó hírében nevében, meg sérténénk. Hogy az helyes Törvény, onnét tettzik ki, hogy a' mint láttuk, kinek kinek van vele született jussa, önnön betsületéhez, a' melly just meg sérteni nem szabad, mig azt valamelly rossz tselekedet által el nem vesztette, egyéb aránt is a' jó hir, név, olly drága kintse az embernek, melly az ő világi boldogsága' egy részit téfzi; másokat pedig boldogtalanná tenni igyekezni nem szabad, a' mint fellyebb látók. Ezen tiltó Törvények, 's más ezekhez hasonlók, nyilván tudtára adják azt kinek kinek, hogy meddig terjed ki külső Természeti szabadsága, és mikor lép bé az ember a' mások külső szabadsága határába.

II SZAKASZ.

Szerzett Jussok Tudománya.

Jus Naturale Hypotheticum.

Bé Vezetés ezen Tudományba,

§. 23.

A' Jussok két félek

A' jus közönségesen, vagy olyan, mellyről egészen le mondhat az ember, és így egészen el vesztethető (*Jus abdicabile*): millyenek, minden szerzett jussok (*adquisita*); vagy olyan, mellyről az ember le nem mondhat egészen (*Jus inabdicabile*), tsak a' vele való életről mondhat le, bizonyos tekintetben; ilyenek minden velünk született jussok, mellyek személyinktől el válhatatlanok, azért személyesség jussainak is (*Jura personalitatis*) neveztetnek,

§. 24.

Mellyek az el vesztethető Jussok?

El vesztethető jussok mind azok, mellyeknek matériája az embernek személyétől el válható; az embernek vele született jussai tehát, azért el vesztethetetlenek, mivel azoknak matériája a' személytől el válhatatlan; a' keresett jussok mind el vesztethetők: mert azoknak matériáját, az ember szabadsága szerént

köte

kötvén öszve a' maga személyével, ugyan az által attól el is választhatja. Azon több féle módokról, mellyek által az ember jussait el vesztethi, alább lesz szó, itt most azoknak szerzéséről szóljunk.

§. 25.

A' Jussok szerzésének módja közönségesen.

Meg szerezhető Jussok azok, mellyeknek matériája nem születik vele a' személyel, hanem szabadsága által köti azt öszve magával; és így a' Jus szerzésének közönséges módja, valamelly dolognak, a' magunk személyével való öszve kötése, vagy annak a' mi külső szabadságunk' Határába való tétele. Ezen Törvényt szülő tselekedetet (*actus juridicus*) szerzésnek nevezik; (*Adquisitio*) melly, ha a' mások jussai meg bántása nélkül, vagy a' jussok' Fő principiuma szerént esik Törvényesnek (*Legalis*); az ellenkező esetben pedig, Törvénytelennek (*Illegalis*) neveztetik. Mivel a' dolog, mellyet külső szabadságunk' határába vettünk, ezen tselekedet által, ugy köttetik öszve személyünkkel, hogy minden meg egygyezésünk nélkül eső használása annak más által, a' mi valóságos meg bántásunk, az neveztetik; *Miénknek* (*Nostrum*) Tulajdonomnak (*proprium*).

§. 26.

Hogy tehetünk valamit mienké, a' mi rajtunk kívül van?

AZ

Az első fel tétele annak, hogy valami rajtunk kívül lévő dolgot, vagy testi dolgot (helyet: (*Spacium*) foglaló dolgot) miénk téhesünk az, hogy az (*physice*) vagy a' *Természet Törvénye szerént* a' mi szabad tettzésünk tárgya lehessen, az az, hogy ugy köthessük öszve magunkal, hogy másokat annak használatától ki zárhassunk; második fel tétel az, hogy annak illy módon miénk való tétele, a' Jussok Fő Törvényével, vagy az okossággal. (*Lege universali*) meg eggyezzen. Az első fel tételre nézve, mindenkor a' tapasztalást, vagy a' dolognak természetét kell megkérdeni; a' másodikra nézve pedig az okosságot. Kérdés hát, hogy vallyon az okosság, mint a' véges okos valóságok Fő Törvény hozója, meg engedi é azt, hogy a' külső dolgokat, a' fellyebb elő adott mód szerént, magunkévá tégyük? A' mellyre ez a' Felelet, hogy ha a' dolog *physice* a' mi szabad tettzésünk tárgya lehet, és annak miénk való tétele által, a' mások külső szabadsága meg állhat, semmit se lehet gondolni, a' mi annak véghez vitelében meg akadályoztasson, sőt ha az okosságban azt Tiltó Törvény volna, akkor az okosság önnön magával ellenkezne, (ebben állván külső személyeségünk valóságosítása) az pedig lehetetlen, következésképpen az okosság meg engedi azt, hogy a' le irt tulajdonságú dolgot magunkévá tégyük. Ez az

okosság *Meg engedő Törvénynek* (Lex permissiva) neveztetik. — Azok a' kik a' tselekedet következéséből hozzák le az igazságot, azon az okon mondják a' kérdésbe lévő tselekedetet igazságosnak lenni, hogy a' *külső dolgok használása nélkül az ember életet fen nem tarthatya*; de azt ezen az okon igazságosnak mondani soha nem lehet: mert a' haszon nem téfzi igazságossá a' tselekedetet; és azon magában igazságtalan tselekedet, melly nélkül némelly esetekbe, életünket fel nem tarthatyuk, azért igazságossá nem válik. Egyébb aránt, az itt említést sem érdemel, hogy nem szükség az, hogy a' dolog a' személlyel *physice* köttessen öszve; elég az, ha a' személly külső tselekedeteit úgy téfzi, hogy azokban elégséges ok legyen arra, hogy azt igazságoson magáénak lenni állíthassa.

§. 27.

Birtok, annak, és a' szerzésnek titulussa.

Valamelly rajtunk kívül lévő dolognak a' mi szabad tettzésünkkel való olyan egybe köttetése, melly szerént lehetetlen, hogy akár minémű használása annak más által, a' mi meg egyyezésünk nélkül, a' mi jussaink meg sértése ne legyen, neveztetik, *Birtoknak* (*Possessio*); valamint az a' dolog is, a' mit így öszve kötünk magunkal, gyakran azon névvel neveztetik. Az, a' kivel valamelly

do.

dolog így öfzve van köttetve, *Birtokosnak* (*Possessor*) neveztetik. — Az az ok, a' mellyből a' Birtoknak igasságos volta ki tétzik, annak *tituussának* neveztetik; valamint az, a' mellyből az öfzve kötés; vagy szerzés' igasságos volta foj. *Szerzés tituussának* (*titulus Adquisitionis*) neveztetik.

§ 28.

A' Birtok formájára nézve két féle.

Azon módra nézve, melly szerént én birtok valamit, a' Birtok (*Possessio quoad formam*) két féle; vagy *Physikai* (*magana va ó tartás Detentio*), melly a' tapasztalás fel tételeitől függ (*phenomenon est*); vagy *törvényes* (*juridica nonmenon*), melly a' tapasztalás fel tételeitől (*Spacium, & tempus*) nem függ; vagy a' melly van a' magánál való, vagy physikai tartás nélkül is (*sine detentione*). Az első nem is birtok igazán az utolsó nélkül, vagy, csak azért, nem vagyok birtokossa valaminek; hogy nállam van, p. o. *kezemben az alma*; hanem úgy vagyok annak igaz Birtokossa ha azt mondhatom igasságosan, hogy ha nállam nints is az, (*non detineo*) mind az által, minden, a' ki azt az én meg eggyezésem nélkül használlya, az én jussaimat megbántya; p. o. ha az alma nints is a' kezembe, mind az által ha más azt az én akaratom nélkül használlya, jussaimat bántya meg. — Ahonnan

ki tettzik az, hogy nem mind Birtokos az, a' kinek kezében van a' dolog (*Detentor non est Possessor*); és a' magánál való tartás (*Detentio*) nem titulussa a' Birtoknak.

§. 29.

J ó s z á g.

A' fellyebb való §-phus szerént *Enyém* (*Meum, Tuum*) az, a' melly ugy vagyon én vélem öszve köttetve, hogy akár minémű használása annak más által, az én meg edgyezésem nélkül, jussainak valóságos megbántása, ha *szinte én azon dolgot magamnál nem tartom is*. Ha ezen utolsó Jegy (*Nota Characteristica*) nints meg az úgy nevezett *Enyém* Conceptussába, nem mondhatom, hogy annak más által való használása az én jussaim megbántása vólna. Az a' dolog osztán a' mellyet én törvényesen *Enyémnek* mondok *Jószág*nak is neveztetik.

§. 30.

A' rajtam kívül lévő dolgok' nemei.

Először ugyan azon dolgok, mellyek az ember személyével öszve kötetnek, (vagy a' Jussok matériája;) két féle: vagy olyan az, mellyet a' Természet (*Natura*) kötött öszve az ember Izabadtságával (*res Connata*); és így a' mellyre való jus, velünk született jus;

jus; vagy olyan az, a' mellyet nem a' Természet kötöt öszve az emberrel, hanem az ember, szabadsága szerént tette azt külső szabadsága határában. — Amazokról vólt már szó; most ezekről szollunk itt. Ezek három félek 1-o) Testi, vagy rajtunk kívül, közt, (*Spacium*) bé töltő dolog; 2-o) Más emberek külső szabadságának egy része, a' mellyet t. i. ő önként hatalmam alá ad; valaminek véghez vitelét nékem igérvén (*præstatio*) 3-o) A' más egész külső állapotommal öszve kötöleg.

Jegyzés. 1-o) Meg mondottuk már, hogy valamely testi dolgot csak akkor mondhatok én Enyémnek lenni, a' midőn az úgy van öszve kötve az én szabadságommal, hogy, ha szinte én azt *physice* nem bírnám is, még is igazságosan köteleznék mindent, (vagy köteleztettne minden a' Jus Fő Törvénye szerént) anaak semmi módon való nem használására p. o. A' kezemben lévő almát nem mondhatom csak azért Enyémnek lenni, hogy kezemben van, hanem ha úgy van az velem öszve kötötve, hogy bár akár hol legyen is, még is annak akaratom nélkül való használása más által, az én meg bántásom (*Læsio*); Így azt a' tájéket mellyen lakom, nem mondhatom Enyémnek lenni, csak azért, hogy rajta lakom; hanem csak úgy, ha bár akár merre távoznék is én onnét, még is azt más nem használhatná meg egyezésem nélkül: mert külömben az, a' ki az almát kezemből ki kapná; lakó földemből ki nem kergetne, birtokosi jussaimban nem sértene meg.

2-o) A' más szelgalattyát, (*præstatio*), mellyet nékem igéit, még csak azért Enyémnek nem monda-

hatom; hanem csak úgy mondhatom azt, ha azt erősíthetem igazságosan, hogy noha azon szolgálat még meg nincs téve; hanem ezután valamikor esik meg, még is az Enyém az: az az szükség, hogy én annak birtokosa legyek, az idő fel tételén kívül is, (*possessio naumenon juridica*).

3 o) Feleségemet, Gyermekeimet, Tselédemet, vagy akármicsoda személyt is, Enyémnek nem mondhatok, csak azért: mert házamban vagynak, és néki-ek parantsolok, hanem ha azt erősíthetem igazságosan, hogy bár házamat el hagyták is, és így őket physice nem bírom is, (*possessio phaenomenon*); mind az által ők töllem függenek.

§. 31.

Három félek a' Szerzett Jussok.

A' Jussoknak ezen háromféle nemű ma-
tériája, vagy a' meg szerezhető dolgoknak ezen három különböző neme, három nemekre osztja a' meg szerzett jussokat is: 1-o) *Dolgokhoz jús.* (*jus reale in re*) 2-o) *Személyhez jús* (*jus personale*) 3-o) *Személyhez jús mint dolghoz* (*jus realiter personale*). Ezen három féle jussok meg szerzése módját, vagy titulusát így szokták ki mondani: *Júst szerzek én magamnak* vagy *Tselekedet* (*factio*); vagy *eggyezés* (*pastio*); vagy *Törvény* (*Leges*), általa

Első Czikkely.

Dologhoz Jus.

§. 32.

Dologhoz jus az, mellynek materiája testi dolog, az az: olyan dolog, mellybe okosság, szabadság, és így személyesség nem lévén, a' jussal birót semmire nem kötelezheti. A' honnét, az embernek dologhoz való jussa, a' dolog részéről, határtalan; vagy az ember azon dologgal, mellyhez jussa van, minden határ nélkül azt tsinálhattya, a' mit tettzik; tsak a' más jussait ne sértse meg; azt el ronthattya, semmivé teheti; jobbithattya; másnak adhattya, ingyen, vagy jutalomért; hasznot vehet belöle, vagy másnak engedheti a' hasznát. Innét ugy is szokták meg határozni az ilyen just, hogy az olyan légyen, mellynél fogva tettzése szerént rendelést tehet az ember; (*habet facultatem disponendi*) a' maga vagyonyjáról, vagy magáról, vagy annak hasznáról. Mint hogy ez a' határtalan jus, a' dolognak azon tulajdonságán épül, hogy abban személyesség nints, látni való, hogy az ilyen just személyhez, vagy emberhez, és ahoz, a' mit a' Természet kötött azzal öszve, gondolni se lehet.

§. 33.

Eredeti képpen semmi rajtuk kívül lévő dolog, nem miénk.

A' mi az emberrel nem született, és így a' mit a' Természet az ember személyével öszve nem kötött, az néki tulajdona nem lehet; hanem ha szabadsága által köti azt öszve a' maga személyével; minden ilyen tselekedet meg esése előtt pedig (*naturaliter originarie*) semmi emberen kívül lévő testi dolog (*Corpus in alio positu*) nints az emberrel így öszve kötötve, és így eredetiképpen semmi rajtunk kívül lévő dolog nem miénk; vagy nem tulajdonunk (*proprium*).

§. 34.

Eredetiképpen minden dolog senkijé sem.

Ha eredetiképpen, vagy minden külső tselekedet meg esése előtt, semmi dolog sem tulajdona senkinek; tehát senkinek nints Jussa kizárni másokat a' dolog használásától: (*originarie omnes res sunt nullius*); mint hogy pedig a' dolog, személy nem lévén, az embert nem kötelezheti; minden ember közönségesen úgy veheti fel, és tarthattya azokat értelmében, mint a' mellyeket ő szabad munkássága tárgyaivá, vagy tzeljai eszközévé tehet, vagy eredetiképpen minden dolog mindené (*originarie in intellectu*) (*omnes res sunt omnium*):

§. 35.

A Puffendorf világ kezdeti közjussa mindenhez.

Azt

Azt mondók, hogy eredetiképpen, vagy minden külső tselekedet meg esése előtt, (*in intellectu*) mindennek van jussa mindenhez (*communio originaria*). Ezt nem kell öszve zavarni az úgy nevezett: világ kezdeti köz-jussával mindeneknek mindenhez (*Communio primæva*) mellyet a' hires Puffendorf tett közönségessé a' Természeti Júsban, (*De Officio hominis, & Civis L. I. Cap. 12, 52*). Az ő fel vétele ide megy: „Az Isten minden dolgokat teremtett mindenekért, úgy hogy azokat használnák; de minden dolog tsak úgy légyen az egyiké, mint a' másiké; mind az által meg engedte azt az Isten, hogy a' jó rend, és békesség fen tartásáért, kiki foglaljon el azokból valamit, és azt használja mint magáét, és senki azt tölle el ne vehesse, azomban a' dolog magában (*substantia*) senkijé se lehessen.” Ez a' fel vétel valami egygyezést téfzen fel az Isten, és az Emberek között; e' hát *Historiai datumon* éppülne; azért ez nem minden külső tselekedet meg esése előtt való állapottyát jelenti az embereknek, és dolgoknak (*non est Originaria sed derivata*) azomban az, el tilt mindent, hogy valami dolgot, mint tulajdonát használhassa, tsak a' haszon vételt engedi meg; Azon *Conceptus* pedig, mellyet mi oda fellyebb adtunk, az eredeti köz Júsról a' dologhoz (*Communio Originaria*), Semmi *Historiai Datumokononem* éppül, az az, az időnek fel tételéhez nints

kötve; egyedül csak az értelem *Conceptussa* (*Conceptus pure philosophicus*), és meg engedí azt, hogy az ember valami dolgot, mind *substantiájára*, mind *accidentiájára*, vagy hasznáira nézve tulajdonává tehesse.

Jegyzés. Az efféle *Communiok*nak több neméről is emlékeznek a' Juristák, mint: *Communio Negativa*, melly szerént, senkinek hirt vele született mást ki záró jussa semmihez; és *Communio positiva*, melly szerént mindennek van vele született jussa, az ő számára ki méretett részhez; *Communio mixta*, t. i. ezen kettőből, mellynek ereje szerént a' dolgok a' közönségé, azonban mindennek van jussa azoknak haszna vételéhez.

§. 36.

Eredeti fel fogás:

A' midőn valamely rajtam kívül lévő dolgot, külső szabadságom határába vészek, vagy azt személyemmel öszve kötöm, minek előtte valakié lett volna az, úgy, hogy minden, a' ki ezen tselekedet meg esése után, azon dolgot, meg edgyezésem nélkül használja, engem jussaimba meg sért; akkor én azt *fel fogni* mondatom, és ezen tselekedetem, *eredeti fel fogásnak* (*occupatio originaria*).

§. 37.

A' rajtam kívül lévő dolog Fel fogásának mi a' Titulussa?

Itt most nem az a' kérdés, hogy van é jussa az embernek, valamelly külső szabad dolog' (*res nullius*) fel fogására; mert azt már meg mutattuk (§. 9.): hanem az a' kérdés, hogy a' Jus tsupa formás (*Formale*) jus; vagy tsak tsupa értelem conceptussa (*Conceptus a priori*) lévén, hogy alkalmaztatik az a' dologra különösön. és ezen alkalmaztatás igasságos volta honnan tettzik ki? vagy mi lesz a' szabad dolog fel fogása' titulussa? Erre a' Kérdésre már régen így feleltek meg a' Törvény Tudók: Hogy ha eredeti képpen, semmi se tulajdona senkinek (*originarie omnes res sunt nullius*); azomban, minden embernek van jussa a' világ valamelly részéhez; a' ki előbb fel fog valamit, azé az. (*Qui prior tempore, potior jure*, vagy: *res nullius cedit occupanti*). Ezen titulus, hogy törvényes legyen, onnét tettzik ki, hogy az emberek külső szabadsága semmi által meg nem határoztatik, tsak a' mások külső szabadsága által; a' ki pedig olyan dolgot fog fel, melly még addig senkinek se volt Tulajdona, vagy a' melly senki külső szabadsága határai között még nem volt, az senki külső szabadsága ellen nem tselekeszik; a' maga külső szabadsága határai között marad: és így tselekedete igasságos.

Jegyzés. Ha az ugy nevezett *Communio primaeva* meg átha na, ugy az ilyen fel fogásra az e.
gész

gész emberi nemzetnek meg edgyezése volna szükséges; ez pedig lehetetlen lévén, minden fel fogás, 's annál fogva minden Tulajdon lehetetlen volna; de a' mint láttuk, az csak Historiai költemény.

Ellenvetés. Ha minden embernek van jussa mindenhez eredetiképpen (*Communio originaria*), mi módon kötelezhet hát egy ember mindeneket másokat, csak a' maga részéről (*voluntate unilateralis*) arra, hogy ezen ő fel fogását helybe hadgyák, és őtet abba, a' mit fel fogott, meg ne háborítsák?

Felelet. Minden embernek van jussa mindenhez eredeti képpen, ez csak azt téfzi, hogy az okosság meg engedi mindennek azt, hogy a' világ valamelly részit fel fogja, ha még azt más fel nem fogta. Ugyan az az okosság, egyszersmind mindent kötelez arra, hogy senkit ezen vele született jussának gyakorlásában, vagy az edgyes dolgokra való alkalmaztatásában meg ne gátollyon, és azon dolgot ne illesse, mellyet már valaki tulajdonová tett. — Az igaz, hogy ha fel tesszük azt, hogy ha az emberek az okosság szavára nem figyelmeznek: nem is esmérik meg azon kötelességet; de ez csak azt téfzi, hogy a' Polgári állapotos kívül semmi birtoka se bizonyos az embernek; ugy hogy ezen állapotban minden fel fogás, csak előre való képpen, vagy minden esetre (*provisoria*) való, nem pedig vég képpen meg állható (*peremptoria*) Innét is ki tettzik, hogy ezen állapotott nem hogy kívánni kellene; de még futni kell attól: mert olyan állapot az, mellybe az okosság Törvénnysi ha meg vagynak is, de könnyen lehetsz azoknak meg nem tartása, és így nem Törvényes állapot.

§. 38.

A' fel fogásban háromnak kell meg esni.

Hogy a' Polgári állapoton kívül is a' Fel fogás meg állhasson, ezen háromnak kell annak véghez vitelébe meg esni:

1-0) *El foglalás*, (*Apprehensio*), az az a' rajtam kívül lévő dolognak, melly senkijé se (*res merefacultatis, nullius*) hatalmom alá való vétele. És e' végre:

2-0) *Meg jegyzés* (*Signatio*) az az a' dolognak olly meg változtatása, mellyből mint jegyből, mindenek mások meg esmérhessék, hogy az már él van foglalva.

3-0) *El tulajdonítás* (*Adpropriatio*) az az, az okosságnak, és minden okos valóságnak ítélő széke előtt (*Forum rationis practicæ*) való helybe hagyattatása ezen tselekedetnek. Ezen tselekedet tsak a' gondolatba esik meg (*est idealis*). Az elsőnek meg kell esni; mert ha hatalmom' alá nem vészem a' dolgot, 's a' hoz képpest azon olly változtatást nem teszék, mellyből az már el foglalva lévőnek másoktól meg esmértessék, mindég kétszéges lehet birtokom. Erre a' tsupa természeti állapotban szükség van ugyan, de az a' Természeti Izabadtság ellen van; mert meg lehet, a' mint Tudos Fichte Úr meg jegyzi, hogy az a' dolog, mellyet fel fogok, éppen ugy felel meg az én *Conceptusomnak*, ha azon semmi vál-

tozást nem tészek; és ha még is csak ugyan tenni kell, (a' mint hogy a' nélkül más nem tartozik azt meg esmérni, hogy az már el van foglalva), az valóságos kényszerítés, és így természeti szabadságom ellen van. Ez ismét azt téfzi, hogy a Polgári állapoton kívül nints bizonyos birtok. A' harmadik nélkül ismét semmit se tarthatok Tulajdonomnak: mert ha az én tselekedetem az okosság, és így minden okos valóság itéllő széke előtt meg nem áll, ugy az igazságtalan, 's nem helybe hagyattatható.

§. 39.

A' fel fogható dolgok két félek.

Valamint Filosofiai módon, úgy Törvényesen is a' dolgot több oldalról vagy szempontból (*point de vue*) lehet nézni, 's annál fogva, több nemekre el osztani, már el osztottuk a' rajtunk kívül lévő dolgokat több tekintetre nézve, még egy van hátra t. i. azoknak egy máshoz való tekintete (*Categoria relationis*) ha ezen szempontból nézzük, a' Törvény Tudományban, a' dolgokat, azok vagy olyanok mellyek magokban fel álhatnak, meg maradhatnak (*substantia physica*); vagy olyanok, mellyek magokban fen nem álhatnak, hanem más rajtok kívül lévő dolgoknak a' ragadványi. (*Accidentia accessoria*). Amazok t. i. a Valóságok (*substantia physica*) vagy olyanok, mellyek

lyek egy helyről más helyre mozdíthat-
nak, (*mobilia*), akár magok, akár más erő ál-
tal, *Felkelhetőeknek* is nevezik; vagy olyanok,
mellyek physice egy helyről más helyre nem
mozdulhatnak, *Fekvő dolgoknak* (*immobilia*) ne-
veztetnek. A' helyéből mozdíthatatlan rajtunk
kívül lévő dolog egyedül tsak a' Föld, és an-
nak részei, Hegy, Völgy, Tenger. *Kérdés:*
mellyik nemű dolog' fel fogására van Jússa
az embernek? *Felelet:* mind a' kettőnek, tsak
az senkijé se légyen az el foglalás előtt; de
úgy láttzik, mint Tudós Kánt Úr meg jegyzi,
hogy a' ki a' hozzá ragadványokhoz júst a-
kar magának formálni, annak elsőben a' dol-
got magát (*substantia*) kell el foglalni, és bir-
ni; mert a' hozzá ragadványokat, azon dol-
gok nélkül, mellyekhez ragadnak gondolni sem
lehet; Tehát a' Föld valamelly részit birni
kell elébb annak, a' ki az azon lévő dolgok-
hoz júst akar magának szerezni, ki vévén a-
zon dolgokat, mellyekhez Tulajdoni júst nem
lehet szerezni, mint a' Levegő, víz, és Ten-
ger; mert ezek olly természetűek, hogy azo-
kat senki se' foghattya fel, még is minden
használhattya.

§. 40.

Birtok, és Birtokos.

Azon dolgoknak foglalattya, mellyeket
valaki igasságos titulus alatt bir *Birtoknak*;
vagy

vagy ha az fekvő dolgokban áll, *Úradalomnak* (*Dominium*) neveztetik. Az, a' ki az ilyen dolgoknak Tulajdonossa *Birtokosnak*, vagy *Urnak* neveztetik. Néha a' Törvénybe, az ezen dolgokhoz való Jús is *Birtoknak*, vagy *Uradalomnak* neveztetik; mint ezen ki tételekbe: *Egyenes Birtok* (*Dominium directum*); *Egyedül való Birtok* (*Dominium solitarium*); *Együtt való Birtok*, (*Condominium*); *Haszon Birtok* (*Dominium utile*).

§. 41.

Birtoki Jússok.

Birtoki, vagy Uradalmi Jusszon értyük azon jussoknak iummáját, mellyekkel bir a' Birtokos a' maga jószágához. Ezen jussok több félek lehetnek; de a' következő jussokból a' többek is meg értődhetnek: 1-0) *Jús a' Birtok folytatásához*; (*Jus possessionis Continuae adprehensionis*), melly szerént hatalma van a' Birtokosnak maga Tulajdonát mind addig maga hatalma alatt tartani, a' meddig tettzik. Ennek ereje szerént, jussa van néki a' maga Tulajdonától mindent mást el tiltani; annak használását senkinek nem engedni: Ez a' jús, *mást ki záró jús*nak (*Jus exclusivum*) is neveztetik.

2-0) *Jús a' haszon vételhez*: (*Jus utendi fructu*) melly szerént hatalom adódik néki, a'

maga Tulajdonát akár mitsoda tzélokra fordítani; abból akár mi hasznót venni; azt akár élete fen tartására akár a' gyönyörűségekre eszköznek tenni, annak haszna vetelet másoknak által engedni, jutalomért, vagy ingyen,

3-o) *Jús a' Tulajdonról való rendelés tételhez, (Jus disponendi de re sua)*, melly szerent a' Birtokos maga tulajdonával, valóságára nézve is azt tselekedheti, a' mit tettzik; azt el hagyhattya; másnak egészen által adhattya; azzal vissz is élhet; azt el ronthatya; jobbithattya, meg változtathattya. 's a' t.

4-o) *A' Birtokosnak jussa van, nem tsak magához a' dologhoz, mellyet bir, és annak akár mi módon való használásához; hanem az ő jussa ki terjed azon testi dolgokra is, mellyek a' birtokban lévő jószághoz ragadnak, vagy az által állanak elő, akár a' Természet munkája, akár a' mesterség' segittségével.* Az ilyen dolgot Romai nyelven *res accessorianak, Accessoriumnak* nevezik; és ezen just igy mondják ki: „*Accessorium sequitur suum principale.*“ Különösen a' Barmok fajzásáról; „*Quod ex animalibus oritur, ad dominum ventris pertinet.*“

§. 42.

Következések a' Birtokosi Jussokból.

1-o) A' Birtokosi Jussokból egyenesen ki jő az, hogy tehát nints a' mások javai ártatlanul

való használásához jussa senkinek, a' Birtokos meg edgyezése nélkül (*Jus innoxie utilitatis*). Ez azt téfzi, hogy némelly Törvény Tudók azt állíttják, hogy van jussa az embernek, ha meg szorúl, a' más javai használásáh oz, ennek akarattya nélkül is, de ugy, ha ebból a' Birtokosnak semmi kára nem következik, p. o. a' Marhám meg szomjuhozott, van júsom azt, a' más kuttyából meg itatni. Grotius, és mások így támogattyák ezen just, hogy az ilyen esetbe, mindenkor fel lehet tenni a' Birtokosnak meg edgyezését, (*Consensus praesumptus*), de az efféle fel tételekből semmi se következik; mert mitsoda fundamentomon lehet azt fel tenni? A' melly fundamentomon a' meg edgyezés fel tévödhetik, ugyan azon fel tévödhetik a' meg nem edgyezés is; olztán ki itélheti meg azt, hogy a' más javai ilyen, vagy amollyan használásából semmi kára nints a' Birtokosnak? De nem tsak a' Jussok Fő Törvényne (*Bé - Vezetés §. 13*); hanem a' Birtokosi jús természetete is (§. 42 Nro. 1-0) ellent mond ezen állításoknak. A' Birtokos jussa nevezetesen olyan tökéletes jús, mellynek vreveje szerént Tulajdona használásától mindeneket minden esetben ki rekeszt. Azomban a' ki ezen Jussával illy szorossan él, hibázik; de nem a' jussok, hanem az Ethika Törvényne ellen: (*Summum jus, Summa injuria*, ide is illik).

Jegyzés. Az ilyen jussokat p. o. a' Természeti eggyesség jussát: (*Jus æqitatis Naturalis*); Az utólsó veszádelemben való Júst (*Jus in casu necessitatis*), Romai nyelven, *Jus æquivocumnak*, Kötött, vagy nem igaz Jusnak nevezik; mert minden igaz jussal (*Jus strictum*) Kényszerítő erő is van öszve kötve, ezekkel pedig nincs, és így csak nagyon széles értelemben lehet ezeket jussoknak (*Jus latum*) nevezni.

§. 44.

Második Következtetés.

A' Birtokosi jus' ereje szerént, a' Birtokos jussa ki terjed, nem csak magára a' dologra, hanem arra is, a' mi azon dologhoz járul; vagy az által áll elő (*accessorium est*). Tehát mind enyém az, a' mi az én jószágommal, mint külön lévő dolog öszve van kötve; csak hogy azt kell itt meg érteni, hogy mi köttetik ugy öszve az én jószágommal, hogy én azt Törvényesen Enyémmnek mondhaszam? Itt erre a' Törvényre kell figyelmeznii: minden, a' mit a' Természet (*Natura*) kötött öszve az én jószágommal; és a' mit jószágom az én munkám', 's fáradságom' közbe jövedele által állít elő, Enyim az. Amazt, *accessio physicának*, ezt *juridicának* nevezik Romai nyelven. — Illyené az az üst pénz, melly földembe találtatott? — Az a' darabb föld, mellyet az árvíz ragasztott Földemhez? — Az a' Sziget, mellyet a' viz tsinált földem

mellett? — Az az élő fa, mellyet a' folyó viz nem tudom honnét hozott Földemre? — 's a' t. mind ezek, a' tett *Principiumból*, és környül állásokból, ki magyarázathatnak.

§. 44.

Törvénytelen Birtokos.

Az, a' ki más jószágát tart annak birto-
kossa' akarattya, 's meg eggyezése nélkül a'
maga hatalma alatt és azt tettzése szerént haf-
nálya, *Törvénytelen Birtokosnak* (*Possessor il-*
legitimus), neveztetik; és a' nem törvényes
Birtokosnak a' más jószágával való illyen tör-
vénytelen egybe köttetése *Képzelt Birtoknak*
(*Dominium putaticum*) neveztetik; az illyen
nem igaz Birtokos (*Detentor*); vagy *ártatlan*
(*Possessor bonæ fidei*); vagy *Rosz Lelkü* (*Pos-*
essor malæ fidei) *Ártatlan Birtokos* az, a' ki
a' más jószágát törvényesen meg álható titu-
lus alatt birja; és így a' kiben semmi ártani
kivánó szándékot, nem lehet fel tenni; *Rosz*
Lelkü Birtokos az, a' ki a' más jószágát tör-
vényesen meg nem adható, vagy éppen tilal-
mas titulus alatt tudva, és akarva birja. Ter-
mészetes az, hogy az igaz Birtokosnak vagy-
nak jussai a' nem — igaz — Birtokos iránt;
és vizont: ennek kötelességei amaz iránt.
Kérdés: mitsoda jussokkal bir az igaz Birto-
kos, mind az ártatlan, mind a' rosz lelkü Bir-
tokos iránt; és vizont: mitsodák ezeknek

Kötelelességeik? Ezen jussók', és kötelelességek' elő adásában nem egyeznek meg a' Természeti Törvény Tudók; abban mind az által nem ellenkeznek: hogy elő álván az igaz Birtokos, annak vissza kell adni jószágát. Né-
künk ugy láttzik, hogy a következő prin-
cipiumból meg lehet azokat itélni *Az Artai-*
lan Birtokos, minden Birtokosi jus-ókat igaz-
ságoson gyakorol a' nálla lévő dologra nézve;
mert ő nem tudja igazságoson, hogy a' más jó-
szágát tette magáévá; ennél fogva hát méltán
igaz Birtokosnak tarthattya magát; és így ő
nem is tartozik egyébbel, hanem csak a' dolog
vissza adásával az igaz Birtokosnak. (Non te-
netur vero Dominio ex facto, aut non facto,
tantum modo ex re). Minthogy pedig a' Rofz
Lelkü Birtokosnak, minden tselekedete, mel-
lyet a' dologgal véghez viszen, az első meg
szerzéstől fogva törvénytelen (illegalis, injusta)
ő tartozik nem csak vissza adni a' jószágot; ha-
nem a' birtólásért is; a' haszon vételért is; és
még azért is, a' mi hasznot az igaz Birtokos
jószágából azon idő alatt vett volna (Tenetur
Dominio, tum ex re, tum ex quoquunque facto,
aut non facto). — Ha a' dolog a' nem igaz
Birtokos keze alatt el veszett, el romlott sem-
mivé lett? — Ha hasznot vett ő a' más józá-
gából, a' melly vagy természetesen, vagy a'
Izorgalmatosság által esett meg? — Ha el a-
jándékozta, vagy adta azt? — Hogy kell a'

pert el igazítani a' Természeti Jus principiuma szerént? A' dolog körül költségek is szoktak lenni, a' mellyek vagy szükségesek; vagy a' nagyobb haszon vételért tévődnek; vagy a' gyönyörűségért; hát ezekkel mit kell csinálni? A' Tanításokon meg fogjuk mondani.

§. 45.

A' Birtokosi Jussok meg sértéséről.

Közönségesen szólván a' Birtokos mind annyiszor meg sértődik jussaiba, a' hányszor az ő jószágával akarattya, és meg eggyezése nélkül bánnak mások, vagy azt csak érdeklik is. Különösön

1-o) A' Józágnak alattomos, vagy erőszakos el vétele által (*furto*).

2-o) A' Józágnak más által való el rontatása által (*Deterioratione*).

3-o) A' haszon vételben való meg akadályoztatás (*Furto usus*) által.

§. 46.

A' szerzett jus el vesztéséről.

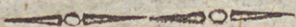
El veszti a' Birtokos szerzett jussát a' dologhoz

1-o) Ha a' dolog semmivé lesz.

2-o) A' lemondás, vagy fel hagyás (*Derelictio*) által; vagy ha a' birtokos közönségesen úgy adja ki magát, hogy ő a' dolgot maga-

gáénak tartani többé nem akarja. Ebbe az esetben (ha egyszersmind valakinek által nem engedi azt, melly ha meg van, Eggyességnek (*Pactum*) neveztetik), a' dolog senkijé se lesz (*Res nullius*).

3-o) Ha meg hal a' Birtokos; ebben az esetben is, a' dolog senkijé se lesz; akárki fel foghattya.

T o l d a l é k.

Némelly dolgokról, mellyek a' *Természeti Jus Systemájában*, szorossan vévén, nem tartoznak; mind az által, már régen annak tárgyaivá tévödtek, hogy itt emlitést tégyek, tsak azért, hogy azok az olvasó előtt idegen dolgok ne légyenek, reméllem idő, és papiros vesztegetésnek senki se fogja itélni. Illyenek, az ugy nevezett, *Præscriptio*: a' *Jus Necessitatis*; és a' *Jus æquitatis*.

§. 47.

A Præscriptióról.

Azon mód, melly által just szerez magának az ember a' más jószágához, annak fokáig tartó, és törvényesen meg álható titulus alatt való birásából, *Præscriptionak*; A' más Jószágának egy darabig való illy használása pedig *usucaptionak* neveztetik, (*nem helyes Romai ki tétellel*). E' szerént, el veszti az em-

ber a' maga jószágához való jussát ha azt más tsendesen, minden meg háborítás nélkül birja egy darabig. Annak az alatt való birtokossa pedig, just szerez magának ahoz a' fokáig való birás által. Ha tsak a' Természeti Törvényből, vagy annak principiumából akarjuk meg itélni ennek meg álhatását (mert a' Hazai Törvények bizonyos fel. tételek alatt már meg állították azt); az a' Kérdés jö itt elő: Meg álhat é az a' Természeti Jussok fő principiumával, hogy valaki el veszesse önön vagyonához való jussát, tsak azért, hogy ő azt egy darabig nem hafználta; vagy ugy nem viselte magát, mint annak birtokossa? és az, a' ki azt hafznállya, szerezhet é magának just ahoz, tsak azért, mert egy darabig meg háborítás nélkül birta? Nem mindenek egy formán; kik tagadva; kik orösítve, felelnek erre. Én ezek közzül tsak a' nagy Tudományú *Kánt Immanuel Úr* fel vételét hozom elő; a' ki a' *Præscriptio Polgári* állapoton kívül is meg álhatónak állítja.

§. 48.

A' Tudós Kánt Úr fel vétele a' Præscriptioról.

A' Tudós *Kánt Úr*, meg tzáfolván először azon Törvény Tudók fel vételeket, kik a' hafzon vételből just szerzőnek (*Præscribens*) jussát a' volt Birtokos fel tehető meg egygyezéséből (*Consensus præsumptus*), vagy fel

te.

tehető le mondásából (*Derelictione præsumpta*), támogattyák, így okoskodik: Én just szerzek valamelly dologhoz (a' melly talám másé volt) nem a' fel tehető meg egyezés (*Consensus præsumptus*), vagy fel tehető le mondás (*Derelictio præsumpta*) erejénél fogva; hanem az eredeti fel fogás által (*Originaria occupatione*): az az a' dolog ezen környül állások között helyesen tartatathatik senkijének, ezen okoknál fogva: A' ki külső tselekedete által ki nem jelenti azt, hogy ő valamelly dolognak birtokossa, az nints is meg a' világon, úgy mint birtokos (*intermissio continui actus possessorii est vera derelictio*): hogy ő mint birtokos nints is meg a' világon onnét világos, hogy egy darab idő mulva elő álván, semmi fundamentoma nints mellyből azt meg mutathatná: egyedül tsak a' birtokosi maga viselet lévén a' Polgári állapoton kívül ez a' fundamentom, melly nem volt ő reá nézve. Tehát akármit beszéllen ő, hogy a' jofrágot el kaphassa, az vagy nem igaz, vagy tsak annyit tesz, hogy övé lehetett az valamikor, de valósággal le mondott arról. Innét azt mondja, hogy nem jól határozzák meg ezen just, mikor azt mondják; hogy az a' hosszas békességes birtokból szerzett jus; mert a' hosszas birtok tsak olly Titulus, mellyből meg lehet azt mutatni, hogy az ember olly dolgot fogott fel, és bir, melly, vagy eredeti kép-

képpen senkijé se volt; vagy a' le mondás által (*res nullius, vel originarie, vel ex derelictione*); és így ez a' jus, az első fel fogásból foj. (*Ex prima occupatione*). Még azt is hozzá téfzi az említett Tudós, hogy ha ezt tagadjuk, ugy a' Társasági állapoton kívül is (§. 38.)

§. 49.

A' Tudós Kánt Úr fel vétele nem áthat meg.

A' Tudós Kánt Úr fel vétele nem áthat meg.

A' Birtokos Júsnak egy ága az, hogy szabad a' Birtokosnak a' maga jószágával élni, vagy nem élni, annak használását jutalomért, vagy ingyen, másnak engedni; a' használónak ellent mondani; vagy nem mondani, ideig, vagy soha se: Ha tehát annál fogva jószágának el vesztésére kényszerítettik, hogy egy darabig azt nem használta, és azt más használván, annak ellene nem mondott, úgy ezen birtokosi jussa, sőt a' mennyiben ollyanra kényszerítettik az által, a' mire nem köteles, Természeti Szabadtsága sértetik meg; ennek meg sértése pedig tilalmas, és így azon jus szerzés módja meg nem átható. Az említett Tudós fel vétele hát oda láttzik ki menni, hogy a' Polgári állapoton kívül, ha a' birtokos birtokosi jussaival nem él, és semmi jeleit nem hagyja a' dolgon birtokának, el vesztí azt ;

ha-

hanem ha a' nagyobb erővel él. A' melly annyit tesz, hogy abban az állapotban nints állandó, és bizonyos birtok.

§. 50.

A' Természeti Törvény szerént a' Præscriptio nem álhat meg.

Oda fellyebb elő adtuk azon módjait a' szerzett jús elvesztésének, mellyek a' Természeti Jús principiumai által meg határozatnak (§. 47) t. i. a' szerzett jus el vész, vagy a' *Birtokos halála*; vagy a' *dolog semmi vé való létele*; vagy a' *le mondás* által. A' jószágoknak egy darabig való nem használása, egyik esetre se tartozik; és így az által senki se veszti el jussát. Azt is meg mondtuk, hogy a' Jús szerzésének módja vagy a' *felforgás*; vagy a' *meg eggyezés*. Valamelly más Jószágának el foglalása, és egy darabig való használása (*usucapio*) egyikre se tartozik és így az által senki se szerezhethet magának júst: az az, a' Præscriptio a' Természeti Jús Principiumai szerént nem álhat meg. Nints itt arról szó, hogy a' Hazai Törvények szerént mi álhat meg.

Ellenvetés. A' ki nem tsinálja azt, a' mit köteles volna tsinálni, semmi akadállya nem lévén, az méltan úgy tartatthatik, mint a' ki azt nem akarja tsinálni. A' Birtokosnak *Kötelessé-*

ge ellent mondani a' maga vagyonyra bitolójának; ha tehát nem mond ellene; semmitől meg nem akadályoztatván, méltán úgy tartathatik, mint a' ki nem is akar ellent mondani, és így meg egyyezik abban, hogy az a' vagyon másé legyen. *Erre azt felelem:*

1-o) Micsoda Kötelesség az? mert Kényszerítő Kötelesség (*Officium Cogens juris*) nem lehet: mivel tökéletes szabadságában áll a' Birtokosnak ellent nem mondani, míg tettzik. — Erre azt felelik ugyan, hogy az emberi nem köz — jova hozza magával, mert különben, az embereknek birtokai nem lézne batorságban; de ez semmit se tesz: mert a' Polgári állapoton kívül, nints emberi nem köz java; osztán, ha volna is, nem az a' kötelesség, a' mi hasznos; hanem az, a' mit az okosság parantsol. Utollyára, ha az meg áll, úgy a' birtok batorságban léssz ugyan; de a' jussok nem léznek; pedig mellyiknek batorsága hasznosabb az emberi nemnek?

2-o) Minden a' féle fel tehető Meg egyezés (*Consensus præsumptus*), és Le mondás (*Derelictio præsumpta*), Költemény a' Jusban, a' hol nem az áll meg, a' mi az akaratban van, hanem az a' mi ahoz képpest külsöképpen is meg esik.

§. 51.

*Szükségben Jus:**(Jus Necessitatis.)* Azon

Azon környül állás, vagy esett (*Casus*), mellyben az ember just mondatik szerezni magának a' mások jussának meg sértésére, semmi meg sértés (*Læsio*) azt meg nem előz-
vén Szükségnek (*Necessitas*) neveztetik; ha az ilyen esetben, az ember élete fen tartása forog fenn, utolsó szükségnek (*extrema neces-
sitas*); azon jus pedig mellyet ezen állapot ad az embernek: utolsó inségben való jusnak neveztetik.

§. 52.

A' Természeti Jus Principiumai szerént lehetős é a' jükségben jús?

Ha egyedül tsak a' Természeti Jús' principiumait kérdezzük meg ezen jus felől, azt kell mondanunk, hogy olyan jus nints, nem is lehet. Mert ennek principiumai szerént, a' más külső szabadsága határaiba bé lépni, mást valamire kényszeríteni, a' mivel nem tartozik, és a' mire okot semmiképpen nem adott, az ember Természeti Szabadságának, és így egyenesen Személyességének le tapotása; ez pedig tilalmas. Tehát szükségben jús a' Természeti jús principiumai szerént nints, nem is lehet. Itt az mind egy, akár élete forogjon veszedelemben valakinek, akár egyebe. Nohát a' midön többen egy Hajóban vagynak a' Tengeren, és olly környül állás adja elő magát, hogy már többé a' Hajó
an-

annyi embert tellyességgel nem bir, senkit nem szabad a' Fengerben vetni, azért, hogy a' többek meg tarthassák életüket. Az Isteni gondviselésre kell hát ilyenkor kinek kinek magát bizni,

Jegyzés. Tudós Fichte Úrnak fenn járó okoskodása, ezen járól való beszédéből is ki tettzik. Ő így határozza meg ezen esetet: Utolsó szükség az a' Környül állás, melly oly állapotban tézi az embert, mellyben ő minden Törvények, és így az okosság Törvényei alól is fel szabadítottatik; és így mellyben már többé az ember semmi Törvénynek nem köteles engedelmeskedni; tsinállya hát az, a' mit a' Természet Törvénye (*Lex Naturæ*) hoz magával. Én mag vallom, nem tudok oly állapotot képzelni, melly az embert fel szabadítaná még az okosság Törvényei alól is. Ő talám csak azt akarja más szókkal mondani, a' mit Tudós Kánt Úr helyesen mondott ezen utolsó szükség állapotjáról; t. i. olyan állapot az, mellyben annak meg büntetésére, a' ki a' maga élete fen tartásáért, mást meg ölt, nem hozhat a' külső Törvény hozó (*Legislatio externa*) Törvényt; mert a' leg nagyobb büntetést parantsoló Törvény a' volna, hogy a' ki az ilyen esetben mást meg ölt, ő is öletteszen meg; de ezen Törvénynek semmi foganattya nem volna, mivel a' jelen való bizonyos halál félelme, erősebb a' következendő, és még bizonytalan halál félelménél; az ilyen erőszakos (*violens*) tselskedet tehát, tilalmas ugyan, és törvénytelen (*Culpabilis*) de meg büntethetetlen (*impunibilis*). Az a' köz mondás: „*Necessitas non habet legem*” éppen azt tézi; de azért

a' Törvénytelen tse'ekedet, a' szükség által Törvé-
nyessé át nem változik. — Ezt a' képzelt just ugy
is nevezik; *Jus inculpatæ tutelæ* rosszul; és azt a'
régulát teszik mellé; hogy az ember az illy esetek-
ben mindent tartozik meg próbálni. minek előtte más
élete eloltásához fogna (*moderamen in Culpatæ tutela*).

§. 53.

*A Természeti egyenesség jussa (Jus Natura-
lis æquitatis).*

A' ki ezen just véfzi magának, az nem
a' mások jó szívüségében fundállya magát,
és nem annál fogva kíván valamit mástól;
hanem a' külső tselekedetekről szólló Tör-
vénybe, de nimsenek néki semmi Törvénye-
sen meg állató probái, a' mellyekből meg le-
hetne itélni a' Külső Törvény széknek (*in
Foro Fori*) hogy az ő kívánsága igazságos és
így olyan, a' mellynek való elég tételre,
mást kényszeríteni lehetne, e' hát *nem töké-
letes*, vagy *nem kényszerítő jus (Imperfectum,
non-cogens)*; melly nem a' külső Törvény szék-
re (*Forum Fori*) hanem a' Lelki isméret itél-
ő székire (*Forum poli*) tartozik. *De internis
non judicat Prætor*, azt mondgyák. A' honnét
ezen képzelt jus principiumai szerént nem le-
het itéletet hozni, a' Külső Törvény szék-
nek; mert itt mindennek a' külső tselekedet-
teken kell éppülni *expressis legibus & pactis
standum est*. Azt szokták ezen jus meg erő-
si-

sítésére mondani: „*Summum jus, summa injuria*” Ciceró után: „a' felettébb szoros igazság, leg nagyobb igazságtalanság”. Ha az *Ethica principiumaira* figyelmezünk, ugy ez tökéletesen igaz: mert nints annál vezedelmesebb ember, mint a' ki tsak a' külső igazsághoz ragaszkodik, és a' Lelki esmeret szavát elnyomja magában; az ilyen embertől futni kell mint a' gonosz lélektől: mert ez az; de a' Természeti Törvény utján ezen rosszan segíteni nem lehet, oda nem tartozván.

M á s o d i k C z i k k e l y

Eggyesség Jussai Tudományja

(*Jus Hypotheticum pactitium*)

Bé - V e z e t é s

§. 54.

Ezen Tudomány értelme.

Azon jussok, és Törvények Tudománya, mellyek szerént nékem hatalom adódik, a' más emberek külső szabadsága' valamelly részire, hogy azzal tettzésem szerént bánnyak, Edgyesség Jussai Tudományának neveztetik: Mint hogy azok tsak az előre meg esett meg edgyezésen fundálódnak. Mivel az ilyen jus Személy' jussa más Személyen Személyhez — Jusnak is (*Jus Personale*) neveztetik.

§. 55.

§. 55.

A Személyhez Jus szerzése módja.

Mint hogy minden szabad, az az önnön magától függő, senkinek sints vele született jussa másokon; azért, senki se szerezhet just magának, a' mások külső szabadsága semmi részéhez fel fogás (*occupatio*) által, azomba mint hogy minden embernek van vele született jussa, a' maga külső szabadsága valamelly résznek, a' más szabad tettzése alá való adására (§. 11) ha ezt valaki önként tselekefzi, és a' másik azt önként el fogadja; úgy már ezen útolsó meg szerzette magának az első külső szabadsága ki nevezett részire a' just: az ilyen öfzve eggyezést *Eggyezésnek* vagy *Kötésnek* (*Pactum*) nevezik; és így a' személyhez Jusnak szerzése módja egyedül tsak a' meg *Eggyezés*.

§. 56.

Igérés, Elfogadás, Alku.

Mikor én azt ki jelentem, hogy én valamiről le mondok, és azt másnak adom; vagy valaminek ollyannak tselekedésére igérem magamat, a' más tettzése szerént, a' mit különben tselekedni nem tartoznám, akkor én *Igérni* mondatom; és ezen külső tselekedetem *Igérésnek* (*Promissio*) neveztetik. Mikor más öfztán ki jelenti azt, hogy ő meg eggyezik

abban, és el várja az ígérést bé tellyesi tetését, azt *Elfogadni* mondatik; és ezen ő tselekedete *Elfogadásnak* (*Acceptatio*). A' ki ígér *Ígérő* (*Promittens*); a' ki meg eggyezik az ígérést bé tellyesítésében *Elfogadó* (*promissarius*). *Visszont ígérés* (*Repromissio*) pedig az, midőn az el fogadó valamit ígér az *Ígérőnek*; azért a' mit ígért. És így az *Eggyességet* úgy is lehet meg határozni, hogy az az *ígérést el fogadása*. Azon beszélgetései a' két félnek, melyek az *Eggyesség'* meg eshetését tárgyozzák *Alkunak* neveztetik.

§. 57.

Ezen Személyhez jus természete.

Személyhez jus csak egyetlen egy van, t. i. azon szerzett tehetség, melly által én a' másikat kényszeríthetem, a' jussok Törvényre ereje szerént arra, hogy tselekedjen, vagy vigyen véghez valamit, a' mit t. i. meg ígért (*præstationem*). Ezen jusnak tárgya, vagy matériája tehát egyenesen (*inmediate*) nem dolog, vagy ez nem dologhoz jus (*jus reale in re*); hanem valakinek akarattján való, vagy személyhez jus. Ezen jus által még külső vagyionaim nem nevednek, hanem csak külső szabadságom határa szélesítettik az által, hogy már egy jussal t. i. a' más szabad akarattján való hatalommal (*obligatio activa*) nagyobb

gyobb jussaim summája; innen tettik az ki, hogy ilyen just sem az első fel fogás (*prima occupatio*) által; sem semmi féle véghez vitt más külső tselekedet (*factio*) által; Még megbántás (*Læsio*) által sem: mert ez által semmi új jus sem szereztetik; hanem tsak alkalmazosság adódik azon Kényszerítő Jussal, mint ollyannal való élésre, mellyel már bírok; melly által hát az én külső szabadságom határa nem szélesítettik. Ezen jussom tehát egyedül tsak a' mások szabad tettzésén (*arbitrium*), mint okon való tehetséget kell érteni, a' melly valamit elő állithat; vagy véghez vihet.

§. 58.

A' Személyhez Jus szerzése módja lehetősége.

Illyen just szerezni tehát, a' mint már megmondottuk, nem lehet; hanem ha a' két személy akarattyának egyszerre való meg egyezése által, melly *Eggyezésnek* neveztetik (*Pactum, est actus positivus uniti arbitrii*). De hogy eshetik meg a' két akaratnak egyszerre való meg egyezése? A' két eggyezők' egymás után való magok ki jelentése által, melly az időben esik meg (*per actum Declarationis empiricum*) lehetetlen az, mert az alatt az idő alatt, melly az én ígéretem, és az ő el fogadása között van, meg

bánhatom ígéretemet, 's vissza huzhatom mindig, mivel az el fogadás előtt még semmire se vagyok kötelezve. A' kezét fogás, vagy a' Szalmazálnak (*Stipulæ*) egyszerre való elszakasztása, éppen ezen kétes állapot el hártására való volna, ha érne valamit. Nohát, hogy az akaratoknak, egyszerre való meg egyezését, és az abból fojó jussoknak meg áthatását meg foghassuk, ezen két akaratnak meg egyezését gondolyuk, az időnek minden fel tételeitől el választva, az az a' mint van az értelemben (*pactum noumenon juridicum*); így minthogy az az időben nints, lehetősen lézen, az.

Jegyzés. Azon dolgot, melly felett az eggyesség van, ugy kell gondolni az eggyesség alatt, mint a' melly az időnek minden pillantásziba valakijé; mint a' mellynek birtoka egy pillantásig se szűnik meg; úgy hogy a' midőn a' két akaratnak meg egyezése meg esik, abban a' szempillantásban, az, mind a' kettőjé, és azután kezd tsak egyiké lenni, mint az előtt vólt; olyan formán mint azon kövületelének úttyát gondollyuk, mellyet fel hajtók, és a' melly, meg szünnén az az erő, melly őtet fel felé viszi, és elő álván önnön terhe, melly le felé huzza, egy szempillantásban fel felé is megy, le felé is; azután tsak ezen utolsónak enged. (*Lex continui*).

Tökéletességre ment Eggyesség

Pactum Consummatum).

Ha

Ha az egyességnek tárgya valamely külső dolog (*res Corporalis*) az ígéret' el fogadása által tsak, még nem lett tulajdonáva az, az Elfogadónak; hanem erre meg kívántatik az *Altaladás is (Traditio)*, az az, az Egyesség, ezen tselekedet meg esése előtt, még nem ment tökéletességre (*non est Consummatum*). Ugyan is az ígéretnek el fogadása által, egyedül tsak arra kaptam júst, hogy az Igerőt kényszeríthessem ígéretének tellyesítésére, és nem a' dologhoz; hogy nékem tehát a' dologhoz is jússom légyen (*jus reale*), arra a' kívántatik, hogy az ígérő azt nékem valósággal (*physice*) által adja (*Traditio*); én pedig azt el foglallyam, és így ezen által adás, és el foglalás meg esése előtt, még az Egyesség nem ment tökéletességre.

Jegyzés. Az olyan egyességben, mellyben az akaratoknak meg egyezésevel egyízerre a' dolog által adódik (*Adfze. nesze pactum re initum*), nem kell még egy más Egyesség a' dolog által adása iránt is, mert az egyízerre tökéletességre ment; de a' mikor ezek egyízerre meg nem esnek, új Egyesség kívántatik az iránt, hogy mikor essék meg az Altal adás, mellynek meg esése előtt, az Elfogadó jussa tsak személylyhez jús, nem pedig dologhoz, p. o. én meg akuszom egy lovat, és az alku meg esésekor, az által is adódik: az egyesség tökéletességre ment; és az én szerzett jússom, dologhoz *jus (jus reale vi pacti initi)*: Ellenben ha én a' Lovat még annál hagyom, a' kitől vettem, az

eggyesség nem ment tökéletességre; és ha a' Ló meg döglök, az ő kára, nem enyém; azért az én jóssom is csak személyhez jus, nem pedig dologhoz (*est tantum jus poscendi traditionem*). A' dologhoz jusnak meg szerzésére tehát még egy olly Eggyesség kívántatik, a' mellyet én így mondom ki: már el visszem vett jószágomat (a' Lovat) mellyben a' másik mag egyezvén, Tökéletességre ment az Eggyesség (*Pactum est Consummatum*).

§. 60.

Eggyességbéli Személyek.

Minden épp elméjü ember léphet eggyességre, a' ki maga Ura magának (*sui juris*); vagy mástól nem függ; annyiban, a' mennyiben nem függ mástól; a' mennyiben pedig magától nem függ, eggyességet se tsinálhat senkivel. Innen a' gyermekek nem léphetnek eggyességre, míg a' mások hatalma alatt vagnak, *Hát a' Részegek és a' Bolondok?*

§. 61.

Eggyesség Materiája, vagy tárgya.

Minden tárgya lehet az eggyességnek, csak a' nem, a' mi a' Természet Törvényre szerént (*physice*) lehetetlen (*ad impossibilia nemo potest obligari*); vagy a' minek birtoka mást ki zárolag lehetetlen, és a' mit az igazság Törvényre (*Lex justitiæ*) meg tilt. A' Levegőt tehát nem adhatom másnak által; sem pedig azt, a' mi nem az enyém,

§. 62.

Meg átható, és meg nem átható Eggyesség.

Az Eggyességből fojnak jussok, mellyeknek ereje szerént, az Elfogadó kényszeritheti az Igérőt, az ígélet tellyesítésére; és kötelességek, mellyek által köteleztetik az Igérő tellyesítésére annak, minden hiba nélkül, a' mit ígért. Ha már az eggyesség olyan, hogy abból a' jussok principiumai szerént valósággal fojnak ilyen jussok, és Kötelességek, úgy az, *Meg átható eggyességnek* (*Pactum validum*) neveztetik; e' tehát tsak akkor lehetős, midön az eggyességbéli Személlyek, és az Eggyesség tárgya a' fent §. 60. 61. irt tulajdonságuak, Az ellenkező esetben *Meg nem átható Eggyesség* (*Pactum in validum nullum*).

Jegyzés. Az *Ethika*, és az Hazsi Törvények keskenyebb határok közzé szorittyák a' *Meg átható Eggyességeket* mert az *Ethika* szerént, tilalmas az olyan Eggyesség, melly a' jó erköltsökkel, a' Tisztességgel, és a' betsület réguláival ellenkezik, bár ha a' jussok Törvényre szerént meg áthat is. A' Hazai Törvények pedig mind meg nem átható Eggyezéseknek mondjak azokat, mellyek bizonyos meg határozott formák (*Solennia*) nélkül esnek meg.

§. 63.

Az Eggyesség, vagy tsak eggyes ígéletü, vagy kettős.

Ha az Eggyesség úgy van, hogy mind a két fél kötelezi magát költsönösön a' másiknak, valaminek véghez vitelére: neveztetik *Viszontos*, vagy *kettős ígértű Eggyességnek* (*Pactum onerosum, Permutatorium, Bilaterale*); ha pedig csak az egyik fél kötelezi magát, neveztetik *Eggyes ígértű* vagy *ingyenes Eggyességnek* (*Pactum gratuitum, beneficium Unilaterale*). Van még egy neme az Eggyességnek, melly által semmi jus, vagy dolog nem szerzetik, vagy melynek tzélya nem szerzés, hanem csak a' szerzőnek szerzeményébe való bátorsága, melly *Cautionak*, *Jót állás Eggyességnek* neveztetik. — Több nemeit az eggyes Eggyességeknek (*pacta pura*) nem is lehet gondolni; mert az Által adás Eggyessége (*pactum Traditionis*) nem valami új jus', vagy dolog' szerzését, hanem a' meg esett eggyesség tökéletességre való menetelét, mint következését tárgyozza. Minek előtte még ezen három fő eggyesség', és az azok alatt lévők nemei elő számlálásához fognánk, azt kérdeném:

§. 64.

Meg kell é tartani az Eggyességben tett ígértet?

Ezen kérdés kétség kívül különösnek látszik azért, mivel minden ember olly igasságnak lenni láttya azt; hogy azt kérdésben se lehet tenni; noha némelly emberek magokra

néz-

nézve, ki fogást tsinálnak is attól. Az igaz, hogy olyan igasság is az, mellyet az okos valóságnak, nem lehet helyben nem hagyni, és a' mellynek el tagadása annyi, mint az okosságnak magának meg tagadása; a' honnan a' ki azt tagadja, azt jelenti azzal, hogy ő nem okos valóság, a' kit éppen azért arról meg győzni nem is lehet; egy szóval, a' mint Tudós Kánt Úr mondja, olyan igasság az, a' mellyet nem lehet, 's nem is szükség meg mutatni (*Postulatum practicæ rationis*). Mind az által így igyekeznek azt meg mutatni (*probare*): Minden Eggyességben ígértetik valami, és az az ígélet el fogadtatik; Pál ígéri azt, hogy ő valamit fogadni, vagy tsinálni Péternek, és Péter azt el fogadja. És így, minden eggyesség meg esésével Pál le mond valamiről, és azt, egyszersmind a' Péter külső szabadsága határában téfzi: azon momentumban tehát, a' mellyben a' két akarat eggyesült, a' dolog vagy jús, mind a' kettőjé, de az azt követő momentumokban, már tsak Péteré, vagy a' Péter kültő szabadsága határában van: A' Péter ezen külső szabadsága határát meg sérteni nem szabad, a' jnssok fő principiuma szerént; már pedig a' ki az ígéletet az Eggyesség meg esése után nem akarná meg tartani, ezen külső szabadságot sértené meg, és így Törvénytelenül tselekedne.

Eggyesség Jussai elő adása.

A) Ingyenes Eggyességek.

(*Pacta gratuita*).

§. 65.

Ajándékozás (*Donatio*)

Ajándékozás, a' mi vagyonainknak másnak (*Donatario*) való adása, minden visszont való adás fel tétele nélkül. Ez ha a' személyeket nézzük:

a) Vagy olyan, melly az adónak életében megy tökéletességre

b) Vagy pedig annak halála után (*Donatio inter vivos, vel Donatio mortis Causa*). Az utolsó esetben az ajándékozó, az *egyenes birtokot* által adja, a' másoknak, és csak a' *haszonvévő Birtokot* (*Dominium utile*) tartya meg. Mindenik valamelly jó tetemény meg jutalmaztatására esik (*remuneratoria*); vagy nem (*Simplex*). Eggyiket se szabad vissza húzni, hanem ha az utolsó esetben az adó, azt a' just nyilván fel tartotta, vagy ki mondotta.

§. 66.

Költsön adás (*Mutuum*).

Költsön adás az, midőn valaki által ad másnak olyan dolgot a' haszon vételre, melly helyet más oly nemű dolog helyt álhat (*res fungibilis, seu cujus vicem alia supplere potest*)

p. o. pénzt. — Itt az olyan költsönről nints szó, mellyért az adónak jutalom (*usura*) adatik. Egyébb aránt azt kell itt meg tartani, hogy a' költsön adás, vagy ugy van, hogy egy szersmind meg határoztatik, a' vissza adás ideje, vagy pedig ugy, hogy nem határoztatik meg; az első esetben, mind a' két fél tartozik meg tartani az időt (*Terminus*), a' másik esetben, ez a' régula: A' Költsön adó (*Mutuans*) vissza kérheti a' költsönt, mikor tettzik, a' Költsön vevő (*Mutuatarius*) tartozik azt vissza adni; külömben ha kárt vall az adó, azt tartozik ki pótolni.

§. 67.

Hafzon vételre való adás (Commodatum):

Hafzon vételre, vagy használásra való adás, az, midön olly dolgot ad valaki (*Commodans*) által másnak (*Commodatarius*), melly helyet más ugyan azon nemű dolog helyt nem álhat (*res non fungibilis*) p. o. Ökröt. Itt is, vagy meg van határozva a' használás ideje, vagy nints; és e' tekintetbe az a' régula, mellyet fellyebb adtunk. Ezen kívül ezen regulákra kell figyelmezn.

1-o) A' hafzon vételre vevő (*Commodatarius*) a' dolognak tartozik éppen úgy gondját viselni, mint a' Gazdája;

2-o) Más czélokra azt nem szabad fordítani,

ni, csak a' mellyek eránt meg vólt az egyezés.

3-0) Annak idejébe, hiba nélkül tartozik azt vissza adni; ki vévén azon fogyatkozásokat, mellyeket a' használás által szükséges képpen kellett annak szenvednie.

4-0) A' haszon vételre vévőjei azon költségek, mellyeket a' dolog fen maradhatására fordított, míg használta, hanem ha másként vólt az egyesség.

5-0) Ó, ha tulajdon hibája, és vigyázatlansága miatt el veszett, vagy semmivé lett a' dolog, vagy pedig meg romlott, sőt ha olly történetből estek is ezek, melly történet a' Gazdájánál nem lett volna, a' kárt tartozik meg háritani.

§. 68.

Le-tévés, vagy Reá-bizás. (Depositum).

Le tévés az, midön valaki (*Deponens*) valamelly jószágát másra (*Dopositorius*) bizza, hogy annak viselnye gondját, míg vissza vévzi azt magához. Itt ezek a' Régulák:

1-0) A' Gondviselő (*Depositarius*) éppen úgy tartozik a' dologra vigyázni, mint magáéra.

2-0) A' le tett dolgot (*Depositum*) semmi képpen ne használlya.

3-0) Ha a' dolog valamiben (*erszényben skatulában's a' t.*) van zárva, nem szabad abból ki venni,

4-o) Vissza kell adni épségben a' dolgot, mikor a' le tévő kívánnya.

5-o) A' mi kár vigyázatlanságból esett, azt a' Gondviselő tartozik meg fordítani; de a' történetből esett kárt nem.

Ellenben a' le tévő köteles azon költségek meg fordítására, mellyeket tett a' Gondviselőnek, a' dolog őrzésére, 's meg tartására.

Ha ugy tévzi le valaki Jőszágát másnál, hogy meg engedi egyszersmind annak haszna vételét, és abban mind ketten meg egyyeznek, az neveztetik Haszonvételés — Reá — bizásnak (*Pacum antichresticum*). De az illy Egygyesség már nem ide tartozik. — Szabad é a' Társaság javai bé vévőjének, 's gondviselőjének (*Perceptor*) a' kezében ment Társaság javait, a' maga hasznára fordítani. p. o. a' pénzét interesre ki adni? *Felelet.* Ez Szentség törés, akár ingyen légyen Perceptor, annyival inkább, ha jutalomért.

§. 69.

Meg - b í z á s.

Meg bizás (*mandatum*), vagy *Biztosság egygyessége* az, midőn valaki (*mandans*) a' maga dolgainak folytatását, másra bizza, hogy azokat az ő nevében folytassa, minden jutalom nélkül. A' honnét

1-o) A' meg bizó oka a' Biztos (*mandatorius*) minden tselekedeteinek, mellyeket a' Biztosság határai között tselekefzik.

2-0) A' Biztos, a' mit a' Biztosság határai között szerzett, az a' Meg-bizójé.

3-0) A' Biztos korhellysége, 's vigyázatlansága miatt esett kárt maga szenvedí.

4-0) A' meg Bízó tartozik el fogadni a' Biztos által fel vállaltatott kötelességeket, és azon károkat vissza pótolni, mellyeket a Biztosság miatt szenvedett, tartozik vissza pótolni.

B) *Vizontas, vagy kettős ígeretű egyességek*
(*Pacta Onerosa*)

§. 70.

Csere,

A' Csere (*Permutatio*) olyan egyesség, mellynek erejénél fogva valamely dolog által adódik másnak, más dologért. p. o. *Marha; Marháért.* 's a' t. Igazán minden vizontos egyesség, Csere, azért itt szoros értelemben kell azt venni. A' Dolog által adásával által adódik minden ahhoz való jus is.

§. 71.

Adás, Vevés, vagy Vásárlás.

Az Adás-Vevés (*Emtio Venditio*) olly egyesség, melly szerént valamely dolog, vagy jus, által adódik másnak pénzért. Itt ezen regulákat kell meg tartani.

1-0) A' Vévő tartozik le tenni a' pénzt mindjárt; az adó pedig által adni a' dolgot, hanem ha másképpen van az egyesség.

2-0)

2-o) Néha úgy esik a' vásárlás, hogy az adó előre felvélzi a' pénzt valami meg határozott, vagy meg nem határozott mennyiségű dologért p. o. Szénaért, Életert's a' t. az által adás pedig el halasztodik p. o. akkorra, majd ha a' Termést fel vélzi az adó. Itt ezekre kell figyelmezni

a) Ha meg van határozva az által adás ideje, az előtt az adó nem köteles azt által adni, sem a' vévő el fogadni; de annak eljövételével, mind a' kettő köteles azt véghez vinni.

b) Ha nints meg határozva az idő, a' vévő kívánhattya az által adást akár mikor, és az adó tartozik által adni, különben fizeti a' kárt. Ki vévén a' *physikai* lehetetlenségét.

c) Ha nints meg határozva a' dolog mennyisége, az adó annyit tartozik adni, a' mennyinek nálla van az árra.

d) Ha el vélz a' közönségesen vett dolog, az adó kára.

3-o) Ugy is esik néha, a' vásár, hogy a' vévő reá bizza a' vett dolgot az adóra, ebben az esetben azon regulákra kell figyelmezni, mellyeket a' Reá—bizásról §. 70. mondottunk.

§. 72.

Evictio.

Az adás vevésre, vagy vásárlásra nézve, még ezeket kell meg jegyezni,

1-0) Ha a' vevő a' jószágot jó Lélekkel (*bona fidei*) vészi, fel téfzi azt, hogy az adónak tellyes jussa (*plenum jus*) van a' dologhoz; mivel még is meg eshetetik az, hogy az el adott jószág nem az adóé, az adó természetesen tartozik azért mindég jót állani, és az abból következhető kárt ki pótolni; az az, a' mint mondják: az *Evictiot* magára vállalni.

2-0) A' vett jószág hibás is lehet, az az: olyan lehet valami benne, a' mi miatt a' vevő azt tettzése szzerént nem használhattya. Ekkor ezekre kell vigyázni: Ha az adó nyilván meg mondotta a' vevőnek a' dolog hibáját, a' Vásárlást nem lehet vissza húzni; ha pedig ez meg nem esett, és a' dolog a' vevőre nézve haszon vehetetlen, tartozik az adó azt vissza venni, és az árát vissza adni akár mikor. Az a' köz mondás: „*Emtor debet esse cautus*„, „a' vevőnek szemesnek kell lenni„: minden fundamentom nélkül való, tsak tsalárd emberek régulája. A' Tolvaj is menthetné e' szzerént magát azzal: hogy a' Gazda vigyázzon jószágára. A' Vigyázatlanság nem téfzi igazságossá az igazságtalanságot.

3-0) A' Vásárlás egyyességéhez még más egyyességeket is szoktak ragasztani; nevezetesen,

a) Az adás vevés viszonzásáról (*pactum de retrovendendo*), melly vagy úgy esik meg, hogy ha egy darab idő mulva (melly vagy meg van

határozva, vagy nints), vissza hozza az adó a' dolog' árát, a' vevő tartozik a' dolgot vissza adni; vagy úgy, hogy ha a' vevő vissza hozza a' dolgot, az adó tartozik azt vissza venni; vagy úgy, hogy mikor a' vevő a' jószágot el akarja adni, az adó legyen első a' megvevésben; ezt *elsőségnek* nevezik a' vevésben. (*Jus præemptionis*).

b) Arrol, hogy ha bizonyos ideig le nem téfzi a' vevő a' jószág árát, a' vásárból semmi se legyen.

c) Arról, hogy ha egy bizonyos idő elteléséig, más valaki többet nem ígér a' jószágért, meg lesz a' vásár; különben pedig nem. (*Pactum additionis in diem*).

Jegyzés. Ha valaki lopott, vagy lelt jószágot vett mástól, tartozik é azt a' Tulajdonosnak vissza adni? Erre természetesen azt feleljük: hogy igen; de miért, midőn ő úgy vette azt meg mint az adónak tulajdonát? — Azért mert ő többet az adótól, nem vehetett, mint a' mennyivel birt az; ezen esetekben birta ugyan az adó, a' jószágot; de úgy mint a' mellyhez semmi jussa nem volt (*purus detentor*); többet hát nem is vehetett tőle a' vevő; az az, just nem vett a' dologhoz; ahhoz hát semmi jussa nints; az az, tartozik azt a' Birtkosnak vissza adni. Valyon hát a' Polgári állapoton kívül, lehet é hátorlagos birtok a' vásárlás által? Felelet *nem*: mert az, csak úgy lehetsé, ha a' vevő, az adóól fogva fel menyén, az első fel fogóra, attól fogva egészen le az adóig, meg vizsgálná a' Birtokosság le meneti-

le' Törvényes vóltát; ez pedig töbnyire lehetetlen; de nem is szabados, (*Quilibet tractandus est justus &c.*) és így, azon állapotban a' vásárlás által színt bátorságos Birtok.

§. 73.

Bérbe - adás.

Bérbe-adás (*Locatio-Conductio*) az, midőn valamelly, *csak maga helyet használható dolog* (*res non fungibilis*) vagy *munka* (*opera*), másnak által adódik használásra, jutalomért. Ezen Eggyesség nagyon közönséges lévén, hogy természetét jobban meg érthessük, először annak közönséges, azután különös reguláit adjuk elő.

§. 74.

Bérbe - adás közönséges regulái.

1-0) *A' jutalomra nézve (quoad mercedem);* mellyről:

a) *Vagy nyilván meg esik az' eggyezés; és ebben az esetben, mind a' két rész tartozik az eggyességnek állani; vagy:*

b) *Ha a' jutalom, az' a'niele dologért, vagy jószágért, már közönségesen bé van véve, és így az arról való meg eggyezés előre feltevődik, a' Ki-bérlő (Conductor) nem tartozik többet fizetni, mint közönségesen szokás; annyit pedig köteles; vagy pedig:*

c)

c) A' bérbe-adó (*Locator*) azt mondja, hogy ő meg elégszik azzal, a' mit a' Bérő jó Lelki esmérete Szerént fog elégnék itélni. Ekkor ugyan, annyit ad a' Bérő a' mennyit tettzik, és a' bérbe adó tartozik azzal meg elégedni; mind az által az észesség (*prudencia*) azt mondja, hogy kevesebbet ne adjon, mint a' mennyivel, amaz meg elégedhetik; sőt már itt Gavallért kell játtzani. Éppen ezt kell meg tartani abban az esetben is, mellyben a' Bérbe vévő azt jelenti ki, hogy ő akár mit kér amaz, meg fizeti.

d) Vagy pedig, az egygyesség úgy van, hogy ők a' munka véghez menetele, vagy a' dolog használása után, fognak a' jutalomról meg alkudni: ebből az esetben, vagy:

α) Meg egygyezhetnek a' jutalomról; vagy pedig

β) Nem. Az első esetben jól van a' dolog; de a' másodikban per lesz: mellyet, hogy kell el végezni; alább meg mondjuk.

2-0) Ha ezen egygyezésben az időbe meg egygyeztek az egygyezők, azt meg kell tartani, hanem-ha valami el háríthatatlan eset, vagy kötelesség mást parantsol.

3-0) Ha úgy van az egygyesség, hogy majd valamikor, egy bizonyos időbe lesz az egygyességnek elég tétel; azon meg határozott idő előtt nem köteles egyik is a' másiknak az egygyesség fel bontását jelenteni.

4-o) Ha azt akarják az Eggyezők, hogy a' meg határozott idő után is meg állyon az egygyesség, arra új Eggyesség kell.

§. 75.

Bérbe-adás különös réguláji.

2-o) *A' ki - bérelt dologra nézve.*

1-o) Meg lehet, hogy a' Ki-Bérlő, a' dolog használása' meg határozott ideje alatt, meg akadályoztatik annak használásában; ezen idő alatt a' Bérbe adó nem szabados a' dolog használásával, és annak újra való ki adásával; mert azon időre a' használás, vagy nem használás, jussa a' Bérbe vevőnél van.

2-o) A' Bérbe vevő a' dolgot, csak a' meg határozott végre használhattya. P. o. ha az Ökrömet csak a' szántásra bérelte ki, nem szabad azzal Fúvarozásra járni.

3-o) Kérdés: a' Bérbe vevő ki adhattya é a' jószágot másnak bérbe (*Sublocare*)? A' kik erősítik, ezt adják okul: *mert a' bérbe adó, jószágához való jussát egészszén által adta a' Bérbe vevőnek.* Ez nem igaz; hanem ha az egygyességkor nyilván ki tevődik; mert a' Bérbe vevő szerzett jussa, csak *személyhez jus (jus personale)* nem pedig dologhoz, az az: csak a' Bérbe adót kényszerítheti a' dolog használása meg engedésére; de a' dologgal tettzése szerint nem bánhat (*non habet jus reale*).

4-o) Kérdés: Ha valaki meg vesz egy olyan Házat, mellyet a' Gazdától egy harmadik ki bérlett, p. o. esztendeig, van é jussa a' vevőnek az esztendő el telése előtt ki hajtani az Házból a' Ki - bérlőt (*inquilinum*)? A' kik azt erősítik: hogy *nints*: ezen ki tételben fundállják magokat: *Senki több just nem adhat által másnak, mint a' mennyivel bír: (nemo potest in alium majus jus transferre, quam ipse habet)*. A' kik pedig azt erősítik, hogy *van*; ott fundállják magokat: hogy a' *Ki-bérlő (inquilinus)* jussa, tsak személyhez jus, az az: Ő tsak a' bérbe adót kötelezi, másokat pedig nem; azomban a' vevőre nézve, ez ismét egy új tereh lenne, melly a' Házon feküdne: A' honnét így szólnak: *Hancem ha a' Ki-bérlőnek nyilván ki mondódott, hogy az időről tett egygyesség, a' meg vevőt is fogja kötelezni, meg áll ez a' régula: A' vevés a' Ki-bérlést semmivé téfzi (Emtio dissolvit pactum Locationis-Conductionis, Kauf bricht Miethe)*. A' mi a' Ház ki bérlésre illik, az illik minden egyébre is.

5-o) A' Bérbe adójéi a' bérbe adott jószág-
ra tett szükséges költségek; a' mi kár pedig
a' dologban, a' Ki-bérlő vigyázatlansága, vagy
hibája miatt esett, azt tartozik ő fizetni.

6-o) Ha a' Dolog szerentsétlenségből semmi-
vé lessz, meg szünik az egygyesség egészen:
vagy ha meg romlik, kevesedik annak bére

7-o) Ha a' munkáját bérbe adó, (*mercenarius*) annak véghez vitele alatt kárt vall, melyet különben nem vallott volna, a' Ki-bérlő tartozik azt meg fordítani.

8-o) Ha az ilyen munkás el ronttya, azon matériát, mellyből valamit tartozott tsinálni, P. o. a' posztót, a' Szabó. azt tartozik meg fizetni, vagy helyette mást adni,

§. 76.

Intereses Költsön adás.

Ha valaki (*Creditor*) olly dolgot ad másnak (*Debitor*), haszon vételre, melly helyet más olyan nemű dolog helyt álhat (*res fungibilis*) p. o. pénzt: úgy, hogy a' használásért a' Fő dolgon, a' Tőke pénzen (*Capitálison*) kívül egyebet is, (*Interest*) tartozik adni, az Egygyesség *Intereses* vagy *Interesre való Költsön adásnak* neveztetik (*pactum fœnebre*) Itt ezek a' regulák:

1-o) A' meg határozott időt akár a' fő Summára, akár az *Interesre* nézve, szentül meg kell tartani.

2-o) Ha a' költsön vevő (*Debitor*) a' meg határozott időre, vagy a' Tőke pénzt (*Capitalis*), vagy az *Interest* nem akarja meg fizetni, kényszerítheti őtet a' Költsön-adó mindenkire az idő el telése után.

3-o) Ha a' költsön adó nem akarja a' meg határozot időbe fel venni az *Interest*, és sem-

mit nem határoz a' felöl; a' Költsön (*Debitor*) a' nálla lévő Költsönt (*mutuum*) úgy nézheti, mint ingyen Költsönt.

4-o) Ha a' pénz neme, a' költsön ideje alatt meg változik, p. o. a' *Bankó betse*, mind a' két fél, az írott Törvényekhez tartozik magát tartani; hanem ha barátságosan elvégzik a' dolgot. *Ennek csak a' Polgári állapotban van helye,*

§. 79.

Igazságos interes.

A' Természeti jus Principiumai Szerént mind igazságos Interes az, mellyben a' két fél meg eggyezik. De a' Polgári állapotban, a' hol minden Szerzés módjaira, és arra, hogy a' Polgárok egy Classissa p. o. (*a' Capitalisták*), kik Töke pénzeik interesséből élnek, a' más Classisbélieket el ne nyomják, 's szegényittsék, a' Fő Igazgatásnak, szükség az interesseknek mennyiségét is meg határozni. —

Sok nemei vagynak, még a' vizfontos igéretü Eggyességeknek, de a' mellyeknek természeteket, az eddig mondattak Szerént, és az írott Törvényekből meg lehet érteni.

Minden ilyen eggyességek, ezen négy titulus alá jöhetnek.

1-o) Adtze, nefze (*do ut des*).

- 2-o) Valamit véghez viszek, hogy te is vigy véghez valamit, (*facio ut facias*) 3-o) Valamit véghez viszek hogy fizess (*facio ut des*) 4-o) Fizetek, hogy tsinály valamit (*do ut facias*)

Minden viszontos Eggyességnek hát két oldala van, mellyek közzül, ha egyik el marad, a másiknak is el kell maradni.

C) *A' Cautiókról Jót-állásokról.*

§. 78.

Ámbár az Eggyességben tett ígéretnak, meg tartását, minden szükségesképpen valónak esmeri, és olyannak, mellynek meg tagadása, az okosságnak, mint ezt szükségesképpen parantsoló tehettségnek, önnön magunkban való meg tagadása; mind az által a' tapasztalás bizonyította, hogy az emberek elébb betsülvén a' hasznot, az okosságnak való engedelmességnél; el állanak az okosságtól, 's tett ígéreteket vissza vonnyák. Hogy ez ne történnyen, találtak az emberek egy módot, az Eggyesség bátorságosítására t. i. egy új Eggyességet, melly *Cautionak Jót-állásnak* neveztetett, mellynek tehát nem jus, vagy dolog szerzés a' tzellya, mint a' többinek, hanem tsak az El-fogadónak bátorságosítása, az ígérét' el maradhatatlan bé tellyesedése iránt. Illyen Eggyesség:

§. 79.

1-0) A' Zálog (*Pignus*)

A' Zálog, olly Eggyesség, mellynek ereje szerént, a' Költsön adónak just ad által a' költsön vevő valamelly tulajdon vagyónához, ugy hogy ha az ígéretnek eleget nem tessz, amaz a' ki nevezett dologból tégyen eleget magának. Az illyen dolog, ha által adódik is egyszersmind a' költsön adónak (*Creditor*) tulajdonképpen Zálognak (*Pignus*); ha pedig tsak ki nevezetik, de az adós kezében marad, ki nevezett Zálognak (*Hypotheca*), nevezetik. Itt ezek a' meg tartani valók:

1-0) A' hitelező, vagy Költsön adó (*Creditor*) nem használhattya a' Zálogul le tett dologot, hanem ha a' haszon vételről Eggyesség (*Pactum antichresticum*) volt köztök; mert az nem azon végre adódik.

2-0) El telvén a' fizetés ideje, hanem fizet az adós, a' Hitelező eddig tsak gondviselői jussa, Birtokosi jussá változik által, az az, a' dologgal azt tsinálhattya a' mit tettzik. Azt azomban, a' mivel többet ér a' Zálog a' Summánál, meg kell fordítani az adósnak, hanem ha másképpen volt az eggyesség köztök. Ez illik a' Hypothecáról is.

3-0) A' Hitelező gondját tartozik viselni a' Zálognak; a' mi kár hibája által esett abban, azt fizeti.

§. 80.

2-0) *Kezesség (Fide jussio).*

A *Kezesség* olyan egygyesség, melynek ereje szerént egy harmadik arra kötelezi magát, hogy ha a Fő adós (*Debitor principalis*) eleget nem téfszen ígérétenek, Ő áll érette. Ezt a harmadik személyt *Kezesnek (Fide jussor)*; az ő kötelezését pedig *bátorságosítónak (obligatio accessoria)* nevezik. Nyilvánóságos az, hogy a Kezes köteleztetése által, nem szabadúl fel az adós; és hogy a Hitelező a Kezest elébb nem szoríthattya, hanem tsak minek utánna már bizonyos az, hogy a Fő adós nem fizet; az is bizonyos, hogy a Kezes eleget tévén, az adós nem köteles többé a Hitelezőnek,

§. 81.

Bánat Bér-kötés (Vinculum),

Az Egygyesség által szerzett ígérétenek bátorságosítására Kötést is szoktak néha tenni az Eggyezők, melly abban áll, hogy a mellyik fél meg ronttya az egygyességet, tartozik a másíknak a meg rontásért, egy bizonyos dolgot, vagy summa pént adni, ez a Kötés, és a dolog, vagy summa, *Bánat bérnek (vinculum)* neveztetik. Ha a Bánat bérte le tette az eggyik, a másíknak a meg rontásért, a Fő egygyességnek vége lesz; valámint

mint, ha a' Fő egyyességnek elég tévődik,
a' Bánat berről tett Kötés is femmiyé lesz,

§. 82.

Esküvés (Jusjurandum).

Az *Esküvés*, nem egyyességet bátorságo-
sító eszköz ugyan, mind az által a' nagyobb
bátorságra az is segítségül lehet. Erről u-
gyan szólni, inkább az Ethikára, és Politi-
kai Tudományokra tartozik. Az *Esküvésnek*
Fundamentoma a' Vallás, vagy annak hivé-
se, hogy van egy Fő Hatalmasság (már az
akármí legyen), a' ki, nem csak tud min-
dent, 's nevezetesen azt, hogy az esküvő i-
gazságot beszél é, vagy nem; hanem minden
hazugságot, de kivált, a' mellyre gonoszul
bizonyrágot téfszen, kemény büntetésekkel
büntet meg. Látni való ebből, hogy a' ki
nem hisz olly Fő Valóságot, az nem is es-
küdhetik; az is nyilván való, hogy ki ki a'
maga Vallása, vagy Vallásbéli fel vételei sze-
rént esküdhetik. Mihelyt meg egyyeznek ab-
ban, hogy az esküvés bizonyítsa ki az igaz-
ságot, abban kötelesek a' felek meg nyúgod-
ni. — Az esküvés tehát nem egyébb, ha-
nem egy Fő Hatalmasságnak, mint minden tu-
dónak, és az hazugságért bosszút állónak bi-
zonyrágul való hívása. Annak az esküvése,
a' ki hamissan esküszik, az az, azt erősíti
esküvésével, hogy igazat beszél, holott nem
ugy

ny van, *Hamis esküvésnek (Pejeratio)*; Anak pedig esküvése, és tselekedete, a' ki által hágja azt, a' mire meg esküdt *Hit szegésnek (Perjurium)*, neveztetik. Mind a' kettő melly nagy grádussát jelentse a' gonofzságnak, az Ethikában elő adódik.

§. 83.

El-vetés az Eggyességben.

Sokszor meg esik, hogy a' meg eggyezők nem értik meg egymást, az Eggyességnek, vagy a' Tárgyára, vagy pedig az Eggyesség több fel tételeire nézve; ez vagy el vetésből; vagy pedig tsalás által esik meg. Az el vétés (*error*) ha az Eggyesség objectumára nézve van, mind a' két félnek tsaló szándéka nélkül, akkor ezt kell meg tartani: *Ha mind a' két Fél el vétette magát, természetesen semmi sints az Eggyeségből.* Ha pedig tsak az eggyik vétette el magát, az nem bontya fel külömben az eggyességet, hanem ha nyilván ki mondotta az el vétő, hogy ő tsak ugy áll az eggyességnek, ha a' dolog valósággal az, és olyan, mint ő gondollya, p. o. ha a' drága kö, mellyet alkuszik, valósággal az; vagy, ha a' dologról olly tulajdonságot tett fel, mellyet szükségesképpen fel kellett tenni (*error invincibilis*) p. o. mikor egy könyvet veszek, fel tézsem azt, hogy annak nints hijja.

§. 84.

Tsalás (Dolus).

A' *Tsalás* abban áll, hogy az egyik fél tudva, és önként, hazug beszédeivel arra vé-
 zzi a' másikat, hogy magát határozza olyan-
 ra, a' mit ha tudna, reá nem állana. Az,
 a' ki ezt tselekefzi, *Tsalárdnak*, (*Defraudator*)
 neveztetik. Az ilyen tsalárdságon épült
 egyesség, semmi just nem ad, mivel nem
 is volt valósággal egyesség (*est pactum nul-
 lum*).

§. 85.

Erőszakos, és Félelmen épült Egyesség.

(*Pacta vi, & metu exorta*).

Meg esik, hogy valaki valami nagyobb
 rosztól való féltében, mint a' miljen a' meg
 egyezésből fog fojni, reá áll az egyessé-
 re, és így kényszerítve. Az ilyen esetben,
 mit határoz a' Jussok Fő Törvénye? ezen fel-
 tételből (*propositio*) meg lehet látni: Mind
 meg áll az az egyesség, mellyben meg van
 az öszve egyezés; és egyéb aránt is, a'
 meg átható egyesség requisitumai benne meg
 vannak, épülyön az akár félelmen, akár e-
 gyében. — A' mellyben pedig a' két fél meg
 nem állott, természetesen, nem egyezés az;
 Igazán szólván, nints erővel kötött egyesség.

§. 86.

§. 86.

Nyilván való, és fel tehető meg egyezés.

A' meg egyezés, melly szók által, vagy más szók helyet szokásban lévő gondolatink jegyeivel p. o. minákkal, gestussal, 's a' tó nyilván tudtára adatik másoknak, neveztetik nyilván való *Egyezésnek* (*Consensus expressus*). A' pedig, mellyet bizonyos környül állásokból, tselekedetekből, vagy nem tselekedetekből, lehet ki húzni, vagy következtetni, *halgatva való meg egyezésnek* (*Consensus tacitus*); Az olyan meg egyezés utólyára, mellyet valakinek szokott gondolkozása, és maga visellete módjából fel tészek, vagy gyanitok *Gyanított meg egyezésnek* (*Consensus praesumptus*) neveztetik. —

Az első meg egyezés meg álhatóságáról kérdés sints; a' másokról nem egy forma az ítélet; mind az által, mi ezt a' regulát tészük: *A' ki halgat meg egyezik* (*Qui tacet consentire censetur*). A' harmadik, mint elmuló, 's változható dolgokon épült gyanítás a' Természeti jussok szerént nem áll meg.

§. 87.

Az Egyezés meg változtatásáról.

Egyik egyező Félnek se szabad, az egyezséget, csak a' maga tettzése szerént meg

meg változtatni; hanem ennek egy új egygyesség által kell meg esni. Tehát:

1-0) Eggyik eggyező fél sem teheti által a' maga Kötelességét egy harmadikra, hanem ha abban meg eggyeznek; Ekkor meg lehet; melly *Másra adásnak (Delegatio)*; az által adó, *Másra adónak (Delegans)*; a' kire adódik pedig *Magára vállalónak (Delegatarius)* neveztetik.

2-0) Eggyik fél sem köteles a' helyyet a' szolgálat, adás, vagy tselekedés helyyet, mellyre kötelezte magát a' másik, el fogadni egy olly just, medlyel bir a' másik egy harmadik iránt, p. o. a' *Créditor* nem köteles az adósság fizetése helyyet, el fogadni azon adósság meg vételéhez való just, mellyel bir az adós, egy más ember iránt, hogy t. i. vegye meg ezen, vagy amason az adósságot. Ha pedig ebben meg eggyeznek, az *Ki-nevezésnek (Assignatio)*, az adás *Ki-nevezőnek (Assignans)*, a' mit ez ki nevezett, *Ki-nevezett jusnak (Assignatum)*; a' *Creditor Ki-nevezés el-fogadójának (Assignatarius)* neveztetik.

3-0) Eggyiknek sem szabad a' másik egygyessége nélkül által adni egy harmadiknak, a' maga jussát. Melly ha egygyesség által meg esik *Által engedésnek (Cessio)* neveztetik; az *Által engedő? (Cedens)*; az *Által engedést el-fogadó (Cessionarius)*? 's a' t. meg lehet érteni,

4-o) Ha az egyesség tárgyát meg akarják változtatni, az eggyezők (*Novatio Pacti*), arra is új egyesség kell, melly változtató egyességnek nevezetik.

§. 88.

Az egyesség által szerzett jussok meg sértéséről.

Az egyesség által szerzett jussokat, meg sértik, vagy magok az eggyezők, vagy mások. *Magok:*

1-o) Az ígéretnek vagy egésszen, vagy a' tett fel telelek szerént való nem tellyesítés által.

2-o) Ollyanoknak tselekedése által az egyesség után, a' mik az ígéret tellyesítését, vagy lehetlenné, vagy nehezzé téstik, P. o. ha az el. adott földet Zálogba téstem. — *Mások meg sértik az egyesség jussait.*

1-ször) Ha ollyat tsinálnak valamit az egyesség után, a' mi az ígéret tellyesítését, nehezzé vagy lehetlenné téstik.

2-ször) Az egyesség által szerzet dolognak el vétele, vagy el rontása által. — Mind ezen esetekben a' meg sértett fél, élhet kényszerítő jussával,

§. 89.

Az egyesség meg szünéséről.

Meg szünik az egyesség kötelező ereje, ha, vagy nem kell bé tellyesíteni az ígérte-
tetet; vagy bé tellyesítettett; vagy nem lehet bé tellyesíteni: az első esetben.

1-o) A' két Félnek az iránt való meg egygyezése által, melly vagy ugy esik meg, hogy:

a) Az egyik el engedi a' másiknak tett ígéréte tellyesítését, (*Remissione, seu pacto de non petendo*).

b) Ha az egyességkor nem értettek egygyet, 's ezt mind ketten meg esmérík.

c) Más ígérte tellyesítése iránt való meg egygyezés által, (*Transactione*); a' mikor hát tsak valami tellyesítették az ígérteből, vagy a' helyett.

2-o) Az ígérte bé tellyesítése (*praestatione*) által; nevezetesen:

a) Egyenesen a' tett ígérte nek tellyesítése által (*solutione*).

b) Az ígérte helyett egyéb nek tellyesítése által, a' miben a' másik fél, meg nyugfzik (*Datione in solutum*).

c) Öszve vetés vagy Költson esés által (*Compensatione Gegen-rechnung*); midön, mind a' két Fél adós lévén egymásnak; mellynek öszve vetésével ki jö, hogy egyik se tartozik

a' másiknak, p. o. Te adós vagy 20 forintal nékem, én pedig egy veka búzával; ugy de most egy veka búza 20 forint, tehát quittek vagyunk.

3-o) Bizonyos külső okok (*Causæ externæ*) által, mellyek egyik Félről sem függvén, az ígéret tellyesítését, vagy *physice* vagy *Törvényesen*, lehetlenné tészik, p. o. ha meg hal az egyik Fél, vagy ha egy előre nem tudhatott Törvény azt meg akadályoztattya. Ha az egyesség tárgya történetből semmivé lesz. Ebben az esetben, mind az által, az egyesség fel tételeitől függ annak meg szünése. Az, hogy az ígéret tellyesítéséből, már semmi haszon nints, a' környül állások változván, nem szünteti meg az egyességet, mint némelleyek mondják; p. o. én ígértém volt, hogy néked szántani megyek egy nap, fizetésért, de már meg szántották földeidet ingyen; azért nem szünik meg a' köteleztetés; másszorra marad.

T o l d a l é k

A' Testamentomokról.

Még mind e' mai napig se egyeztek meg a' Természeti Törvény Tüdók abban, hogy vallyon a' Testamentom, a' tsupa okosság principiumai szerént, mellyekből a' Polgári állapoton kívül lévo jussai le hozattatnak az embereknek, meg álható é? vagy pedig ugy kell azt nézni, mint a' Polgári állapot szüleményét? Az ujjabb Filosofusok töbnyire tagadólag felelnek az elsőre. Hogy mi arról helyesen itélhessünk, lássuk először is:

§. 90.

Mi a' Testamentom?

Testamentomnak nevezetik 1-0) azon nyilván kijelentett akarattya valakinek, (*Testatoris*), melly szerént meg határozza azt, hogy kijei légyenek az ő halála után vagyonyai, 2-0) a' nélkül, hogy abban a' gondolt, vagy ki nevezett személy (*Testamentarius Haeres*) meg egyyezne a' Testálónak halála előtt; 3-0) Fel tartvan éppen ezért magának azt a' just, az utolsó rendelést tsináló (*Testator*) hogy haláláig még azt meg változtathas-

sa. — Meg tettzik ezen elő adásból 1-o) Hogy a' Testamentom, nem *Eggyesség*, melyre a' két eggyező fél' akarattyának eggyeszerre való meg eggyezése (*Voluntas finulianea*) meg kívántatik. 2-o) Hogy az, a' kinek Testál a' Testáló, még az által semmi just nem szerzett, se dologhoz, (*jus reale*), se személyhez (*jus personale*).

§. 91.

Meg álhat é a' Testamentom a' Polgári állapoton kívül?

Nem szükség azt emlitenem, hogy ez a' Kérdés: *Meg álhat é a' Testamentom a' Polgári állapoton kívül.* Egy ezzel: *a' tsupa okosság principiumaiból le lehet é hozni a' Testamentom meg álhatását?* azon principumai- ból t. i. a' mellyekből fojnak a' Polgári állapoton kívül az Emberek' jussai. Ha ezen kérdésre hosszason akarnék felelni, azt ezen három kérdésekre osztanám fel.

1-o) Van é a' Tulajdonosnak jussa meghatározni azt, hogy kijéi légyenek az ő tulajdonai holta után? és ezen a' jusson lehet é fundálni Kényszerítő just a' ki-nevezett Örökösnek, mellyet mindenek mások kötelesek lésznek tiszteletben tartani, respectalni?

2-o) Meg álhat é, a' tsak egy oldalról va-

ló meg egygyezés (*pactum unilateris voluntatis*), melly szerént valaki a' maga javait, egy abban még meg nem egygyezőnek akarja adni.

3-o) Egy olyan akarat' ki nyilatkoztatás, melly által valami ígértetik másnak, meg tartván az ígérő az ígélet vissza huzhatása jussát, lehet é jussok, és Kötelességek fundamentoma: A' Feleletek ezen Kérdésekre az eddig mondottak szerént könnyü lévén, én azokkal az olvasót terhelni nem akarom; hanem rövideden tsak azt mondom:

§. 92.

A Testamentom nem álhat meg a' Polgári állapoton kívül.

Mert azon tselekedet (*Actus*), melly által a' Testamentom tsináló azt végre akarná hajtani, nem lehetős. A' Testálás ugyan is nem egyébb, hanem annak ki-jelentése, hogy az ember eggy idő pontban, t. i. mikor meghal, meg szünik a' maga javait mellyeket eddig a' maga tzellyaira használt, ugy nézni, mint tulajdonait, az alatt a' fel tétel alatt, hogy azokat egy másik el fogadja. Ki ki láttya azt, hogy ez lehetetlen; mivel, hogy lehet azt gondolni, hogy: én mikor meg halok ugy fogom nézni a' magam volt javait, mint a' mel-

lyek az én tzeljaim eszközei ne légyenek többé, hanem egy másé. Hiszem nem az én szabad akaratomtól függ az akkor, hogy vallyon enyémnek maradjanak é azok ezután is, vagy másé; vagy akarom, vagy nem, nem lesznek azok többé az én tulajdonaim: mert a' hatalmas halál (tehát nem én) el fogja egyszerűre vágni azt a' törvényes öszve köttetést, melly volt az én személlyem, és azon dolgok között. Nohát ki tartozna, egy illyen értelem nélkül való (*Widersinnig*) tselekedetet tiszteletben tartani (*respectálni*), és hogy fojthatnának abból jussok, és kötelességek? — Azt mondja Tüdos Höpfner Úr, hogy a' Testamentom olyan, mintha valaki abban a' szempillantásban ajándékozná másnak a' madarat, mikor az ki repül a' kezéből. A' melly azt téfzi, hogy mikor az ember meghal, az ő vagycnyai lesznek senkijéi (*res nullius*) mellyet nem lehet ajándékozni, hanem azéi lesznek azok, ki elébb fel fog rajtok.

§. 93.

Ellenvetés.

Mi magunk mondtuk azt, hogy minden embernek van jussa, a' maga külső szabadtsága határai között azt tselekedni, a' mit tetik

zik, vagy a' mivel a' mások külső szabadsága meg álhat. — A' ki Testál, az a' maga külső szabadsága határai között marad, és azal senkit se fért meg; nagyon *inconsequens* tehát nekünk a' Testamentomok' meg álhatását tagadni. Erre tsak az a' Felelet, hogy éppen nem mondjuk, hogy az embernek halála előtt nem lehet testálni; sőt azt szabadnak lenni állíttjuk, akár százszor tsinálni; de azt mondjuk, hogy abból semmi Jussok és Kötelességek nem fojnak: mert annak tökéletességre való menetele az halál momentumában esne meg, a' melly lehetetlen.

2-o) Ha a' Testamentom, a' Természeti jussok principiumai Szerént meg nem álhat, abból a' következik, hogy tehát az Eggyeség által Szerzett jussok is tsak addig álhatnak meg, ez Szerént, mig az által-adó él; mert minden embernek tsak a' haláláig lévén jussa, a' maga vagyonyjaihoz, az által-adó, nem adhatott több, 's tartósabb just az El-fogadónak, mint a' mennyi, 's millyen neki volt, p. o. Én Pétertől Lovat vészek, 's más nap meg hal Péter; már a' Ló nem az enyim; hanem senkijé: Ez az ellen-vetés éppen hejtelen: mert a' két Eggyező akarattyanak meg eggyezése után, által adódván a' dolog, az el-fogadó' jussa, dologhoz jus (*jus reale*) még pedig egy olyan dologhoz, mellyről a' volt Birtokos egészen le mondott; te-

hát ő azt már olly jusról fogva bírja, mint a' millyen az első fel fogás által szerzett jus, az az, a' melly nem függ senki más halálától.

§. 94.

Mit kell hát a' Testamentomokról meg tartani?

Ha a' Testamentomok tehát adnak mindeneket másokat ki záró just a' Testáló vagyonyaihoz, annak a' kinek részire esik a' Testamentom, ez a' jus tsak nem tökéletes vagy nem kényszerítő jus (*imperfectum non-cogens*); az annak másokban meg felelő kötelesség is, tsak Lelki esméret kötelessége. (*Officium Conscientiae*). A' Polgári Igazgatásnak pedig, nem tsak van jussa az emberek nem tökéletes jussait tökéletessekké által változtatni, az Irott Törvények által; sőt szükséges is az, nevezetesen ebben az esetben: mert különben felette sok rossz következesi lennének annak, ha meg holt vagyonyai senkijévé (*res nullius*) lennének; azért hát minden helyyes Polgári Társaságban meg áll a' Testamentom (*est validum*); ha annak a' Törvény által meg határozott Formáji (*Solemnia*) meg vagynak.

§. 95.

A Testamentom nélkül meg holt örökösérel.

Testamentom nélkül örökösül (*Ab intestato succedit*) az, a' ki a' meg holtanak, ki javairól semmi rendelést nem tett életében, birtokat el foglallya, és tulajdonová teszi. Az ilyen örökösnek (*non institutus Hæres*) jussáról is csak azt kell meg tartani, a' mit fellyebb mondánk, a' Testamentom szerént Örökösülőjéről (*Testamentarii*); ezt is meg határozzák az irott Törvények minden helyes Polgári Társaságban.

Harmadik Czikely

Jussaink Oltalmazása.

(*Jus Naturale Belli*).

§. 96.

Hogy minden embernek van vele született jussa, a' maga akár minémű jussainak, a' meg sértéstől való oltalmazására; és meg esvén a' meg sértés, (*Lesio*), a' meg sértőnek az elég tételre való szorítására, azt, oda fel-

fellyebb §. 12. meg mutattuk; most tsak a' van hátra, hogy ezen jus Természetét meg értvén, annak több nemeit adjuk elő.

§. 97.

A' meg sértés semmi új jussokat nem ad.

Mindenek felett, jól meg kell azt jegyezni, hogy a' meg sértés, vagy jussainknak mások által való meg rontása, nem ad nekünk semmi új just, mellyel addig nem birtunk; mert a' jussok szerzése módja, egyedül tsak az első fel fogás, és az Eggyesség: többféle képpen mi just nem szerezhetünk. Azon külső Törvénytelen tselekedetett tehát, melly által mi, jussainkban más által meg sértetünk, úgy kell nézni, mint oly alkalmatosságot, melly szabadságot ad nekünk, Kényszerítő jussainkal, mint olyanokkal való élésre: mert míg nints meg-sértés, addig nem lehet kényszerítés, ha szinte minden jussaink magokban Kényszerítők is egyéb aránt. A' kinek tehát jussa nints, az se meg nem sértetetthetik, se nem kényszeríthet senkit, a' meg nem sértésre.

§. 98.

A' Törvényes Kényszerítés Czélyja.

A' Természeti Törvények szerint azon külső erőnek, mellyet az igazságtalan, vagy
jus-

jussainkat meg sértő tselekedete ellen fordítunk, tzelya nem lehet, sem a' *Boszfú állás* (*Vindicta*), se pedig a' *Büntetés* (*Pæna*); hanem annak, azok szerént való igazságos tze-
lya.

1-o) Az ellenünk, vagy jussaink ellen inté-
zett törvénytelen tselekedetnek el háritása;

2-o) Egy már meg esett törvénytelen tseleke-
detnek olyá való tétele, mintha meg nem e-
selt volna, vagy annak véghez vitele, hogy
olyan állapotban helyheztessek visszra a'
Meg-sértetett, a' millyenben volt a' Sértés
előtt.

3-o) A' meg esett Törvénytelen tselekedet
következéseinek el távoztatása.

Jegyzés: 1-o) *Boszfú állás* az, midőn mi a'
Meg-sértőnek valami rosszat (*malum physicum*) oko-
zunk azért, hogy minket meg sértett, az abból re-
ánk háromló gyönyörűség kívánásából; Látni való,
hogy tilalmas az okosság Törvényei szerént, a'
gyönyörűség kívánásából mást bántani, ha bár meg-
sértő is az; főt még a' jó tselekedetet sem hadja
helyben az okosság, ha annak rugója a' gyönyö-
rűség.

2-o) *Büntetés*, valamelly rossz, vagy igazságta-
lan tselekedettel való öszve köttetése, valami rossz-
nak (*malum physicum*), mint következésnek. Ez
az öszve köttetés, vagy a' Természeti Törvénye
szerént esik; és a' büntetés ekkor természeti (*pæna
naturalis*); vagy pedig valamelly okossággal bíró
valóság köti azt azzal öszve tettzés szerént, a'
mi,

mikor a' Büntetés Kényi, vagy szabad akarattól függőnek (*pæna arbitraria*) nevezzük. Ennek, vagy az a' czélya, hogy többé a' sértő el kerülje a' rossz tselekedetet; a' mikor a' Büntetést Erkölcstinek (*pæna moralis*) lehet nevezni; vagy pedig egyszersmind mások el rettentése, az igazságtalan tselekedettől; és ekkor a' Büntetést Polgárinak (*pæna politica*) nevezhetni. Eggyikre sem ad just a' Természeti jussok Fő princípiuma; nem az első: mert senki se szenvedhet előre azért, a' mit még nem tselekedett; vagy minden kényszerítést valósággal meg esett sértésnek kell meg előzni; nem az utolsóra; mert senki sem szenvedhet azért, hogy mások Jök, és igazságosok legyenek. Az utolsóra mind az által szükség van a' Polgári Társaságban; az elsőre a' nevelésben.

§. 99.

Magunk oltalmazása' Jussa

Kényszerítő jussunkal való élésünk több féle lehet, a' mint annak matériája különböző: mert: 1-0) Ha valaki külső tselekedetei által nyilván ki jelenti azt, hogy ő az én jussaimat meg akarja sérteni, én nem tartozom várni azt, hogy meg essék az igazságtalan tselekedet; hanem erőt tészek ellenébe az erőszaknak; 's ekkor mondatom magam oltalmazni (*Jus defensionis*).

2-0) Ha valósággal meg esett a' meg sértés, vagy jussainkban, javainkban meg károsítat-

tattunk; meg fosztódtunk attól a' mi a' mi-
 énk ki zárólag, jussunk van annak véghez
 vitelére erőszakkal is, hogy azon állapotban
 helyheztetődjünk vissza, mellyben voltunk
 a' meg sértés előtt *vissza potlás (indemnitas)*
jussa.

3-o) Ha pedig én csak gyanítom azt, hogy
 a' másik az én jussaimat meg akarja támad-
 ni; de még semmi oda czélozó külső tsele-
 kedetet nem veszek észre, semmi fundamen-
 tom nincs az erővel való élésre; ha tehát a'
 meg előzés *jussa (præventionis)* ezt téfzi; az
 meg nem áthat. 4-o) A' magunk oltalmazá-
 sára tartozik az is, hogy a' körülöttünk, és
 hatalmunkban lévő dolgokat úgy rendelyük
 el, még minek előtte jelei volnának, a' kö-
 vetkezhető támadásnak, hogy a' támadók hoz-
 zánk, vagy javainkhoz ne férjenek (*Jus mu-
 nitionis & securitatis*).

§. 100.

Jus a' Kár meg térítéséhez.

Ha a' mi jussaink, meg sértése abban áll,
 hogy valami külső vagyonunktól fosztattunk
 meg, jussunk van arra, hogy ezen kár né-
 künk meg téríttessék (*Jus indemnitas repa-
 rationis*). Ez többféle képpen eshetik meg;
 mert:

1-o) Vagy meg van a' kárt tévőnél az elragadtatott dolog épségben, minden változás nélkül; a' midőn jussunk van annak erővel is vissza vételére (*Jus revindicationis*); vagy pedig:

2-o) Nints meg azon állapotban a' dolog, mellyben nállam volt, hanem változás esett azon; melly által vagy:

a) Jobbá, haszon vehetőbbé lett az; a' mikor vissza vévén erővel is jószágomat, a' jobbitásért semmivel se tartozom: mert nem volt szabad csak hozzá nyúlni is jószágomhoz; vagy pedig:

b) El romlott, vagy leg alább nem olly haszon] vehető többé a' dolog, mint volt; vagy pedig éppen oda lett; Ezen esetekben jussom van nékem, ha el romlott, meg károsított a' dolog, el nem venni azt a' kártévőtől; vagy el venni, ugy ha az esett kárt ki pótollyá (*Jus bonificationis*); ha pedig éppen oda lett a' dolog, jussom van ötet arra kényszeríteni, hogy a' dolog helyet tulajdon vagyonyaiból nékem annyit erőt (*æqui valent*) adjon; de azonban csak én határozhatom azt meg, hogy mennyit ért az én jószágom, vagy az abban esett kár. (*Jus ad satis factionem extorquendam, recompensationis*).

§. 101.

Honnan van a' meg-sértettnek jussa arra, hogy a' meg-sértő tulajdon vagyonyaiból pótolja a' maga kárát.

Tudós *Huffelland* Úr azt erősíti, hogy a' káros embernek nints jussa kényszeríteni a' kárt-tévőt arra, hogy ha az el ragadtatott dolog semmivé lesz, a' helyett ő a' magájéból adjon mást: mert azt mondja, így az ember a' más javaiból gazdagodna (*ex alieno locupletaretur*), a' mi tilalmas. Ezen fel vételnek semmi fundamentoma nints itt: mert nem igaz az, hogy a' máséból gazdagodna az által: ugyan is, a' káros ember két szempontból nézheti, a' tölle el ragadtatott dolgot; először, ugy mint egyes, vagy individualis dolgot, melly tsak egyszer van meg a' világon; osztán mint egyet azon vagyonyai közzül, mellyeket a' maga czéllýaira nézve használ, 's általa szükségeit pótolja. A' kárt tévő embert is, ezen két szempontból kell néki nézni, az az, ugy mint a' ki kétszeres kárt tett; a' honnét ha a' dolog vagy semmivé lett; vagy pedig el romlott, nem kényszerítheti az első esetben a' kárt-tévőt annak vissza adására, mert *lehetetlen* (*ad impossibilia nemo obligatur*); a' másokban nem akarja: mert magának tenne kárt, mellyel
nem

nem köteles; de mint hogy ugyan azon czélra több eszközök vihetnek, arra kényszerítheti igazságosan a' kárt tévőt, hogy a' semmivé lett dolog helyet, olytat állítson a' magáéból, melly, helyt álhasson ama helyett; melly meg esvén, egy tseppel se bir a' Káros többet, mint birt a' kár meg esése előtt, tsak a' tett híjjánosság potlódot ki,|

Jegyzés. Abból, hogy az Ember a' maga vagyonyát úgy nézi, mint tsellyainak eszközet, kitéttzik az is, hogy ki ki, tsak maga határozhatya azt meg, hogy mit ér ez o vagyonya, vagy mi álhat a' helyet helyt.

§. 102.

Ki tartozik ki-pótolni a' Kárt.

Nyilván van az, hogy az tartozik ki-pótolni a' kárt, a' ki:

1-0) Tulajdon maga okozta azt.

2-0) Ha szinte valaki, maga egyenesen nem is tsínálta a' kárt, hanem mást berlett meg arra, még is ő tartozik azt ki-pótolni. (*Quod quis per alios facit, ipse fecisse putandus est*) vagy: *Causa Causæ est etiam Causa Causati*, azt szokták mondani a' Juristak.

3-0) Ha a' kár történetből esett, a' nélkül, hogy az valaki szabadságától függött volna, senki se tartozik azt ki-pótolni; de ha

ha a' történet valakinek vigyázatlansága (*Culpa*) miatt esett. p. o. a' Béresem nem vigyázván, meg eszi a' Medve az Ökrömet, tartozik ki pótolni a' kárt a' nem vigyázó.

§. 103.

A' Kár ki pótlása közönséges végüljás

A' kár ki pótlásában azt kell meg tartani, mind a' két félnek, hogy a' Károsnak nints jussa többet huzni a' Kárt-tévön, mint a' mennyit ért a' dolog: mert ha többre kényszeríti a' Káros a' Kárt-tévőt, ennek sértojévé változik által, vagy a' mint a' Juristák mondják: *máséval gazdagodik (alieno locupletatur)*, melly nem szabad; Annyit mindazonáltal igazságoson kíván a' Káros a' mennyit ért az a' dolog, mellyben meg károsított. De ki ítéli ezt meg? meg mondtuk, hogy maga a' Káros. Mind az által erről, 's több ehez hasonló esetekről alább szóllani fogunk még valamit.

§. 104.

Ki a' Bíró a' Polgári állapoton kívül.

Hogy ezen Kérdésre Fundamentomason meg felelhessünk, szükség, hogy némelly jegyzéseket tégyünk előre, nevezetesen;

K

1-07

1-o) Mi a Törvényes, és Törvénytelen tselekedet?

Törvényes tselekedet az, melly a' Törvényel közönségesen (a' Törvény, a' kár természetű (*naturalis*), akár írott (*positiva*), légyen), meg egyezik (*rectum*); ellenben Törvénytelen (*minus rectum, reatus*) az, ha azzal ellenkezik. A' Törvénytelen tselekedet, vagy csak *hiba* (*culpa*) midőn az, a' tselekvő akarattjától Független ugyan, de ollyannak lenni nem tudhatta, vagy pedig *gonosz* (*dolum*) midőn a' tselekvő azt Törvénytelennek lenni jól tudta, még is véghez vitte. Az ugy nevezett *dolum bonum*-a a' régieknek, melly annyit téfzen, mint, rossz, törvénytelen, gonosz tselekedet jó czélből, *Fabul tsinált vas karika*, az az lehetetlen.

2-o) Mit téfzen meg itélni?

Meg itélni a' szabad tselekedetet annyit téfzen, mint annak a' Törvényel való meg egyeztetését, és egyszersmind azt is meghatározni, hogy ki légyen annak az oka (*inputatio*). Ez, vagy *Érdemesítő* (*judiciaria, v. iida*), a' midőn egyszersmind a' tselekedet oka, büntetésre, vagy jutalomra méltónak lenni meg határoztatik; vagy csak meg *itélő* (*judicatoria*), a' midőn csak a' határoztatik meg, hogy a' tselekedet meg egyezik é a' Törvényel, vagy nem, és ki légyen annak oka;

oka; de a' büntetésről, vagy jutalomról nincs szó.

3°) Mit értünk a' Bírón?

Azon Személy (*Persona physica*); vagy több Személyek együtt (*Persona moralis, mystica*), kinek van jussa a' tselekedetek megítélésére, és az érdemesítésre, *Bírónak* (*Judex*) vagy *Itélő Széknek* (*Forum*) neveztetik; melly vagy külső (*externum*); vagy belső (*internum, divinum, Conscientiæ*), a' szerént a' mint az, vagy a' külső Törvényeket, vagy a' belsőket (*Leges Conscientiæ*) téfzi magának; sior mértékül az ítélet tételben.

§. 105.

F o j t a t á s.

Ha már azt kérdjük: ki a' *Bíró* (*Judex*) a' *Polgári állapoton kívül*?

A' lesz a' Felelet: hogy ott ki ki maga a' *Bíró*, az az: ki ki tsak maga határozhattya meg mind *Törvényes*, mind *Törvénytelen* tselekedeteit másoknak (a' mennyiben azok az ő külső szabadságában bé fojnak); és magának. De hogy lehets az? A' Felelet könnyű: mert minden emberben meg van a' józan *Törvény hozó Okosság*, tsak figyelmezzzen reá (*ratio pura practica*); melly *Törvény hozó*, végre hajtó, és ítélő is egyszer-

smind. Nohát ki ki a' mit igazságosnak lenni esmér, ezen állapotban bátrán követheti azt; ki ki a' mit igazságtalanságnak esmér, ellene áthat annak; ki ki úgy kényszerítheti a' kár-tévőt, a' kár vissza pótlására, a' mint igazságosnak lenni esméri azt. De látni való, hogy a' Polgári állapoton kívül lévő létel csak ezen szempontból is lehetetlen; mert mellyik Kárt-tévő fog meg elégedni, a' Káros itéletivel? és mellyik Káros az, a' kiről fel lehet tenni, hogy ő az igazság határain nem fog túl lépni, az elég-tételre való kényszerítésben? Ez ismét fundamentoma a' háborúnak mellyben az erősebb lessz igazságos! Csak a' Polgári állapot segíthet ezen a' nagy rozsfzon, a' hol a' Törvény tévői, Bírói, és végre hajtói hatalom, a' Fő igazgatás kezébe adódik által. *Lásd §. 105.*

§. 106.

Egy Jegyzés a' Kényszerítő jussunkal való é-lésről.

Az ember soha se felejtse azt el, hogy az Ember csak Ember ha szinte bánt is; ugyan ki mondhattya azt magáról, hogy ő soha se fért meg senkit! nagy dolog volna azt erősíteni, egy erőtlen, véges értelmű valóság-nak! — Hát nem lehet é az meg, hogy fe-

le-

lebarátunk minket meg sért, a' nélkül, hogy leg kisebb sérteni való szándék volna benne; a' nélkül hogy azt tudná? Hiszem álljunk az okosság mellett! de haj! melly keskeny határok közzé van a' szorítva!!! — Nohát tartsa meg azt ki ki, hogy az emberi természettel sokkal meg egyezőbb az, hogy az ember a' maga jussainak oltalmazásában, és meg esett kárának vissza pótoltatásában, nem a' kemény, hanem a' szelídebb eszközökhöz nyúl; azt mondták a' régiek. *Media leniora, in omni jure cogendi præferenda sunt durioribus*, és *Summum jus summa injuria*, ide is illik.

§. 107.

Szelídebb eszközei Jussaink oltalmazásának.

A' mi Jussaink, 's vagyonyaink oltalmazásának szelídebb eszközei vagy olyanok:

1-o) Mellyek a' két félék között egy harmadiknak közbe jövele nélkül, vagy az erőszaknak elő vétele nélkül meg eshetnek; és így mellyeket leg először kell elő venni, ilyenek:

a) *A' Protestálás*, vagy *ellent-mondás*, az az szókkal, vagy egyéb jelekkel való ki jelentése annak, hogy mi, a' mások tselekedetét Törvénytelennek tartjuk.

b) *A' meg mutatás, vagy győzés (Probatio)*; az az: elő adása azon okoknak (*argumenta*), mellyek által azt igyekezzük meg mutatni, hogy az a' jus, vagy dolog a' mi tulajdonunk, mellyet más meg támadott, Itt azonban meg kell jegyezni, hogy nem szükség mindent meg mutatni: mert a' mit az okosság Törvényne diktál, azt tartozik minden tudni. p. o. hogy én senkitől nem függök az én külső szabadságom határai között s' a' t.

2.0) Mind ezek semmit sem érvén, per leszsz a' két Fél között, az az bizonytalanná leszsz mind a' két Fél jussa. A' mikor

α) Próbálni kell barátságosan meg egyyezni (*amicabilis compositio*): melly úgy leszsz meg, ha az egyik fél egészfzen el engedi azt, a' mit a' másik kíván,

β) *Eggyesülés vagy Eggyességre való lépés által (Transastione)*, valamit egymásnak költsönösön igérvén, vagy adván, vagy valamit mind a' kettő meg tartván magának,

γ) *Köz-Bíró (Arbiter) ítélete (Laudum) által*, t. i. Köz-Bíró az a' harmadik személy kit a' peresek, meg egyyezés (*compromissum*) által ki választanak, hogy az ő ügyökben hozzon ítéletet, (*Laudum*), kinek ítéletében kötelesek a' Felek meg nyugodni, az eggyesség ereje szerént,

δ) *Közben járó (Mediator)* által; ki egy olyan harmadik személy, a' ki minden módon igyekezik a' két félt arra venni, hogy így, vagy amugy, egyezzenek meg; de egyéb aránt mivel Köz - Bírónak nem választatott, az ő ítéletében nem is tartoznak a' Felek meg nyugodni, kényszerítve.

ε) *Sors vetés által (Sorte)* az az: valami történetből meg eső dolog által.

ζ) *Duellum* által (*Certamine decisorio*), melly szerént annak lesz igazsága, a' ki erősebb lesz. De ez nem igen betsületes eszköz, és csak a' Polgári állapoton kívül használható.

Negyedik Czikkely.

Személyhez, mint dologhoz, Jussok Tudománnya.

(*De Jure realiter personali*).

Bé - Vezetés.

§. 108.

Mint hogy a' Polgári állapoton kívül is lehetnek, sőt vagynak Társaságok, az az; több emberek között olyan egybe köttetés, melly szerént egymásnak költsönösön kötelezik egymást bizonyos, de nem minden feltétel nélkül való, Czelokra nézve (a' honnét ez tsak széles értelemben vett Társaság), ezen állapot Jussainak elő adása, tartozik még a' Polgári állapoton kívül lévő Jussok Tudományához: Még ezen Társaságban nints Fő Igazgatás, mellyet közönséges meg egyyezés által állítatottak volna fel a' Tagok; nints Köz - czél; hanem itt Just szerez egy személy arra, hogy a' másikat úgy birja mint dolgot, és viszont; Itt hát úgy nézi eggyik a' másikat mint Személyt; de egyszersmind, mint az ő Czéllyának eszközt, úgy is nézi, mint dolgot; a' melly egyben köttetést (*Relatio*) viszontos egyben köt-

tetésnek (*Communio reciproca*) nevezik. Helyesen neveztetnek hát ezen állapot jussai: *Jussoknak a' személyhez mint dologhoz (Jus realiter personale)*,

§. 109.

Ezen Jussok szerzése módja.

Hogy én valamelly Személyt, bizonyos tekintetben úgy birjak mint dolgot, arra just nem szerezhetek, valamelly tettzésem szerént véghez vitt külső tselekedet (*Facto*) által, p. o. *Első fel fogás (Prima occupatio)* által; mert Személyhez, mint Dologhoz, nints velünk született Jus; sem pedig a' *tsupa meg egyezés (pacto)* által; mert az ez által szerzett jus, csak *Személyhez jus (Jus Personae)*, mellynek ereje szerént, kénfzeríthetem a' személyt az ígélet tellyesítésére: de vele nem bánhatok tellyességgel úgy, mint az én czélyaim eszközével, vagy dologgal; és így az ilyen jussok szerzése csak *Törvény (Lege)*, az az: okosság Törvényne. Az embereknek, t. i. mint a' kik bizonyos czélokra vagynak rendeltettek, és elő állitva a' világban, azon czélokra vagy jobb móddal, vagy pedig lehető el érésekre nézve, nem csak szabad egy máson olly just engedni egymásnak, melly szerént egy mást külső személyekre nézve úgy birhat-
tyák

tyák mind dolgot; de azomban úgy bánnak egymással mint személlyel; ha nem szükséges is az. A' különbség tehát, ezen jus, és a' már elő adott két különböző szerzett jussok között az, hogy azokat meg engedi az okosság; ezt pedig parantsollya, a' mennyiben azon czélok valóságosítása szükséges. Ezen emberiség tzéljairól szóló Törvénye tehát az okosságnak parantsollya azon Egyességet, melly által a' személyhez mint dologhoz jus szereztetik.

§. 110.

Több Nemei az ilyen egyben köttetésnek.

A' Polgári állapoton kívül, igazán csak egyetlen egy Társaság van t. i. olly egyben köttetés több személlyek között, melly szerént eggyik a' másiknak visszontagoson (*reciproce*) a' maga külső személyét által adja, hogy bírja azt, mint dolgot, az az: mindeneket másokat ki regeftöleg: azomban bányon azzal úgy, mint személlyel, az az: mint ollyannal, a' ki egyéb aránt személy, vagy önnön magától függő valóság. Ez a' Társaság a' *Házassági (societas Conjugalis)*. Ennek következése osztán a' *Szülői (societas Parentalis)*; és a' *Tselédes (Herilis) Társaság.*

Jegyzés. Az Urak és Szolgák között való Társaságot én *Tselédes* Társaságnak neveztem magyarul, noha ezt a szót: „*Tseléd*„ szélesebben is veszik; úgy hogy azon a Feleségét, Gyermekeket, Kofztosokat, Béréseket, Szolgálókat is a' t. értik, vagy mind azokat kik a' Háznál vagynak együt véve; de én azt vissza élésnek nézem, és csak azokat az Házhoz tartozókat értem a' *Tseléden*, kik a' Hézi szükség fejedelmére vagynak, csak bizonyos ideig jutalomért.

E l s ő F o g á s.

Házassági állapot' jussai (Jus Matrimoniale).

Bé. Vezetés.

§. III.

Házassági öszve köttetés:

A' *Házassági állapot (Matrimonium)*, hogy mi legyen, annak meg határozásában, nem egyeznek meg a' Filozofusok, mellynek oka az, hogy a' hajlandóságoknak, szokásoknak, vallásbéli felvételeknek, praëjudiciumoknak, és a' Polgári Törvényeknek nagy bé folyása van az értelemben, valamint más, úgy ezen dologra nézve is.

Mi talán jól ki merittyük annak természetét, ezen meg határozással (*Definitio*): a' *Há-*

zassági Társaság olly egybe köttetése a' két különböző nemnek, mellynek ereje szerént, egyik a' másiknak, mást ki záró just enged, nembéli tagjainak bírásán, és használásán, a' mennyiben az okosság *Törvényei* szerént eshetik meg. Ezen Társaságban a' Férfi nevezetik *Férjnek*, az Asszony, *Feleségnek*, mind a' kettő közönségesen *Házasoknak* (*Conjuges*).

§. 112.

Millyen ez az egybe - köttetés.

A' Házassági egybe köttetésnek fundamentoma állatiság lévén, és annak ösztöne által álván elő, az inkább a' Természet *Törvényei* (*Leges Naturæ*) szerént áll elő, mint a' *Jussok* *Törvénye* szerént; azért sok van abban, a' mit nem ebből, hanem amazokból kell meg itélni; azomban mint hogy az embernek azon czélnak végre hajtásában is, melyet az állatiság tett eleibe, mindenkor az okosság *Törvényeire* kell vigyázni, vagy az emberi *Méltóság* meg nem sértésére, ezen egyben köttetés nagyobb részint tsupa erköltsi (*moralis Ethica*); azért, azt nagyobb részint az *Ethikai principiumokból* kell, és lehet meg itélni; a' honnét kevés lévén a' *Jussok* *Fő principiumából* fojó, tsak rövideden adjuk azt itt elő.

Házassági öszve köttetés czélya.

A' Nemi egyesülésnek indító oka, vagy tsak állati ösztön, és így annak czélya, vagy tsak az állatiságnak való elég tétel (*vaga libido, venus vulgi vaga, fornicatio*); vagy pedig az okosságnak, az állatiság' közönséges czéljairól szóló Törvényne' te lyesítése, melly *Házassági egybe köttetésnek (matrimonii)* neveztetik. Amaz mind czéljára, mind módjára nézve Törvénytelen, vagy az emberi méltóságot meg alacsonyító lévén, ide, rolla szólnani, nem is tartozik. Az utolsónak leg közelebbi czélja, ugyan a' két Nem tagjainak költsönös használása; de tsak mint eszköz, még is úgy kell azt nézni, mellynek czélja a' *Nem szaporítás*, és így a' Házassági állapotnak fő czélja a' *Nem szaporítás*, 's annak következése, a' *Gyermek nevelés*. Azonban mint hogy senki sem kötelezheti magát annak elő állítására, a' mi a' Természet Törvényétől függ; ha a' Nem szaporítás meg nem eshetik, az Házassági élet által, az fel nem bonttya ezen öszve köttetést, szükséges képpen: mert a' leg közelebbi czél, a' nélkül is el érődhetik.

§. 114.

*A' Törvényes Házasság nints ellene az Em-
beri méltóságnak.*

Midön az egyyik személy magát a' má-
siknak által adja, hogy őtet használlya mint
dolgót; az igaz, hogy az, az ő *Személyes-
ségének (Personaitatis)* meg bántása; de ha
Törvényes az Egyesülés, a' midön az egy-
gyik magát által adta, mint dolgót, a' má-
siknak, és mint dolog használtatik attól; ez
is éppen ugy által adta magát amannak, 's
ugy használtatik amattól mint dolog; melly
által mindenik személyessége helyre állítta-
tik; és így mind a' kettőnek meg marad em-
beri méltósága, vagy személyessége, az az;
*a' Törvényes Nemei öszve kelés, nints az em-
beri méltóság ellen.* Innét a' Törvényes Há-
zassági egyyességből fojó jus törvényes, vagy
az okosság principiumai szerént meg álható,
(*validum*).

Jegyzés. A' Házassági öszve kelésben, tsak a
Nemi tagok használása adatik által; de mivel a
Személyt (*Persona physica*), a' Törvényben, a' tag
ok téstik egyyütt véve; egy tagnak által adása
az egész személyt illeti. Továbbá, az azon egy-
gyességből fojó jus személyhez jus ugyan; de hogy
az, ugy légyen mint dologhoz, onnét is ki tettzik
hogy ha az egyyik fél, vagy el-törik, vagy ma-
gát

gát másnak adja által, a' másik fél, éppen ugy vissza veheti, és vissza hozhattya őtet akár honnan, mint el idegenített Jószágát.

§. 115.

A Házasság személyek egyenlők.

Az elébbi §-ban elő adott principiumból egyenesen foj az, hogy az Házassági egyben köttetés (*Conjugium*) egyenlő (*æqualis*); és ugyan annyi jussokat ad mind a' két félnek, mind az egymás személyének bírására, 's használására; mind az öszve tett erővel szerzett vagyonokra nézve. Hogy tehát melyik engedjen ezen tekintetben a' másiknak és melyik engedje által a' másiknak az elsőseget, egy új egyesség szerént; azt az *Eszesség* (*Prudentia*) régulaiból, a' szokásból 's a' t. kell meg itélni.

Hogy az *Agyas tartás* (*Concubinatus*), annyival inkább az állatiság emitt amott voló teljesítése (*Fornicatio*) Törvényesen meg nem átható egyességen (*pactum nullum*) fundáltatik, az nyilvánosság mert mind a' kétőben a' személy magát teupa okosság nélkül való dologgá változtattya által, 's annál fogva az Egyesség a' *Berbe adásra* (*Locatio Conductio*) tartozik; mellynek helye itt az emberiség meg alacsonyítása nélkül nem lehet. Az ilyen egyességet akkor bonthatja akár mellyik

mi-

fél fel, mikor tettzik; 's a' másik nem panaszolhat jussái meg sértésén. Vallyon az olyan Házasság, mellyben az egyik fél, a' másikat mint első, tsak a' maga tzéllyai eszközének tárgya, 's ugy bánik velemint dologgal nem hasonló é az az Ágyas tartáshoz?

§. 116.

A' Házassági Eggyesség tökéletességre való menetele.

A' Házassági eggyesség (pactum Matrimoniale) tökéletességre megy egyedül tsak a' Nemi eggyesülés (Copula Carnalis) által, mint annak közelébbi tzéllya által; annak véghez menetele előtt hát, az Eggyesség nem egészen kötelező (non habet plenam, & consummatam vim), és az abból fojó jus, tsak személyhez jus, nem ugy mint dologhoz. Lát'ni való ebből, hogy az elégtelen személyek között esett Házassági eggyesség, nem egész erejében kötelező eggyesség.

§. 117.

Következés az eddig valókból.

Mind azokból, a' miket eddig mondtunk, nyilván következik, annak az állításnak

nak igazsága, mellyet elébb is közönségesen mondtunk: hogy t. i. személyhez, mint dologhoz just, vagy (a' jelen levő dologra szabva), a' Férj Feleséget, a' Feleség Férjet nem szerezhethet, véghez vitt tselekedet (Nemi egyesülés, copula carnali) által; hanem előre ment eggyesség által; de tsupa Eggyesség (pacto Matrimoniali) által se; hanem Törvény (Lege) által; az az: az okosságnak az emberiség, melly áll az állatiságnak, az okos természettel való öszve köttetésében) tzellyairól, 's itt a' Nem szaporításról szóló Törvénye által; mellynek ereje szerént, szükség, hogy az Emberek egymás között Házassági állapotra lépjenek.

§. 118.

Házasság több Nemei.

Nem lesz éppen szükségtelen azt itt előhozni még, hogy a' Házasságnak több nemeit (Genera Matrimonii) lehet gondolni.

- 1-o) Két személyek közt való (Monogamia)
- 2-o) Több személyek közt való (Polygamia) Házasság.
 - a) Több Férjűség (Polyandria)
 - b) Több Feleségűség (Polygynia)
 - c) Asszonyok közönségessége (Communio Familiarum).

Mellyik álhasson meg ezek közzül, azt az Ethicából, az Eszésségből (*Prudentia*), a' szokásból, és az irott Törvényekből kell meg itélni. Mint hogy azomban, tsak a' Monogamia által érödhetik el jobb móddal a' Házasság fő tzélya, a' Nem szaporítás, és nevelés, az leg helyesebnek láttzik itt is.

§. 119.

Kik léphetnek Házassági Eggyességre?

Erre a' kérdésre, a' tsupa Természeti Jus principiumai szerént ilyen felelet adódik:

Mindenek, minden Familiái, Nemzeti, Valásbéli külömbség nélkül, söt még az Atyafiakat is, akár melly közel lévök légyenek azok, ki nem vévén, tsak önnön magoktól függök, szabadságokkal élhetök, és a' Házassági élet fel tételeinek meg felelhetök légyenek, köthetnek Házassági eggyeséget egymással. De az *Ethica*, és a' *Politica* önnön principiumaiból meg mutattya azt, hogy a' közel lévő Atyafiak öszve nem házasodhatnak. Az *Eszésség* pedig (*Prudentia*) azt mondja, hogy nem okosság, minden mis más személyekkel Házassági életre lépni. *Montesquieu* a' *L' esprit de Lois* nevű munkájában szokott ékesen szóllásával, helyes fundamentomokból meg mutattya azt, hogy melly veszedelmes

légyen a' közel Atyafiak között való Házasság. Egyébb aránt, én még nem vagyok arról meg győződve, hogy az által az emberi nemzet el fajzana, mint némellyek mondják.

§. 120.

Házások Jussai.

Óda fellyebb meg mondtuk, hogy a' Természeti Törvények szerént a' Házassági Társaság egyenlő, tsak az, és annyi jussai vagynak egyiknek, mint a' másiknak; tehát nem szükség a' Férfj, és Feleség jussait külön adni elő; mert azok ugyan azok. Tehát:

1-szor) Mindenik Félnek van kényszerítő jussa azt kívánni, a' másiktól, hogy Nemi tagjai használatát engedje által, az illendőség határai között.

2-szor) Mindeniknek van jussa arra vigyázni, hogy a' másik ollyat ne tsinállyon, mellyel magát a' Házassági életre elégtelenné teszi.

3-szor) Mindeniknek van jussa a' másikat, ha el-szökött, vagy a' más hatalma alá adta magát, erővel is visszfa venni, mint tulajdon vagyonát.

4-szer) Mindeniknek van jussa arra szorítani a' másikat, hogy a' Gyermekek nevelésén tehettségeihez képeest munkálódjon.

Mit parantsol még ezeken kívül az Ethika, ide nem tartozik. *Lásd itt T. T. Sárvári Pál Úrnak Tudós munkáját.*

§. 121.

A' Szerentse Javaira nézve mitsoda Jussai vagynak a' Házásoknak?

Külső Javai a' Házásoknak két félek lehetnek, vagy olyanok, mellyek kijéi, kijéi különösön, az az nem együtt szerzették; vagy olyanok, mellyeket öszve tett erővel, és fáradsággal szerzettek. Amazok kinek kinek tulajdonai maradnak, hanem ha új egygyesség által, által adja egyik a' másiknak a' magáét; mellyeket pedig öszve tett erővel szerzettek, azok közösök; és azokat különösön a' Gyermekek nevelésére kell fordítani; ha vagynak; ha nintsenek, a' Házások együtt használlyák azokat a' mint tettzik. Jó volna az ilyen esetben a' vagyont a' Gyermekek nevelése közönséges Institutumainak adni; de hiszem nints illy Institutum a' Polgári állapoton kívül.

Jegyzés. Tüdös Fichte Úr, az erről való okoskodásában is el-veszti magát fen Máró képzelődésében. Így okosodik ő a' Feleség tulajdon vagyonsajiról: Az Allzony a' ki magát kedves Férjének személyére nézve is örökösön által adta; szükséges kép.

képpen vagyonyait is által adta: mert ha valami külső vagyonyát meg hagyná magának különösen, azzal azt jelentené ki, hogy ő azt előbb betűlli tulajdon személyénél, és különösen Alízkonyi méltóságánál, mely abban áll, hogy kedves Férijének legyen tulajdona egészze mindenével együtt, és a' Férije szerelmében, mint egy elenyészlen. Mellyre ezt felelem;

1-o) Nem igaz, hogy meg tartott javait előbb betűlné, Alízkonyi méltóságánál, vagy személyénél; mert az ő személyére egyedül szíve teste, és annak részei tartoznak; ezt mind által adja, és személyének által adására semmi sem kell egyéb.

2-o) Nem oda beszél az említett Tűdős, elő adott beszédjével, a' hová akar; azt akarja meg mutatni, hogy a' Feleségnek minden tulajdonai, a' Házasság által a' Férijei lesznek 's azt mutatja meg, hogy mind a' két Fél tulajdonai közösök (*Communia*). Mert a' mint a' Feleség mindenével együtt a' Férije tartozik lenni, és annak szerelmében mindenével együtt mint egy elenyészlen; éppen ugy tartozik a' Férije mindenével együtt a' Feleséggé lenni, és annak szerelmében mint egy elenyészlen. Meg enged az érdemes olvasó, hogy ilyen fellengősen beszéllek: mert a' milyen a' Kérdés olyan a' Felelet.

§. 122.

A' Házassági Eggyesség fel bontásáról, vagy az El-válásról.

A' Házassági egyben köttetésnek fel bontása, a' Házassági eggyesség tökéletességre

való menetele után, és a' Feleknek halála előtt, *El-válásnak* (*Devortium*) neveztetik. Ennek helye van:

1-o) Ha az eggyik Fél, nő paráznaságban (*adulterium*) esik, az az: ha magát, egy harmadik személynek adja által a' használatra.

2-o) Ha eggyik Fél olly gonosz életet él, hogy lehetetlen ő véllé lakni, mindenféle Törvények meg rontása nélkül, 's nints is reménység többé jobbulásához.

3-o) Ha valamellyik tellyességgel nem teljesíti a' Házassági élet szükséges fel-tételeit.

4-o) A' Két Félnek tökéletes meg egyezése által, ha az által másnak jussai meg nem fértetnek.

Ha az el-válás esik valamellyik Fél elégtelen volta miatt, vagy a' Nemi eggyesülés (*copula carnalis*) előtt, az igazán nem is el-válás; mert az eggyesség nem ment tökéletességre. Egyébb aránt a' Hazai Törvények, az Ethika itt is másképpen beszél, 's helyes okoknál fogva meg nehezíti az el-válás végbenmenetelét. Vallyon ha az el-válás végbenmenetele nehezebbé tévődne az irott Törvények által, mint van az némelly vallásuaknál, nem jobb volna é? Sok rosz következesei vagynak a' könnyen el-válásnak!!!

M á s o d i k F o g á s.

Szülői Jussokról. (De Jure Parentali).

§. 126.

A' Házassági életnek természetes következése a' Gyermekek születése; hogy ezeknek kötelesek a' Szülék gondjokat viselni; azokat mind testekre, mind Lelki tehetségeikre nézve ki mivelni; az az; nevelni, nem csak az *Ethica*, hanem egyenesen a' *Természet* parantsolattya.

§. 124.

Fel Serdült, és Gyermek-kor.

Mig a' Gyermekek olly állapotban vannak, hogy se magok tartására, se boldogságok munkálkodására magoktól nem elégségesek, *gyermekkorbélieknek (minorennis)*; ha pedig mind testi, mind lelki erejeik annyira kifejtődtek már, hogy magok tartására, 's boldogítására elégségesek, *fel serdültetnek (majorrennis)* neveztetnek. Mikor végződjek amikor, és mikor kezdődjek ez? nem lehet meghatározni: mert a' Természet minedekben olly fojvást (*Lege continuitatis*) munkálkodik, hogy a' kezdetett a' végezettől, nem lehet meg különböztetni, tehát erre írott Törvény kell.

A Szüléknek van Jussok Gyermekük iránt.

Azt senki se hozza kétségben, hogy valyon a' Szüléknek van é jussok tulajdon gyermekeiken. De honnan véődik ez a' jus, vagy mitsoda principiumból foj ez? arra sok képpen felelnek:

1-o) Ha Hugó Grotiusra halgatunk, ő azt mondja, hogy ezen személyhez, mint dologhoz jus szerzése módja, és kútfeje a' véghez vitt tselekedet, (*Factum*) nevezetesen itt a' Gyermekeknek a' Szülék által való formáltása (*De jure belli, & pacis Lib. 2. Cap. 5.*). De ez tellyességgel meg nem álhaj: mert a' Gyermek nem dolog, hanem személy, vagy legalább a' személyességnek tsirája (*stamina*) meg vagyon benne. A' Gyermeknek, mint személynek formálása nem is függött soha a' Szüléktől; a' Természet, hogy ugy szölyak, őtet mint személyt egy más világból hozta által ebbe; a' Szülék, Nemi eggyesülése tsak alkalmatosság volt erre. Nem lehet hát őtet fel fogni (*prima occupatione*).

2-o) Hobbezius még hejtelenebbül állítja azt (*De Cive Cap. 9. és Leviathan Cap 20*) azt mondván, hogy a' Gyermeket az Anya, mint olly dolgot, melly senkijé se, fel fogván, (*qui prior tempore &c.*) övé az.

3-o) Puffendorf (*de jure nat. & gent. Lib. 6. Cap. 2.*) azt mondja, hogy a' Gyermekek nemzése csak alkalmatosság azon jusra, mellyet szereznek a' Szülék a' Gyermekeknek, annak fel tehető meg Eggyezéséből (*pacto præsumpto*). A' fel tehető Eggyesség költemény; abból hát semmi Jus nem foj,

4-o) Mi fellyebb meg mondottuk azt, hogy a' személyhez just, mint dologhoz, más módon szerezni nem lehet, hanem Törvény (*Lege*) által ide is illik az; a' melly itt azt téfzi, hogy a' Természet ugy rendelte azt, vagy az okosság is ugy parantsollya azt (*a' mennyiben az, az Embernek kötelesegeiről szól, az emberiség tzellyaira nézve*); hogy az ember, embertől szülessen, és minthogy maga elégtelen a' született ember maga nevelésére; nevellye azt az Ember; különösön az, a' kivel a' Természet ötöt öszve kötötte, t. i. a' Szülék. Ezen Törvény tehát Just adott a' gyermekeknek, az ő nevelésekre nézve. Olly mélyen belé is oltotta ezen Törvényt, a' Természet az emberi szívbe, hogy a' ki azt meg vetné, nem csak okos valóság, de *Allat* is lenni meg szünne. Melly nagy grádussa hát az, a' gonofzságnak, midőn valaki ártatlan szülöttyét, vagy még Méhében való magzattyát meg öli!!! nem lehet azt le írni!

§. 126.

A t y a i H a t a l o m.

Azon jussoknak summája, mellyekkel birnak a' Szülék Gyermekaik eránt, *Atyai Hatalomnak* (*Patria Potestas*) neveztetik. Ez a' hatalom ugyan nem meg osztott az Atya és Anya között; mind azon által meg lehet azt osztani, vagy ugy, hogy a' nevelés egy részét vigye az Anya, másikat az Atya; vagy pedig egészen által lehet azt adni egymásnak; sőt egy harmadiknak is, ha ugy hozzák a' környül állások; de ez, mind Eggyesség által eshetik meg.

§. 127.

Az Atyai Hatalomban foglalt jussok.

Hogy mellyek légyenek már az Atyai hatalomban foglalt jussok (*Jura Patriæ potestatis*), a' fellyebb tett principiumokból könnyű le hozni t. i. azok két félek.

I-o) *A' Gyermekekre nézve.*

a) Jussa van a' Szüléknek, a' Gyermek' mind Lelki tehetségei', mind Testi erejei' 's tagjai gyakorlására, hogy azok lassan lassan tökéletesedjenek.

b) Különösen az ő értelmeknek ki-fejtődésére nézve, jussa van a' Szüléknek őket taníttatni, és a' tanulás módját meg határozni.

c) Van Jussok az ő erköltsi ki-mivelésekre, a' virtus réguláji szerént. Innét

d) Van jussok az engedetleneket, roszra hajlandókat, pajkosokat meg büntetni; a' jókat meg jutalmaztatni,

e) Ha el szöknek, jussok van a' Szüléknek erővel is őket vissza hozni, akár honnét, mint a' jószágot.

f) Van jussok őket olly munkákra szorítani, mellyek, nem tsak meg eggyeznek a' nevelés principiumaiva l, de éppen elő mozdíttják azt; és ezen munka által szerzett haszonhoz is jussok van a' Szüléknek.

2.0) *Másokra nézve.*

a) Jussok van ellent állani azoknak, kik őket erőszakkal ki akarják venni hatalmok alól.

b) Ellent állani azoknak, kik a' Gyermekeket meg akarják sérteni; vagy a' nevelést akadályoztattyák.

c) Meg nem engedni azt, hogy egy harmadik erővel magára vegye azoknak nevelését. Ezen just bizonyos környül-állásokban határ közzé szoríttják az írott Törvények.

Az Atyai Hatalom határait.

A' fellyebb tett principiumokból meg lehet azt is tanulni, hogy meddig terjed ki az Atyai hatalom t. i.

1-o) A' Szüléknek csak addig van jussok gyermekeiken, mig azok el nem érték a' felferdült állapotot; de minthogy ez a' felferdült állapot a' Természeti jussok principiumai szerént nem az esztendőök számától függ, hanem attól, hogy vallyon elégséges é már a' Gyermekek magáról gondoskodni, az, mind addig meg nem szünik mig ez meg nem lessz.

2-o) Nem szabad a' Szüléknek ki vetni (*exponere*) a' Gyermekeket, annyival inkább megölni.

3-o) Nem szabad a' Gyermekeket eladni, vagy zálogba tenni.

4-o) Nem szabad olly munkára szorítani, mellyre vagy elégtelen, vagy ellenkezik a' neveléssel,

5-o) Nem szabad a' Gyermekekkel durván bánni, az az minden igaz ok nélkül; vagy érdeme felett büntetni, annyival inkább kínozni,

6-o) Nem szabad egyik Gyermekeket a' másoknak eleibe tenni, hanem ha büntetésből Igazságtalanság a' Gyermekek között való vá-

lasztás tétel. Az Anyák kivált ebben nagyon hibáznak, és ki tudja hát ha — —

§. 129.

A' Gyermeknek Jussai.

Mind azokra jussok van a' Gyermekneknek, mikre Szüléik, és mások kötelesek; nem szükség hát azokat elő számlálni.

Van é jussok azt kívánni, hogy Pompáson tartassanak, neveltessenek, ruháztastanak? hogy nékik a' Szülők sok jószágot hagyjanak, meg mondjuk a' tanításkor.

§. 130.

Tutor, Gondviselő, Árvák.

Meg halván a' Szülék, vagy elégtelenek lévén, a' nevelésre, másra bizatik azoknak nevelése. A' ki csak egyedül a' nevelésekről gondoskodik a' Gyermekneknek, *Tútor*nak — *Gyám-Atyának* nevezetik; a' Gyermeknek pedig, *Árvának* (*Pupuli*). Az a' személy pedig, a' ki az Árvák javainak gondját magára vélti, *Gazda-gondviselőnek* (*Curator*) nevezetik. A' *Gyám-Atyának* azon jussai, köteleiségei vagynak, mellyek voltak a' Szüléknek. A' *Gazda-gondviselőnek* (*Curator*nak) hasonlóképpen azok, mellyek voltak a' Szüléknek, ki vévén egyedül a' haszon vételt, *Jegy-*

Jegyzés. Ki szabadulván a' Gyermekek az Atyai hatalom alól, (*emancipatus*), tartozik é valamivel Szüléinek? A' Szüléinek nevelésre tett költség' vissza fordításával éppen nem; de, igen, tisztelettel, háladatossággal; és így el-gyengülvén Szüléi, a' gondviseléssel, az *Ethica principiumai* szerént. Itt is Lásd a' T. T. Sárvári Pál Úr tudós munkáját.

H a r m a d i k F o g á s.

Házi Gazda Jussairól. (De jure herili).

§. 131.

Házi Gazda, Cseléd.

A' Gyermekek el-érvén azt az időt, mellyben már magok gondoskodhatnak magokról, just szerettek magoknak a' fellyebb tett Törvény ereje szerént (*non pacto, aut facto, sed Lege*), hogy az Atyai hatalom alól ki mennyenek; akkor tehát vége lesz a' Szülék és Gyermekek között való Törvényes egyben kötetésnek. Mind az által meg maradhatnak ök tovább is Szüléik mellett; de már más egybe kötetésben, mellyre egyesség kívántatik, t. i. olly egybe kötetésben, melly vagyon a' Házi gazda és Cseléd között; az az meg fogadhattya az Atya, vagy Anya öket, hogy bizonyos ideig fizetésért legyenek segítségül nekik, házi dolgaik véghez vitelében; vagy
ha

ha nintsenek Gyermekek, idegent is lehet meg fogadni, mellyet a' ki tsinál, *Házi Gazdának*, (*Herus* vagy *Hero*); a' ki pedig magát a' segittségre, vagy szolgálatra le-kötelezi, közönségesen: *Cseiednek*, különösön *Szolgának* (*Famulus*), *Szolgálnak* (*Famula*) neveztetik; ezen öszve köttetés pedig: *Cselédes Társaságnak* (*Societas Herilis*) neveztetik. Ezt ugyan Társaságnak nem is lehet mondani; mert itt közönséges tzél nints, t. i. a' Gazda tzélya az, hogy néki dolgozzanak: a' Cselédé pedig, hogy néki fizessenek.

§. 132.

A' Házi Gazda Jussának Természete.

Mihelyt a' két Fél között meg esett az egygyesség, azonnal jussa van a' Gazdának tselédjén. Kérdés millyen Jus ez? A' Felelet könnyű: mert látni való, hogy a' Tseléd ezen egygyességben, a' maga külső szabadsága egy részét, ugy adván által a' Gazdának, hogy az ő tölle függön, ezen szerzet jussa a' Gazdának, formájára nézve dologhoz jus (*jus reale*), a' melly csak onnét is ki tettzik, hogy ha el szökik a' Cseléd erővel is vissza hozhattya akár honnét azt. éppen mint el-tévelyedett jöszágát: de matériájára nézve, az az: annak a' Tseléd iránt való gyakorolhatására nézve, az *Személyhez jus* (*Jus personale*), a' honnét a' Cse-

Cseléddel való bánásban nem nézheti magát a' Gazda annak *Urának*, vagy *Birtokosának* (*Dominus Servi*): mert ez csak egygyesség szerént adta magát ő alá. Egy olyan egygyesség tehát két személy közt, melly szerént egyik a' másikkal úgy bána minden tekintetben, mint dologgal, az az: az egyik meg szünne személy lenni, önnön magával ellenkezik, vagy semmi (*pactum nullum*).

§. 133.

A' Gazda Jussai kátfeje.

Minden ember természetesen magától függvén, 's annál fogva nem lévén senki hatalma alatt, nem is tartozik szorossan senkinek szolgálni, hanem ha egygyesség által, vagy, ha valamelly tselekedet által külső szabadsága egy része, a' más szabad tettzése alá esik. És így hát két kátfeje lehet a' Gazda jussainak.

1-o) Az egygyesség.

2-o) Valami kár-tétel, mellyet ha a' kárt-tévő, külömben ki nem pótolhat, köteles azt munkája (*opera*) által is a' kárt-vallottnak kípótolni, mihelyt kívánnya; mert a' egM-féretettnek van kényszerítő jussa a' Sértőn.

§. 124.

Hát a' Rab-leány Gyermekein honnan van jussa a' Leány Gazdájának? Itt se Eggyesség, se Kár-tétel?

Felelet. Sehonnán. Tréfaságok, vagy inkább szánakozásra méltó erősségek azok, a' mellyeknél fogva azt erősítik némelly vastag Égoisták, hogy a' Rab-leánytól (*Sklávinnen*) született Gyermekek (*Vernæ*) az Anya Úra tulajdona; Tudni illik:

1-o) A' mi az Állatoktól fajsatik az Urás az, a' Rab-leányok olyanok mint az állatok, 's a' t.

Ez, feleletet sem érdemel, olyan rút okoskodás. Hiszem még a' Rab-leánynak se lehet Tulajdonossa (*Dominus*).

2-o) Mint hogy a' Rab-leány nem nevelte a' Gyermekeit, az ő Tulajdonosságának költségében került az, ezt vizsgálja kell pótolni. — Az igaz hogy nem nevelte; de miért? azért: mert az ő Törvénytelen erőszakos Tulajdonossa, azt lehetetlenné tette; azért hát meg büntetést érdemlene a' Tulajdonos, nem vizsgálja pótlást; mert az emberiség jussait (*jura personalitatis*) tapodta el.

3-0) Az is fundamentom nélkül való hogy mivel a' jó téteményt, az az: a' nevelést, el-vette a' kis Gyermekek, azért köteles; és így, mint egy meg is egyyezett abban, hogy ofztán a' nevelőnek jussa legyen rajta. — Az a': *mintegy meg egyyezett (consensus præsumptus)* költemény, a' mellyből tsak költött jus foj; az az: semmi jus: ofztán az le-vett jó téteményért ki ad másnak just magára? Az ilyen dolgoktól ugyan már meg szabadultak a' pallérozott Nemzetek, tsak az Anglusok nem mentek még annyira Európában.

S. 135.

A Gazda Jussai.

1-0) *Az egyesség által fogadott Tseléden.*

a) A' Gazdának van jussa a' meg határozott időig, vagy ha ugy volt az egyesség, hogy élete végéig szolgállyon a' Tseléd (*Servus*), addig, reá szorítani őtet, hogy dolgozzon.

b) Mind azon szolgálatoakat, mellyek az egyességben meg határozottak, tettzése szerént meg kívánhattya tölle.

c) Meg kívánhattya azt, hogy az ő általa ki-szabott rendett tartsa meg a' tseléd, és azokon az órákon, mellyek a' munkára ki-vagynak szabva, se magának, se másnak ne dolgozzon.

d)

d) Ha nem szolgál a' tseléd úgy, a' mint a' Gazdának tettik, vagy éppen nem dolgozik, szabad ötet el-tsapni, tsak hogy ki kell fizetni a' szolgálat idejéről, ha kárt nem tett.

2.0) *A' Kár - tétel által lett Tseléden:*

a) Az illyen Tselédet, van jussa a' Gazdának mindenre reá szorítani, a' mit véghez vihet, és a' mi igasságos; mert itt nem volt olyan egygyesség, melly szerént ő magát tsak egy bizonyos dolog nemére p. o. Ló gondviselésre, vagy fa vágásra kötelezte volna, mint az Egygyesség által fogadott Tselédre nézve lehet: ő tartozik azt tsinálni, a' mit a' környül-álláshoz képest parantsol a' Gazda.

b) Van jussa a' Gazdának ötet kényszeríteni arra, hogy mind a' szolgálat ideje alatt való tartásért, 's ruházatért szolgállyon, mind pedig a' tett kár ki-pótlásáért.

c) Mind addig van jussa el-nem botsátani, míg eleget nem téssen.

§. 136.

A' Gazdának Kötelelességet.

Minthogy a' Tseléd is Ember, 's vele úgy nem lehet bánni, mint dologgal, önként foly, hogy a' Gazdának is vagynak kötelelességei ő iránta.

1-o) Az egyességhez tett ígérletét tellyesíteni kell.

2-o) Olly munkára nem kell szorítani a' Tselédet, melly az egyességkor, nem volt ki-nevezve, 's azonban a' dolog természetéből nem is foj.

3-o) Nem szabad a' Tseléddel igazságtalanul bánni, ötet ok nélkül büntetni, 's kínozni.

4-o) Nem kell úgy meg terhelni a' munkával, hogy az által egészségét el-rontsa; néha nyugodalomra való időt is kell engedni.

5-o) Törvénytelen dolgok véghez vitelére, nem lehet ötet szorítani, ha szinte ígérte is azt p. o. Lopni.

6) Az élete fenn tartására valót ki kell néki adni, a' tehetséghez képpest illendően.

OSKOLAI TANÍTÓ KÖNYV
TERMÉSZETI TÖRVÉNY
T U D O M Á N Y.

Avagy

Elő adása azon Törvényeknek, és Jus-
soknak, mellyek az okosság termé-
szetéből fojnak.

Készítette :

SZ. SZILAGYI JÁNOS

Filosofia' Doktora; annak, a' Természet'
Tudományának, és a' Németh Nyelv-
nek rendes Tanítója, a' Szigethi H. V.
T. Gymnasiumában.

MÁSODIK RÉSZ.

POLGÁRI ÁLLAPOT'
TERMÉSZETI JUSSAL.

Metum vero si quis sustulisset, omnem vitæ
diligentiam sublatam fore, quæ summa es-
set in iis, qui leges, qui magistratus, qui
paupertatem, qui mortem, qui dolorem ti-
merent,

Cicero. *Quest. Tusc.*

MÁSODIK RÉSZ.
POLGÁRI TÁRSASÁG
KÖZÖNSÉGES JUSSAI

(*Jus Publicum Universale*).

Bé-Vezetés.

§. 137.

Ezen Tudomány Értelme.

Azon okosság' természetén épülő Törvények summája, mellyeknek közönségessé való tétele szükséges a' végre, hogy több emberek között Törvényes egyben Köttetés állíttassék fel; *Polgári Társaság' Közönséges Természeti jussainak* (*Jus Publicum Universale*) neveztetik. Mint hogy pedig Társaságnak neveztetik, több embereknek egy közönségesen fel tett, és meg határozott tzelnek végre hajtására való törvényes öszve állása; ez a' tzel pedig, vagy nem szükséges képpen való, és nem közönséges; vagy pedig szükséges képpen való, és közönséges; az az: emberiség tzellya; az okosság természetéből fojó tzel, a' millyen az ember természeti jussainak bátorságosítása: a' Társaság is kétféle; vagy nem szükséges képpen való, vagy

pedig szükséges képpen való; amaz nevezetetik *Társaságnak közönségesen*; ez pedig *Polgári Társaságnak*, vagy *Statusnak* (*Societas simpliciter*, és: *Societas civilis*) Továbbá, mivel egy Polgári Társaság, a' mennyiben az egy Törsökből vette (*talám*) eredetét, 's annál fogva egy nyelven beszél, egyféle szokásokkal bír, *Nemzetnek* (*Gens*) is nevezetetik; több ilyen Nemzetek egymással egybe köttetésbe lehetnek; egy Nemzetnek, a' másik eránt való jussai, 's kötelességei (*Jus Gentium*) elő-adása is, a' Polgári állapot' közönséges természeti jussai Tudományában tartozik; úgy, az úgy nevezett *Jus Cosmopolitum* is, vagy azon jussoknak, és kötelességeknek elő adása, mellyek a' Föld kerekiségén lakó Nemzetek egybe köttetéséből fojnak. Minek előtte hát a' Polgári Társaság, és a' Nemzetek' jussait elő adnók, szóljunk a' Társasagról közönségesen, és annak közönséges jussairól. (*Jus Sociale Universale*).

E l s ö O f z t á l y .

Társaságról közönségesen, és annak Jussairól

(*Jus Sociale Universale*).

§. 138.

Társaság, és annak Természete.

Több embereknek, olly törvényes egybe kötetése, melly szerént mindnyájan egymásnak egymást költsönösön egy bizonyos tzélnak végre hajtására le kötelezik, és így egymásnak, egymáson költsönösön just adnak, *Társaságnak* neveztetik. A' *Társaságnak* természetét tehát e' kettő téfzi: Egy közönséges tzél végre hajtásában való meg egyyezés; és a' közönségesen el érendő tzél végre hajtására való, magok költsönös le kötelezése egyyessége, a' Tagoknak.

§. 139.

Társaság fundamentoma.

Mint hogy minden Ember szabad; senki se köteles egy ollyan egybe köttetésben lenni másokkal, melly szerént valamelly tzélra azokkal munkálkodni kényszeríttessék, (*ki vévén az ollyan tzélt melly közönséges, és szük-*

séges) hanem ha önként ajánlotta magát arra; és így minden Társaságnak fundamentuma a' szabad meg egyvezés.

Jegyzés. A' közönséges és szükséges tzelra, vagy az emberiség tzéllaira nézve, melly egyedül csak jussaink', vagy külső szabadtságunk' bátorságozítása, azért tettem ki fogást, mivel ezen tzel valóságosítására, minden ember éppen olyan köteles, mint a' személyesség meg tartására. Erre egy általlában köteles, tehát amarra is. Innét a' státusban való állásra minden kényszeríthetik.

§. 140.

Társasági Eggyesség Jussai.

Mihelyt ezen Társasági öfzve állás egygyossége meg van, azonnal just szerzetek a' tagok arra, hogy egymást kényszerítsék a' közönséges tzel elő mozdítására, és abban az esetben, ha p. o. négy közül, egy, ígéréte nek nem akarna eleget tenni, a' többinek t. i. a' háromnak, nem csak van jussa ötöt erővel is ígéréte tellyesítésére kényszeríteni; hanem kötelesek is arra. Ezen jusból könnyű már a' Társaság jussait le hozni, mellyeket a' többféle esetek adnak a' Tagoknak.

§. 141.

Társaság tzéllya.

A' Társaság tzélljának ollyannak kell lenni, melly az okosság, mind külső, mind belső. Törvényeivel (*Legibus Universalibus juridicis, & Ethicis*) meg eggyezzen; különben a' Társaság, mint vagy Törvénytelen, vagy az emberiséget meg alatszonyító, fenem álhat. Mint hogy pedig a' Társasági Eggyességben, szükség az eszközöknek is meg határozása, mellyek a' tzélra visznek, ezeknek is ollyanoknak kell lenni; különben egy tag sem kényszeríttethetik azoknak véghez vitelére,

§. 142.

Társaság Fő-java, és Boldogsága.

Azon közönséges tzél, a' mellynek elérésére a' Tagok egymást kötelezték, *Társaság Fő javának (bonum publicum)*; Az ezen tzélra vivő eszközöknek, minden akadály nélkül való használása pedig a' Fő-tzélra nézve, a' *Társaság köz boldogságának (salus publica)* neveztetik,

§. 143.

A' Társaság jussai két félek.

Ha a' Társaság' tzélya, és az arra vivő eszközök a' fellyebb §. 141. meg mondott tulajdonságúak, a' Társasági Eggyesség is meg átható, (*validum*), az abból fojó jussok is tökéletesek (*perfecta*). Ezen jussok, vagy olyanok, mellyeknek ereje szerént, mindenik Tag kényszerítheti a' másikat a' köz-jónak, a' meg határozott utón való eszközlésére, mellyek a' *Társaság belső jussainak* (*Jura societatis immanentis*) neveztetik; vagy pedig olyanoknak, mellyeknek ereje szerént, a' Társaság magát, mint személy (*Persona mystica*) a' külsők, vagy a' Társaságon kívül lévők ellen oltalmazhattya; ezeket a' *Társaság külső jussainak* (*jura societatis transeuntia, extrinseca*) nevezik.

§. 144.

Társaság több Nemei.

Hogy hány félek lehetnek a' Társaságok az ő tzélyaikra nézve, azt nem lehet elő számlálni közönségesen (a' priori). Azoknak több nemeiről hát itt tsak I-o) az ő társossá-
gokra nézve szóllunk. Ebben a' tekintetben hát, vagy ideig, vagy örökké valók; amazok
tsak

tsak addig állanak fen, a' meddig az eggye-
ségben meg határozottatott tzel el érödik; ezek
pedig soha nem szünnek meg; a' millyen e-
gyedül tsak a' Polgári Társaság. 2-0) A' Tagok-
nak egymáshoz való tekintetekre nézve; melly
szerént azok, vagy egyenlök (*æquales*); vagy
nem egyenlök (*inæquales*). Amazokban egy
Tagnak sints több, vagy mások felett való
jussa; ezekben pedig van egy Fő (az akár
több eggyes személyből áljon, akár egyből),
a' kinek több jussai vágynak, melly *Polgári
Társaságnak* (*Societas Civilis*) neveztetik.

§. 145.

Az egyenlő Társaságokról.

Az egyenlő Társaságban (*Societas æqua-
lis*) minden Tagnak van szollója, a' közön-
séges tzel elő mozdítására tartozó dolgokhoz;
és így, hogy minek kell meg lenni a' köz-
tzelra nézve, az, közönségesen a' tagok meg
eggyezése által határoztatik meg. A' Tagok-
nak ki-nyilatkoztatott akarattya, valamelly
közönséges dologra nézve *votumnak* nevezte-
tik: az egyenlő Társaságban tehát, ehez min-
dennek van jussa (*jus suffragii*). Mint hogy
pedig a' Tagok nem mindenkor gondolkoz-
nak egy formán, 's annál fogva az ő aka-
ratt yok nem mindenkor eggyezik meg, a'
Tár-

Társaságnak szükség előre meg határozni azt, hogy mit kell ezen esetben tsinálni? p. o. hogy a' voxok töbsege (*vota majora*) gyözzön 's a' t.

§. 146.

A' nem egyenlő Társaságokról.

Azon Egyesség, melly által nem egyenlő Társaság állittatik fel, *Aláadás Egyességének* (*pactum subjectionis*) neveztetik. Ezen egyesség szerént, egy, vagy több személyeknek együtt (*Persona physica vel moratis*), több jussok engedtetnek, mint a' többi Tagoknak; a' ki azért *Főnek* (*Princeps*) neveztetik. A' Főnek a' több Tagok felett való jussa abban áll, hogy ő határozza azt meg, hogy mit kellyen a' Fő tzelra nézve tselekedni, és így ő ad Törvényeket; és ő reá szoríttya a' Tagokat a' Törvény tellyesítésére. Egyébb aránt ez ugy is lehet, hogy a' Főnek nem adatik által a' Törvény hozás, tsak a' Törvényeknek végre hajtása, és akkor az, *Igazgatónak* (*Gubernator*) neveztetik. Az Igazgatónak nints hát jussa az önön magától való Törvény hozáshoz; hanem az ő jussa az, hogy reá szoríthattya a' Tagokat, a' köz jóra tzelozó Törvények tellyesítésére. Mind a' két esetben mivel a' Főnek nints külön Jassa,

va, a' Társaság Javánál, ő is tsak annak javát, vagy a' köz-jót tartozik munkálkodni, mint Fő.

§. 147.

A' Társaság fel-bomlásáról.

Minden olyan Társaság ideig való, a' mellynek tzélya, nem közönséges és szükséges; noha vagynak olly Társaságok p. o. Örökös Kereskedő Társaság. Eklésiai Társaság, 's a' t. mellyeknek Törvényei szerént, a' meg holtak helyett mindég mások vévödvén bé, mindég tartani láttatnak; de a' Társaság örökké tartóssága, nem tsak az első Fundálók meg határozott Törvényeitől; hanem mindenek felett, a' Társaság tzélya' természetétől függ; és ebben az értelemben tsak a' Polgári Társaság örökké való. Ezen kívül tehát minden Társaság fel bomlik. 1-o) A' Tagok halála. 2-o) A' Fő-tzélnek elérése, vagy szükségtelessé való létele által. 3-o) Ha a' Tagok abban meg eggyeznek.

Jegyzés. Mikor én azt mondom, hogy a' Polgári Társaság örökké való, nem azt téfzi az, hogy annak organizatioja soha nem változhatik; hanem azt, hogy annak tsélya ollyan, a' mellynek el-érésére szükséges képpen öszve kell az embereknek köttetni.

M á s o d i k O f z t á l y.

Polgári Társaság Természeti Jussai.

(*Jus Civile Universale*).

§. 148.

Polgári Társaság, vagy Státus.

Több Embereknek, Familiáiknak, és Társaságoknak, kik egy bizonyos Tájékot (*Territorium*) birnak, és laknak, olly egybe kötetése, mellynek ereje szerént magokat, egy Főlgazgatás alá adják, hogy az által jussaik gyakorlásában oltalmaztassanak, mind egymástól, mind a' Társaságon kívül lévöktől, neveztetik *Polgári Társaságnak*, vagy *Statusnak* (*Societas*, vel *Status Civilis*). Ezen állapotnak az okosság természetéből fojó Jussai, s Törvényei, *Polgári Társaság'*, vagy *Status Természeti Jussainak* (*Jus Civile Universale*) neveztetnek.

§. 149.

A' Polgári Társaság szükséges voltu.

Ollyan szükséges az, hogy az ember, a' maga külső szabadsága határai között, vele született, és szerzett jussainak gyakorlásában

ban bátorságos legyen; a' millyen szükséges az, hogy ő külső képpen személyességét megtartsa; ez, egy általjába szükséges; tehát amaz is. De a' tapasztalás bizonyítása szerént, az ember, jussainak gyakorlásában, a' Polgári állapoton kívül, soha se lehet egészen bátorságos; mert az Emberek rend szerént hajlandók, a' mások jussainak meg bántására, fel forgatására, és az egymáson való erőszak tételre; és ezektől tsak ugy tartóztatnak meg, ha az ő erejeket fejjül haladó erő tételik ellenek; ez pedig a' Státuson kívül nem lehet; sőt ha a' tapasztalásra nem figyelmezzünk is, az okosság is azt mondja, a' mint láttuk, hogy a' Statuson kívül lévő, vagy nem Törvényes állapotban, semmi jussa se bátorsága az embernek; a' hol az embernek külső szabadsága határa bizonytalan, vagy külső kényszerítő Törvények által meg nem határozottván, hogy mellyek legyenek azon tselekedetek, mellyek által a' mások külső szabadsága bántatik meg, minden esetben eleve (*a priori*) meg határozni nem lehet; a' hol ki ki tsak a' maga fejétől függvén, azt tselekeszi, a' mi néki igazságosnak látszik, és senkinek ítéletére nem halgat; a' hol ha a' jus kérdésben jő, olyan Bíró nints, ki el-igazítsa a' pert, és az igazságot meg nem esmérőt meg zabolázza; a' melly állapot hát, ha nem háború állapottya is (*Status*

belli) de könnyen azzá változik által. Mind ezekből a' következik, hogy átallyában el kell hagyni, ezen nem törvényes állapotot, és Polgári Társaságba kell lépni, melly az embereket bizonyos Törvények által egygyé öszve kötven, az öszveséges erő által, mind kinek kinek külső szabadsága' ki terjedését ki méri, 's annál fogva kinek kinek tulajdonát (*Meum, Tuum*) meg határozza; mind a' Tagok között lehető igazságtalanságnak ellent áll; mind az igazságot kinek kinek ki szolgáltattya; mind pedig a' külső ellenségtől ol' talmazza azokat.

Jegyzés. Mikor azt mondom, hogy a' Polgári állapoton kívül való létel nem törvényes, az nem azt téfzi, mint ha azon állapotra az okosság törvényeket nem adna: mert a' Természeti Törvényeknek nem valami állapot, hanem az okosság a' kútfeje, melly minden állapotban meg van az emberben; hamar azt téfzi, hogy a' Polgári állapoton kívül, hanem el-veztik azon Törvények erejeket, mint ha nem is volnának. A' Polgári állapot hát egyedül az az egybe köitetés, mellyben meg vagynak annak fel tételei, hogy kinek kinek jussai; valóságos jussok lehessenek.

§. 150!

A' Status Fő tzélya, és annak el érése módja.

A' Státusnak, vagy Polgári Társaságnak Fő tzélya (*ultimus Civitatis Finis*) a' mint annak

nak meg határozása mutattya, a' Tagok külső szabadsága', vagy jussai' bátorságosítása, oltalmazása, mind az ugyan azon vidéken lakók, vagy Tagok ellen, mind az azon kívül lévők, vagy idegenek (*peregrini extranei*) ellen. Ezen Fő tziel pedig tsak az által erődhetik el, ha egy olly Fő Hatalom (*Potentia*) állittatik fel, melly a' kezében lévő leg nagyobb külső erő által, mindeneknek külön külön, és öfze tett erejét fejül haladja; azért leg főbb hatalomnak (*Suprema potestas*) nevezetik. Innen egy Status Hatalmasságnak (*Potentat*) is szokott neveztetni.

§. 151.

A' Polgári Társaság fel-állása módja.

A' Polgári Társaságnak, mint minden Társaságnak természete szerént, jussa van minden tagnak, és az egész Státusnak, a' Tagokat arra szorítani, hogy a' Státus tzellyát tellyes erejeből elő mozdítsák, az ember pedig ezen állapoton kívül tsak magától függő lévén, ugy láttzik, hogy ezen tzelra nem kényszeríttethetik; de ha meg engedjük azt, hogy az ember egy átallyában köteles a' személyesség meg tartására külső képpen, éppen ugy köteles arra is, a' mi nélkül az lehetetlen; a' Polgári állapotban való létel nélkül pedig az lehetetlen és; így a' Polgári állapotban való lé-

pésre, az ember egy átallyában kötelez, az az: arra kényszeríthetik (*Lásd a' 151 §*). Hogy ezen kényszerítés által még is az ember külső szabadsága meg maradhasson, az Egygyesség elő állítása, vagy véghez vitele szükséges: Vagy a' Polgári Társaság fel állása módja egyedül az okosság Törvényre való fágosítása. Azon Egygyesség, mellynek az okosság közönséges, és szükséges Törvényre tellyesítése véget, szükséges képpen meg kell esni több emberek között, *Polgári Egygyességnek (Pactum Civile)*, neveztetik. Ez két különböző Egygyességből áll. 1-o) Melly szerént öszve állanak a' Tagok, arra, hogy a' Társaság *Fő trélyát* vagy *javát (bonum publicum)* öszve tett erővel munkálódják, melly *Polgári Öszve állás Egygyességének (Pactum Unionis Civilis)* neveztetik. 2-o) Mellynek ereje szerént, magokat egy Fő Hatalomnak alá adták, *Polgári alá adás Egygyességének (Pactum Subjectionis Civilis)* neveztetik,

§. 152.

Polgári Alkotvány.

Midön a' Tagok magokat a' Fő Hatalom alá adják, akkor: *vagy a' Historia szerént ezután*) egyszersmind meg határozzák bizonyos Törvények által azt is, hogy mi módon és ki, vagy kik által akarják magokat igazga-

gattatni? kinél vagy kiknél legyen a' Fő Hatalom, és erő? meddig tartson, és terjedjen a' ki? hogy következzenek azok egymás után? mi módon igazgassanak azok? 's a' t. ezt nevezik *Igazgatás formájának*, vagy *Társaság alkotmányának* (*Organisatio, Constitutio*).

Jegyzés. Eredeti képpen (az értelemben) tehát mind a' Fő Hatalom, mind annak gyakorlása módja, vagy az igazgatás formája, a' Tagok Egyesüléséből áll elő.

§. 153.

Polgári hármas Fő Hatalom.

A' Polgári Társaságban három Fő, 's egymástól külön vált hatalomnak kell lenni. (*Trias politica*) 1-0) *Törvényhozó Hatalom* (*Potestas Legislatoria*); 2-0) *A' Törvényeket a' különös esetekre alkalmazható, vagy végre hajtó Hatalom*, (*Potestas executiva, rectoria*); 3-0) *A' Tagok tselekedeteit a' Törvények szerint meg ítélő, 's azokat érdemesítő Hatalom*; melly *Bírói Hatalomnak* (*Potestas judiciaria*), nevezetik. Ezen három hatalomnak, egy punctumban való egyesítése *Leg-főbb Hatalomnak* (*Suprema potestas, Saoverainete*) nevezetik.

§. 154.

Polgári, Méltóság, Fejedelem, Polgárok és Jobbágyok.

Ezen Fő Hatalmaknak vitele lehetetlen, hanem ha, vagy mind együtt véve, vagy egyenként bizonyos személyekre bizódnak azok, a' Status fel állásakor az írott Törvények által. A' Fő Hatalomhoz való Törvényes jussa valakinek *Polgári Méltóságnak*, vagy egy szóval *Felségnek (Majestas)* neveztetik; Az, a' kinek a' Status fel állásakor eggyesség szerint által adatik a' végre hajtói Hatalom neveztetik: *Fejedelemnek, Királynak (Rex)*. Az, a' ki a' Status Fő Hatalmához just tsinál magának, nem a' Tagok öszve eggyezéséből; *Törvénytelen Uralkodónak (Usurpator Imperii)* neveztetik, de a' melly Törvényessé lehet azután a' Tagok meg eggyezése által. Azon Tagok, a' kinek szavok van a' Törvény hozáshoz, *Polgároknak (Cives)*; ezek, és a' több Tagok, a' mennyiben a' Fejedelemtől függenek, *Alatt-valóknak, Jobbágyoknak (Subditi)* neveztetnek.

Jegyzés. Ezen elő adott három egymástól külön vált hatalmok természete meg értésére még azt jegyzem meg, hogy noha azoknak egy vagy több személyben való eggyesíthetése, (*inconcreto*) lehets, mind az által mindeniknek külön külön piascipiumokon kell állani. Eredeti képpen szólván, mind

a'

a' három, az eggyé lett Tagok Egységéből fejtődik ki, melly Eggyességnek Helytartója osztás, az az egy, vagy több eggyé lett személy, a' kinek azáltal adódik. És csak ugy van meg, és tartatik fel a' Status törvényes szabadsága, és függetlenége, ha ezen Fő Hatalmok, a' Tagok eggyé lett akarattokból, és erejéből vészik eredeteket. Hat. i. az igazgatás formája szerént a' Tagok hoznak magoknak Törvényeket; ha magok választanak végre hajtót; és Igasság ki szolgáltatót; mert így sem meg nem sértettethetnek, (*volenti non fit injuria*); sem személyességeket el nem vészthetik.

§. 155.

Az igazgatás Formája több Nemeiről.

A' Társaságban lévő három Fő Hatalmok, vagy úgy állítatnak fel a' Polgári Eggyesség által, hogy azok, mint egy leg Főbb Hatalom (*Suprema Potestas*), csak egy személynél légyenek; vagy többeknél. Az első esetben a' leg Főbb Hatalmú személy *Autoerátának* vagy *Monarchának*; az igazgatás Formája pedig, *Autocrátiának* vagy *Monarchiának* (*Forma regiminis Monarchica*) neveztetik; a' második esetben pedig, az igazgatás Formája *Res Publicának* neveztetik szoros értelemben; ez ismét, vagy úgy van, hogy több személyeknél van a' leg Főbb Hatalom, a' mikor az igazgatás formája, *Aristocratiának*; vagy

pedig minden Polgároknál van külömbség nélkül, a' mikor az *Demokrátiának* neveztetik.

§. 156.

A) *A' Demokrátiáról.*

A' Demokrátiának (nép uralkodásnak): az az emberi gyengeség adott alkalmatosságot, melly szerént ki ki szeretne abba belé szólani, a' mi ő reá is tartozik; mint ha azt más nem tudná jól meg határozni. *A' honnét ezen igazgatás szerént:*

1-o) Mindennek meg egyyezése kívántatik a' közönséges dolgokban.

2-o) Annak kell meg állani, a' mit a' többség határoz, bár melly rozz légyen is az. Ezek által minden közönséges dolog hátra maradást szenved. Azomban lehetetlen is, minden Polgárnak voxá minden esetben. Az olyan dolgokban, mellyeknek hamarébb, vagy későbben való végre hajtásától semmi se függ; és a' mellyeknek tudására, semmi ki mivelte ész, vagy Tudomány nem kívántatik, (*quod natura omnia animalia docuit*) és egynehány személyekből álló Társaságban ez meg álhat egynehány napokig; de örökösön, kivált a' nagyobb Társaságokban soha se. Ha még azt is hozzá tésszük, hogy a' nép ítélete, hasonlón azon párához (*aura*) melyet

lyet a' szél akár honnét fujjon, el-visz magá-
val; ennél veszedelmesebb igazgatás formája
nincs; eggyez a' leg törvénytelenebb Despo-
tismussal.

§. 157.

B) *Aristocrati a.*

Az Aristocráták akár firol fira következ-
zenek; akár választódjanak, az általak lévő
igazgatás mindenik esetben hátráltattya a'
közönséges dolog véghez vitelét, és kinek
kinek önnön szeretete bé furván magát a'
közönséges dolgok meg határozásába, sok i-
gazságtalanságra való alkalmatosság lehet;
mind az által, mivel ezek a' népnek kép
viselői, inkább meg nyugofznak ezeknek vé-
gezéseikben, mint ha egy személy által, es-
nének azok; és így a' nép szabadsága, 's
függetlensége kétségbe nem hozódik, vagy
leg alább a' formája annak meg maradhat.

§. 158.

C) *Monarchia, vagy Autocratia.*

Hogy tehát a' Köz-boldogság némelly
eszközei, mellyeknek alkalmaztatása t. i ké-
sedelmet nem szenvedhet, a' Polgári Társa-
ság javára, annál jobb móddal használtathas-
sa-

fanak, szükség, hogy mind azok, mind pedig más köz jót tzeozó munkásságok, egy személyre bizattassanak, a' ki *Monarchának*, *Autocrátának* neveztetik; ebben egy személyben kell egyesítetni, a' Polgári hármast Fő Hatalomnak (*Trias politica*) — *A' Monarchia* vagy

1-o) *Választó (electiva)* a' midön a' *Constitutio* szerént minden Uralkodó után, hogy ki Uralkodjon ujjonan határoztatik meg a' tagok által. Itt mivel sokszor meg eshetik az *Uralkodás szűnés (Interregnum)*, az Uralkodó Fejedelemnek, életében választódik *Successora*.

2-o) *Örökség szerént való (Hæreditaria)* midön a' *Constitutio* szerént meg van határozva előre, hogy ki üllyön az Uralkodó székbe. Ez ismét

a) *Patrimoniale (Regnum)*, ha az Uralkodó azt választhattya *Successorának*, a' kit tettzik femmit se nézven az első Szülöttségre, vagy Nemre. Vagy pedig:

b) *Usufructuarium*, ha az Uralkodónak, nem adatik az a' hatalom, hogy *Successort* választson, hanem előre meg van az határozva p^o az első szülöttség rendi szerént.

§. 159.

Meg ítélése ezen igazgatás Formájának.

Az igazgatás Formáinak meg ítélésében, ezen Principiumra kell figyelmeznü: *Leg-jobb igazgatás formája az, mellynek Törvényei szerént a' Status Tagjai a' magok külső szabadságok gyakorlásában, a' mások külső szabadságát soha meg nem sérthetik; vagy a' mellyben senki külső szabadsága meg nem sértetethetik.* Ha tehát az elő adott igazgatás Formáit, ezen principium vezérlése alatt meg akarjuk ítélü, azt kell mondanunk, hogy mindenikben vagynak fogyatkozások; de tökéletességek is: mind az által a' Monarchia legjobban van alkalmaztatva az emberi természethez; úgy hogy a' Democratiánál, jobb az Aristocratia, és ennél jobb a' Monarchia. Vagynak még ugy nevezett *öszve tett (Composita forma Regiminis)* igazgatás Formái is, a' midön tudni illik a' Democratia az Aristocratiával, a' Monarchia Aristocratiával elegyitetik öszve, hogy eggyik a' másikat *Æquilibriumban* tartsa.

§. 160.

A' Polgári Társaság belső Jussai.

A' Polgári Társaságnak mint Személynek (*Persona mystica*), ezen jussai vagynak a' maga Tagjain:

1-o) Jussa van meg kívánni a' Tagoktól külömbség nélkül azt, hogy ki ki a' köz-jó elő mozditására annyi erejét fordítsa, akár önnön személyében, akár vagyonnyaiból (*Contributio*), a mennyit tsak lehet, és a' köz-jó kíván,

2-o) Jussa van meg kívánni azt, hogy egy se mérészellyen valamit tsinálni, melly a' Státus fen áthatásával, vagy annak tzellyával ellenkezne p. o. Lärmát, Fel-lazzasztást, (*Tumultus seditio*), a' Fő Hatalom ellen való felkelést (*per duellio*) 's a' t. ne inditson.

3-o) Jussa van annak meg - kívánására, hogy a' Tagok önnön javaikat ellenkezésbe (*Collisio*) ne tegyék, a' köz jóval: mert azt ennek fel kell áldozni. (*Publica privatis praeponenda*).

4-o) Jussa van azt meg kívánni; hogy senki is a' maga jussa védelmezésére, más módal ne éllyen, hanem azzal, mellyet a' Törvények meg határoztak, p. o. senki se légyen magának Bírója, és meg sértőjét maga ne kényszerítse: mert ezen jussát (*jus belli*) ki ki által adta a' Státusnak, vagy a' Fő Hatalomnak. Mellyek légyenek már a' Polgárok' Kötelességei a' Státus iránt, azokat ezen Jussokból könnyű elő számlálni.

Polgári Jussok.

A' Polgároknak is vagynak Jussaik a' Státus iránt nevezetesen:

1-ő) Minden Polgárnak van Jussa meg kívánni a' Státustól azt, hogy ő minden jussaiban, oltalmaztasson a' meg sértők ellen; a' honnét az emberiség jussait sértik meg azon igazság ki szolgáltatói a' Státusban (*Magistrátus*), kik a' szegényebbek ügyökkel semmit nem gondolnak, és ha csak önnön hazul nem jönnek, vagy markok teli nints, meg se halgattyák.

2-ő) Hogy a' Státus ne engedje azt, hogy a' Polgárral, ha sértő is ő, a' meg sértettek tettések szerént bánnyanak.

3-ő) Hogy a' Polgári Társaság jovaiban, ki ki érdeme szerént részeltessen.

Jegyzés. Ezen Jussairól a' Polgároknak külön külön véve, azt kell meg jegyezni, hogy azok nem kényszerítő Jussok, a' mennyiben azok a' Státus iránt vagynak, mert egy Polgár nem kényszerítheti külső erővel az egész Státust se maga, se valami Főbb Hatalom által: mert ez nints; de az igazság ki szolgáltatóit lehet kényszeríteni, a' leg Főbb Hatalomnál teendő panasz által.

§. 162.

*A' Polgári Társaság, vagy annak Képvisele-
je Kötelességei a' Tagok iránt.*

A' Fő Igazgatónak is vagynak Kötelességei a' Tagok iránt.

1-0) Nem szabad annak egy Polgárt is az ő meg eggyezése nélkül, ki vévén az utolsó szükséget, a' köz-jónak fel áldozni, és vele csak úgy bánni mint dologgal.

Jegyzés, Hogy mi legyen utolsó szükség Lásd az I-ő Rész 52, 53. §. — ait. — Otta' van mondva, hogy nints utolsó szükségbéli jus a' Természeti Törvény principiuma szerént; tehát a' Státusnak, vagy annak képviselőjének nints azok szerént. Mivel pedig a' Státusnak jussa van új Törvények hozására, van jussa arra is, hogy némelly nem tökéletes jussokat tökéletesekké változtasson által, a' milyen az utolsó szükségbéli jus is, sőt ennek azzá való tétele szükséges mind a' Státusra, mind annak Tagjaira nézve.

2-0) Senkinek se szabad külső szabadtsága határát összébb szorítani, mint az a' Törvények által meg van határozva.

4-0) Nem szabad a' Státus képviselőjének a' nálla lévő Fő Hatalommal más tzelra élni, csak a' Társaság tzellyára.

Jegyzés a' 2-dik Számra. Midőn az emberek Polgári Társaságba állanak, az ő külső szabadtsa-

gokon szükségesképpen változás esik, melly abban áll, hogy keskenyebb határok közé szorítottatik; mivel a' Tagóknak némelly Természeti jussaik gyakorlásáról le kell mondani; két félék pedig azon jussok.

1-o) Személyesség, (*Personalitatis*) jussai, mint az egyedül önnön magától való függés mindenekben; mert a' Polgári Társaságban, már fok tekintetben a' Felsőségtől kell függeni; mint a' megfértőn való elég tétel vétele jussz (*Jus cogendi, seu belli*) az embereknek; mert a' Polgári Társaságban ezt egészen által adták, a' Fő Hatalomnak.

2-o) Szerzett jussok, nevezetesen, hogy az ember, szerzett vagyonyaival, úgy bányék, a' mint teutzik; mert e' nem egészen szabad a' Státusban, sőt köteles minden, tulajdon vagyornyai hasznából valamit a' Polgári Társaságnak szentelni. Egyébiránt, mind meg maradnak az embernek azon eredeti és szerzett jussai, mellyek a' Státus javával nem ellenkeznek — *Kérdés*: Egy olyan Társaság meg állhat e' a' Polgári Társaságban, melly a' legfőbb Hatalomtól, vagy Státustól független, vagy a' mellynek tzélyai, 's annál fogva jussai, nem egyek a' Státus tzélyával, annyival inkább ha azzal ellenkeznek? a' mellyet *Státusban Státusnak* (*Status in Statu*) neveznek? A' Tanításon meg magyaráztatik, hogy miért nem.

§. 163.

A' leg Főbb Hatalom tsak egy.

Mint hogy a' Polgári Társaságban a' leg Főbb Hatalom, a' Polgárok egygé lett ereje: ez pedig több nem lehet egynél, azért a' leg Főbb Hatalom se lehet több egynél (*Suprema Potestas est indivisa*).

§. 164.

A' Polgári leg Főbb Hatalom független.

Gondolni se lehet azt, hogy a' Polgári Társaságban, a' leg Főbb Hatalom mástól függjön a' Társaságban, vagy azon kívül: mert ugy az leg Főbb is lenne, nem leg Főbb is, a' melly magával ellenkezik.

§. 465.

A' leg Főbb Hatalom Szent a' Státusban.

A' leg Főbb Hatalom ellene álhatatlan, meg sérthetetlen, meg akadályoztathatatlan, vagy *Szent*, (*irresistibilis, inviolabilis*): mert az a' Hatalom, mellynek szabad volna annak ellene állani, meg sérteni, meg akadályoztatni, Felsőbb volna a' leg Főbb Hatalomnál; a' mellyet ismét nem lehet gondolni
(*Con-*

(*Contradictorium*). Ezen két §-ban elő adott principiumokat így szokták ki mondani, (a' leg Főbb Hatalom részeit (*elementa*) külön véve értvén) *A' Fő Törvényhozó akarattya vádolhatatlan (irreprehensibilis); a' Fő végre hajtó Hatalom (summi rectoris) akarattya, ellene álhatatlan (irresistibilis); a' Fő Itélő Biró (summi Judicis) Itélete (Sententia) feljebb vihetelessen (inapellabilis).*

Jegyzés. Ha tehát a' leg Főbb Hatalom, melyről itt közönséges (*inabstracto*) szözlöttünk, valamely személynek kezébe adatik (*inconcreto*); vagy csak annak egy része, az Igazgatás, vagy végre hajtó Hatalom; az a' Személy ha hibázik, büntetethetik é? — Ezt nem lehet gondolni is: mert az a' személy lévén akkor a' leg Főbb, nálla Felsőbb nincs, a' ki őtet meg ítélhetné; csak ő nálla van a' Fő meg-ítélő, és kényszerítő Hatalom. Látni való hát hogy az 1-ő Károly és XVI. Lajos történetei, el-törölhetetlen, és halhatatlan (*inexpiabilis immortalis*) gonofságok.

§. 166.

Polgári Méltóság Jussai.

Azon Jussok, mellyekkel bir a' leg Felsőbb Hatalom, a' Státusban, *Polgári Méltóság* vagy *Felség' jussainak (Jura Majestatica)* neveztetnek. Ezen Jussok, vagy *szüksége-keppen* valók (*necessaria, essentialia*); vagy nem
szük-

szükségesképpen (extra essentialia) valók, mellyek Királyi Jussoknak (Regalia) is neveztetnek. Amazok fojnak a' Fő Hatalom Conceptusából, és így olyanok, mellyek nélkül Fő Hatalmat gondolni se lehet; ezek pedig olyanok, mellyeket a' Fő Hatalom nem hoz szükségesképpen magával; és így, a' mellyek nélkül azt lehet gondolni. Ezen Királyi Jus, materiájára nézve: A' közönségesből ki zárólag hasznot védő hatalomnak is neveztetetne, talám.

§. 167.

Felség Jussai' Systémája.

A' Polgári Méltóság, vagy Felség jussait, ezen principiumoknál fogva; hogy a' leg Főbb Hatalom; hogy az csak egy; hogy az *Független ellene álhatatlan*, így lehet elő adni. 1-o) Annak egygyességéből következik:

a) Jus a' Törvény hozásra. b) Jus a' más Státusokkal való egybe köttetésre, 2-o) Annak függetlenségéből foj.

a) A' Fő Itélő Székhez való jus. b) Békességes Háború jussa (*jus belli, & pacis*). 3-o) Annak ellene álhatatlanságából:

a) Jus a' Törvények végre-hajtásához, magában a' Státbusa. b) Jus a' Törvények végre-hajtásához, a' külsőkre nézve.

§. 168.

1. Törvény - hozás jussa

A' leg Főbb Hatalomnak van jussa; meg határozni azt, a' mit a' Polgárok a' Státus Fő tzellyára nézve kötelesek tellyesíteni. Ezen határozása a' Fő Hatalomnak, *irott Törvénynek* (*Lex positiva*) nevezetik. Ezen jussnak több Nemei vagynak, a' Státus több állapottyaira nézve:

1-o) *Finantiá Törvényhozó hatalom* (*Potestas legislatória Cameralis, Finanz-Gesetzgebung*), vagy Jus annak meg határozására, hogy mi módon gyűjtessenek össze, a' Státus izükségére meg kívántató pénzbéli, vagy egyéb Fundusok, a' Polgárok vagyonyaiból, vagy más kütfökből, mellyeket úgy kell nézni mint a' Státus realis tehetségét (*Jus tributarium*); ismét hová, és mi módon fordításának azok a' Státus javára (*Jus aerarii publici*).

2-o) *Polgári Törvényhozó hatalom* (*Potestas legislatória politica, Polizcy Gesetzgebung*), vagy Jus olly rendelések tételére, 's olly eszközök elő vételére, mellyek által a' Polgárok, jussaikban bátorságosíttatnak; Foglalatosságaikat a' Szántást, vetést, Mesterségeket, Fabrikákat, Tudományokat jobb móddal folytathattják; egéségeket fen tarthattják, mind a' Természeti; mind a' külső, 's belső szabads-

tságtól függő akadályok ellen; és a' mellyek által mindenféle nemű vétkek, 's gonofzságok meg akadályoztataiak.

3-0) *Polgárok ügyöket illető Törvények hozása* (*Potestas legislatoria Civilis, Privat-Gesetzgebung*), vagy olly Törvények hozására való jus, mellyek szerént a' Polgárok között támadó Ügyök, vagy Perek igazitódnak el.

4-0) *Büntető Törvényekhozása* (*Potestas legislatoria Criminalis*), vagy olly Törvények hozásához való jus, mellyek, a' bünösök, és zabolátlanok büntetéseit határozzák meg.

5-0) *Jus a' Törvények magyarázásához* (*Jus leges authentice interpretandi*) t. i. minthogy a' Törvények homállyosok lehetnek és senki a' Törvény hozónak akarattyát jobban nem tudhattya, mint maga, természetesen tsak annak van jussa a' magyarázásához.

6-0) *Jus a' Törvények változtatásához* (*Jus leges tollendi & mutandi*): mert a' Státus tzellyaira vívő eszközök, a' környül-állásokhoz a' pallérozottság elébb meneteléhez képpest 's a' t. Változnak; azért, vagy egészen el kell törteni némelly Törvényeket, vagy tsak alkalmaztatni kell azokat az időhöz.

7-0) *Jus a' Privilegiumok, és Dispensatiók adására, a' monopoliumok meg engedésére, a' mennyiben ezek által senki meg nem sértetik, a' köz-jó pedig elő mozdíttatik,*

8-o) *Követek küldéséhez való Jus (Jus legationis)* az az; Jussa van a' Fő Hatalomnak arra, hogy az idegenekkel, a' Státus javára nézve, és a' Státus nevébe egyezésekben erefzkedjen, és annak véghez vitelére követeket küldjön.

§. 169.

A' Törvények közönségessé való tétéle.

Azon irott Törvények mellyeket a' Fő Hatalomhoz ha a' Polgárok között közönségessé nem tévődnek, úgy hogy azokat minden tudja, senkit se kötelezhetnek (*Leges non promulgatæ non obligant*). Hogy senki is tehát magát a' „nem tudtammal” ne mentesse, közönségessé kell tenni azokat; Jussa van tehát a' Fő Hatalomnak, a' Törvények közönségessé való tételéhez (*Jus promulgationis*).

§. 170.

II. Belső végre hajtó Hatalom.

A' Belső végre hajtó Hatalom, (*Potestas executiva interna*) ezen Hatalmokat, vagy jusokat foglallya magában.

1-o) *Fő fel vigyázói jus (Potestas inspectoria)*; vagy jus arra vigyázni, hogy mi esik a'

Polgárok között a' Státus tzélya ellen; és jus azon tselekedetek meg akadályoztatására.

2-0) *A' Polgári Hivatalok osztogatása jussa (Jus munerum publicorum).* Egy Státus fok, és különbféle foglalatoságai folytatására, fok egyes személyek (*individuumok*) kivántatnak, kiknek munkálkodása által lehetős egyedül a' Státus tzélya valóságosítása, a' kiket azért úgy kell nézni, mint a' Státus eszközeit (*organana*); ezeknek kötelességeik, *Tisztségeknek* neveztetnek, magok pedig *Tiszteknek* (szoros értelemben; mert a' privátusok eszközeik csak *vissza élések által mondatnak Tiszteknek*)

3-0) *A' Törvény által-hágók, vagy bűnösök elfogattatására való Jus.*

4-0) *Az Ítéző Birák szententziáit, vagy ítéleteket, a' Törvények szerént végre-hajtó Jus.*

§. 171.

III, Külső végre-hajtó Hatalom.

A' külső végre-hajtó Hatalomban ezen Jussok foglaltatnak: 1-0) A' külsőkkel tett törvényes kötéseknek, meg esmérésére, és bé tellyesítésére, van jussa kényszeríteni a' Fő Hatalomnak a' Polgárokat.

2-0) Van jussa a' külső ellenségek ellen szükséges eszközök el-rendelésére, fel állításá-

sára p. o. Katonák gyűjtésére, tartására, Várak' (*Fortalitia*), és Városok meg erősítésére 's a' t.

3-o) Van jussa a' Polgárok között, azoknak a' Katonai szolgálatra, való szorítására, kik arra valók, és az öszve gyűlt Seregnek igazgatására:

4-o) Van jussa az Ellenséggel békességet kötni, és ha a' Státus java úgy hozza magával, e' végre némelly Jussokat, sőt vidékeket fel áldozni.

§. 172.

IV. Fő Ítéls Szék.

A' Fő Ítéls Birói Hatalom ezeket foglalja magában:

1-o) Van jussa a' Fő Hatalomnak, az ártatlanokat éppen úgy oltalmazni, mint a' bűnösöket meg büntetni.

2-o) Van jussa olly rendeléseket tenni, mellyek szerént senkit se légyen szabad az elégséges meg vizsgálás (*inquisitio*), és tselekedete' vétkes voltáról való meg győzés (*convictio*) előtt meg büntetni. Innét a' Fő Hatalom minden Polgárnak meg engedi azt, hogy magát mentől jobb móddal oltalmazhassa, az írott Törvények szerént. 's a' t.

3-o) Van Jussa a' Fő Hatalomnak meg kegyelmezni (*Jus aggratiandi*) a' bűnösnek, úgy hogy, vagy meg kissebbíti a' büntetést, vagy egészfzen el engedi azt, ha az, a' Státus Javával meg álhat.

§. 173.

A' Fő Hatalomnak Jussairól, a' Vallásbéli, és Eklésiai dolgokban.

A' Vallásbéli igazságok, és vélekedések olyanok lévén, mellyek az ember tselekedeiteibe, mint más igazságok, felette bé fojnak; és így a' polgároknak erköltsi állapottyokat, 's kötelességeiket, Egymás, és a' Haza eránt régulázzák, természetesen következik, hogy a' Vallás a' Fő Hatalom vigyázása alatt legyen.

Azon Társaság, mellynek tzélja a' Vallás igazságának meg tartása, és el-terjesztése az emberek között *Eklésiának* neveztetik, ez is hát alatta van a' Fő Hatalomnak. A' Fő Hatalomnak a' Vallásra, és Eklésiára nézve való Jussa, (*Jus Majestaticum circa Sacra*) ezen Jussokat foglallya magában:

1-o) Jus annak szemmel való tartására (*Jus inspectionis supremæ*), hogy valamelly Vallás, vagy az azt követők (*Eklésia*), nem tanítanak

nak é ollyakat mellyek a' Státus tzélyával ellenkeznek; és ezen Jusnál fogva a' Fő Hatalom el-tilthattya, a' Státusra nézve veszedelmes vallást, és az Eklésiát széllyel osztathattya.

2-o) Van jussa a' Státus tzélyával meg egygyező Vallást és annak követőit oltalma alá venni.

3-o) Van jussa a' Vallás jobbítására, vagy Refomatiójára, vagy a' Vallásbéli veszedelmes vélekedéseknek el-törlésére, 's azok helyet jobbaknak fel állítására; a' Czérémoniák, 's Rendtartások meg változtatására, mihelyt a' Státus' java úgy hozza magával.

4-o) Ha az Ekklesiáknak Javai vagynak, mint hogy azok is éppen tsak úgy tartoznak a' Státushoz, mint a' Polgárok Javai, azokkal is úgy bánhat a' Fő Hatalom, mint ezekkel. Tehát van jussa az Ekklesia' javai' secularisatiójához. 's a' t.

§. 174.

A' Fő Hatalom nagy szükségbéli Jussa.

A' Fő Hatalomhoz tartozik még egy Jus, melly nagy szükségbéli Jusnak (*Jus eminens*) neveztetetik, melly annyit tézzen, hogy ha a' Státus Fő javát különben meg tartani nem le-

lehet, hanem a' Polgárok tulajdon vagyonyaik', vagy az ártatlanok' fel áldozásával, erre noha természeti tökéletes jus nints, mind az által, az ehez való nem tökéletes (*imperfectum latum*) just, nem tsak lehet tökéletesé által változtatni irott Törvények által, hanem szükséges is az, a' Státus tzélja elérhetésére nézve. Az ilyen Állapot utolsó, vagy nagy szükségnek (*extrema necessitas*) neveztetik, azért neveztem én ezen just is nagy szükségbéli jusnak. Ha ezen jusnak tárgyai személyek, nagy szükségbéli Hatalomnak (*Potestas eminens*); ha pedig a' Polgárok vagyonyai, nagy szükségbéli Uradalmi Hatalomnak (*Dominium eminens*) neveztetik. A' Természeti egyenesség (*aequitas naturalis*) azt kívánja, hogy ilyenkor, meg szünvén az utolsó szükség, a' meg károsított Polgárok kára, ha lehet, pótlódgyék ki.

Harmadik Osztály.

Nemzetek Természeti Jussa.

(Jus Gentium Universale)

§. 175.

Nemzet, és Nemzetek' Jussa.

Valamelly bizonyos Tájékat lakó Nép, melly önön Constitutiojánál fogva, független Státust formál, *Nemzetnek* (*Gens*) nevezetik. A' Nemzet Conceptusába az is benne van, hogy az a' Nép, melly Nemzetnek nevezetik, egy Törökből veszi eredetét; de ez mindég bizonytalan lévén, elég az, ha a' Státust formáló Nép Tagjai hazafiak; vagy egy ugyan azon Tájékat biró Szüléktől származtak, vagy a' Constitutio által olyanokká tévődtek. — Minden Státus, a' mennyiben az a' Tagok egyesült akarattya által, egy Fő tzélt tézzen fel magának, és annak valóságosítására, meg határozott utakon szabadon munkálkodik, vagy a' mennyiben annak Constitútiója van, *személy* (*Persona mystica*). Több Státusok tehát, vagy Nemzetek, mint személyek, egymással külső egybe köttetésben (*relatio externa juridica*) vagy-

nak,

nak, mint az egyes személyek; a' melly egybe köttetésnél fogva azoknak egymás iránt jussaik, és kötelelességeik vagynak, melly jussok', és kötelelességek' summája. *Nemzetek Jussának (Jus Gentium)* neveztetik. A' menyiben ezen Jussok az okosság természetén épülnek, (*a priori*) nem pedig irott Törvényeken, vagy szokáson, azoknak summája, *Nemzetek Természeti Jussának (Jus Gentium Universale)* neveztetik.

§. 176.

Minden Nemzet szabad, vagy független.

Valamint minden személy, úgy a' Nemzet is szabad, vagy független, az az: egy Nemzet se függ természetesen más Nemzettől, a' maga tzellyainak meg határozásában, és annak végre hajtásában; hanem függ önnön magától, vagy önnön Törvényeitől minden tekintetben.

§. 177.

Minden Nemzetek egyenlők.

Valamint minden egyes személyeknek (*Persona phisycá*) ugyan azon, és annyi Jussai vagynak természetesen, vagy a' Polgári ál-

állapoton kívül: úgy minden Nemzeteknek is mint személyeknek (*Persona mystica*) ugyan azon, és annyi jussai, és kötelességei vagynak egymás iránt természetesen: az az: minden Nemzetek egyenlők, törvényesen szólván.

Jegyzés. Minden Nemzetek hát Természeti állapotban, (*in Statu extra Civili*) vagynak egymás iránt, a' melly állapot minden Justokat, és kötelességeket egymás iránt, kétséges állapotban tévén, 's annál fogva könnyen egy süntelen tartó háború állapotjára váltohatván által, mellyben az erősebb az igazságos; Kérdés kötelesek é a' szomszéd Nemzetek, hogy ezen állapotot el-hadgyák, és Törvényes állapotba lépjenek, Eggyesség (melly eggyesség Frigynek, (*Fœdus*) neveztetik) által? de milyen állapotba?

§. 178.

A Nemzetek Természeti Jussai két félek.

Valamint minden eggyes személyeknek külső szabadságoknál és egyenlőségeknél fogva, két féle jussaik vele született, és szerzett (*Jura absoluta, & hypothetica*) Jussai vagynak, úgy a' Nemzeteknek is. Vele született Jussai a' Nemzeteknek azok, a' mellyeket mindenik születése által (a' *Constitutio fel állítása által*) hozott magával, és így a' mellyek tölle el-vál-
ha-

hatatlanok, és nem valamely azután véghez vitt külső tselekedet (*actus juridicus*) által szereztettek. Szerzett Jussai a' Nemzeteknek azok, a' mellyek valamely véghez vitt külső tselekedet által szereztettek, és így a' mellyekről a' Nemzet egészen le mondhat a' *Constitutio* meg változása nélkül-is.

§. 179.

Nemzetek Jussainak, a' Polgári állapoton kívül lévő, Természeti Jussok Tudományához való tehintete

A' Nemzetek Természeti Jussainak Tudománya, minden részeibe és el-oltságai-ban, nem egyéb a' Polgári állapoton kívül lévő Természeti Jussok Tudományánál, és annak a' Nemzetekre, mint Szemelyekre való szabásánál. A' honnét itt is az a' Jussok Fő principiuma, a' mellyet a' Bè-vezeté-be §. 133 tettünk, és a' vele született Jussok, csak azon principiumból fojnak, mellyet a' Polgári állapoton kívül lévő Jussok Tudományában §. 3. 4. 5. meg állítottunk. Itt se lehet hát principium a' szokás, a' haszon, szükség, erő, ki-miveltség 's a' t. valamint amott. A' Nemzetek Természeti Jussa Fő principiuma így tevődik: *Minden Nemzet úgy elyen a' maga külső szabatsága határai között a' maga Jus-*

Jussaival, hogy más Nemzeteknek is külső szabadsága épségben maradjon. Különösen a' Nemzetek vele született Jussai ezen principiumból fojnak: Minden Nemzet önnön magától függ a' maga külső szabadsága határai között, a' mennyiben ez a' függetlenség, a' más Nemzetek külső szabadságával meg állhat.

§. 180.

Nemzetek vele született Jussai.

A' Nemzetek vele született Jussai (*Jura Gentium absoluta*) ezen három Jufsokra szoríthatnak:

1-o) Önnön személlyeisége meg maradásához, vagy fen-tartásához való Jus.

2-o) A' maga birtokában lévő javai épségben való meg tartásához, és azoknak tettzése szerént való használásához való Jus.

3-o) Szabad munkátságát meg akadályoztatók ellen fordítható erőhöz való Jus (*Jus belli*) 's a' t.

§. 181.

A.) *Nemzetek Jussa, önnön meg maradványokhoz.*

Egy Nemzetnek életét, és külső Személyességét téfzi a' Tagok által a' Statusba való álláskor meg határozott Constitutio; ennek semmivé való tétele a' Nemzet' halála, törvényes értelemben. Nem szabad hát az Idegennek a' Nemzet Constitutióját tsak illetni is; és; önnön magától a' Nemzettől függ az; maga diktálja magának a' Nemzet a' Constitutiót meg határozó Törvényeket. Igazságos erő hát az, mellyet a' Nemzet az ellen fordít, a' ki az ő Törvényes Constitutióját meg támadja, akár mi módon. Lásd Első Rész 3-dik Czikkelyét §. 98. 's tovább.

Jegyzés. Azon állításomra, hogy a' Nemzetnek személyességét, annak Constitutioja téfzi, igen helyes jegyzése az, egy nagy érdemű Tudós Úrnak, hogy a' Szerént maga gyilkosza (*suicida*) volna azon Nemzet, melly Constitutióját semmivé téfzi azért, hogy újat állíttson fel. Tshát ugy magyarázom ki arról magamat; hogy a' személyességet két tekintetben kell vinni, mint értelembélt (*noumenon*), és mint tapasztalás alá eshetőt. Amaz semmivé tenni nem lehet. A' Nemzet tapasztalás alá eshető személyessége, áll azon több féle lehetsé módokoa való maga személyessége ki mutatásában mel-

mollyek által azt mindenek mások személynek lenni meg esmérlik; ezen módoknak változtatása mindég lehets, a' nélkül, hogy a' személyesség (Egygyé lett akarat vagy önaöa magától való függéslemmivé tévödné). Hogy mi módon jelentsem én ki, önnön magamtól való függésemet, az változhatik, és így a' — — — Constitutio is.

§. 182.

B) *Nemzetek Jussa a' maga Tagjaihoz és Vagyonihoz.*

Mihelyt valami Tájékot (*territorium*) lakó Nép Státusba állott, vagy Nemzetté lett, azonnál úgy nézi az a' maga Tagjait, és azoknak vagyonnyait öszveségesen, mint vele született jókat. Jussa van hát egy Nemzetnek az Idegeneket ki-zárni, minden vagyonnyai illetésétől, még az utolsó szükségben is; Jussa van azokkal tettzése szerént bánni, a' maga tzéllýaira hafználni. 's a' t. Ha ezen Jus különösön a' birtokban lévő Tájékra szabatik, *Jus territorialenak* nevezetik.

§. 183.

C) *Nemzetek szabad munkásságát háborítóknak ellen való Jus.*

A' Nemzet szabad munkássága (*externa libertas*) meg háboríttatik. 1-o) Testi erőnek az ellen való tétele által (*Physice*) 2-o) A' Nemzetnek Idegenek által való el-tsábíttatása által, vagy az által, hogy az idegen önként, és tudva, veszedelmes környül-állások között viszi a' Nemzetet, hazug beszédjeivel, 's ígéreteivel. 3-o) A' Nemzet' vele született be-tsülete meg bántása által. Lásd 1-ső Rész. 1-ső Szakasz. §. 10. 's a' t.

§. 184.

Az Idegenek kötelességei, a' Nemzet iránt.

Az Idegenek kötelesek az elsőben tett Nemzetek Jussára nézve, hogy semmi testi erő által, meg ne akadályoztassák azt. 1-o) A' maga igasságos eszközök által való fen tartásában. 2-o) A' maga állapottya' jobbá, 's boldogabbá való tételében. 3-o) A' szabad dolgok (*res nullius vacuæ*) törvényes elfoglalásában, 's birásában; 4-o) A' Törvényes úton való Eggyességek kötésében más Nemzetekkel, vagy akár kivel.

2-o)

2-o) Hogy tsalárdul (*dolose*) el-ne tsábítsa a' Nemzetet az Idegen, nem igaz, és veszedelmes következésű állítások által, mellyek által a' Nemzet szabad munkálkodhatása meg gátoltatik, főt veszedelembbe vitetik.

3-o) A' Nemzet, vele született betsüllete' meg sértetése által is meg akadályoztatik külső Törvényes szabadságában, leg alább azon jussával, hogy magát boldogabbá tenni igyekezzen, a' több Nemzetek között, nem élhet; a' honnét méltán üldözöbe veheti a' Nemzet a' rólla nem igaz, és gyalázó ujságokat terjesztöket,

§. 185.

A Nemzetek Szerzett Jussai.

Valamint az Egyes személyek, úgy a' Nemzet is szerezheth magának, mint dologhos (*Jus reale*), mind személyhez just, (*Jus personale*), éppen azon módon, a' mint azt az első Részbe elő adtuk; és éppen úgy élhet azon szerzett jussával, mint az egyes személy. A' honnét az Idegeneknek nints Jussok a' Nemzet javaival sem ártatlanul (*Jus innociae utilitatis*); sem az utolsó szükségben (*extremæ necessitatis*) élni; Nints jussa semmi Idegennek által menni a' Nemzet tulajdon tájékán semmi környül állások között, annak

meg egyvezése nélkül. — A' Nemzet' akár az első Fel fogás, akár az Eggyesség által szerzett jussa éppen olly erejű, mint az Egyes személlyekké, és azon módon szűnik meg. Lásd az első Részt a' Fel fogásról, és Eggyességről.

§. 186.

A' Nemzeti Eggyesség többféle lehet.

A' Nemzet tehát, a' mint látók, Jussokat szerezhethet magának, vagy az első Fel fogás, vagy Eggyesség által, a' mint tudni illik jus tárgya vagy matériája, vagy senkié se vólt még, vagy valaki: de azt meg kell jegyezni, hogy az ollyan dolgokra, a' Nemzet se szerethet Jusf semmi módon, a' melyeknek mást ki záró birtoka természet szerint (*physice*) lehetetlen. P. o. Levegőre, a' nagy Tengerre (azon Tengert, melly a' Nemzet Földjébe bé nyulik, vagy a' nagy Tenger egy Ágyú lövésnyiég, el lehet foglalni, és így azt lehet bírni). Szélre. 's a' t. A' mi az Eggyességet illeti pedig, erről is meg kell jegyezni, hogy ha egy Nemzet Tagja, vagy több; a' más Nemzet Tagjával, vagy többel, olly eggyességre lép, mellynek tzélya nem közönséges, vagy a' mellyet nem a' Nemzet nevében köt, és így arra nints a' Nemzettől
 meg

meg hatalmazva, azt nem lehet Nemzeti Egygyefségnek mondani. Azon Egygyefség, a' mellyet a' Nemzet, vagy annak kép viselője köt a' másikkal, vagy annak képviseelőjével, tárgyára nézve több féle lehet t. i.

1-0) *Barátságos Egygyefség*, melly által arra kötelezik költsönösön egymást, hogy egymás iránt, mindenkor barátságoson fognak viseltetni.

2-0) *Kereskedésbéli Egygyefség*, mellyben meg határoztatik, a' két Nemzetnek egymással való szabados kereskedése, és annak feltételei.

3-0) *Seglttségbéli Egygyefség, Frigy (Fœdus)* vagy tsak támadolag való, vagy tsak oltalmazólag, vagy pedig mind a' kettő. Ezt, és az elsőben előadott két Egygyefségeket *szövettségnek* is nevezik.

4-0) *Garántérozó (Jót álló) Egygyefség*, melly szerént egy Nemzet arra kötelezi magát, hogy a' másik jufsait oltalmazza az idegenek ellen.

5-0) *Közben járói Egygyefség*, melly szerént a' két perlekedő Nemzet között lejendő békekesség ki-eszközlésére kötelezi egy harmadik Nemzet magát.

A' Nemzeti Kezesekről.

Valamint az Egyes Személyek, úgy a' Nemzetek is egymásnak tett ígéreteik meg erősítésére, bizonyos eszközöket szoktak elő venni, millyenek az Esküvés, Kezeség, Zálog, és Kezesek adása (*Præstatio obfidis*), Leg közönségesebb lévén itt a' Kezesek (*obfides*) adása; csak arról szöllumk. — Kezeseknek neveztetnek valamelly Nemzetnek elő kelö Tagjai, kiket a' Nemzet által ad a' másinak, ígérete meg erősítéséül. — A' Kezessel nem lehet úgy bänni, mint dologgal, még akkor is, midön az ötet által adó Nemzet, ígéretét által hágja; jól lehet a' Nemzet, mikor a' Kezest küldi, így fejezi ki magát: „ Küldünk néktek, és által adunk hatalmatok alá egyet, a' mi leg kedvesebb Tagjaink közzül, hatalmot adván, hogy ö vele tettézetek szerént bännyatok, ha mi, ígéretünknek nem állunk. “ — Ha az ígérö Nemzet, ígéretének eloget tett, és már többé nints szükség a' Kezesre, azt haza kell botsátani; mind azáltal ha ö, mint privatus, valami bünbe esett, az ellen a' Nemzet ellen, a' mellynél Kezes völt, vagy annak Tagjai ellen, le tartóztatathatik. Ezen tselekedet, és az, midön egy Nemzet, a' más sér-

tő Nemzet' Javait le - tartóztattya, a' tet kár leendő ki potoltatása, bátorságosítása végett, le - tartóztatásnak (*Repressalia*); ha különösen ha Személy tartóztatatik le, Személy le tartóztatásnak (*Androlepsia*) nevezetik.

§. 188.

Nemzeti Követek.

A' Nemzet, akár milyen igazgatása formája légyen, a' más Nemzettel bizonyos dolgok felett tractátusba, vagy beszélgetésbe nem elegendhetik, hanemha a' maga Tagjai között ki választ egygyet, a' kit meg hatalmaz, hogy a' Nemzet nevében és javára elegendjen beszédbe a' másikkal. Az ilyen Személyt *Követnek* (*Legatus*) nevezik; a' kinek, hogy a' más Nemzetnél magát Követnek lenni meg bizonyítsa, *Meg hívő Levél* (*Litteræ Credentiales*) adatik; a' maga bátorságára pedig, *Meg - hatalmazó Levél* (*Litteræ plenipotenciales*). Minthogy a' Követ a' Nemzet Kép - viselője, valamint a' Nemzet maga, úgy az ő Személye is meg sérthetetlen, vagy Szent. Valamint a' Nemzet, melly Követet küld, független a' maga külső szabadsága határai között, úgy a' Követ is, a' Követtségére tartozó dolgokban. A' Követ-

nek, minden követtségi Jufsai meg szünnek követtsége végződésével. — A' mit a' Követ, követtsége határai között tselekezik, az annyi, mintha a' Nemzet maga tselekedte volna.

§. 189.

A' Hadról, és Békefégről.

Ha a' Nemzet, akár maga egyenesen, akár annak Tagjai más Nemzet által megfértetik, Jufsa van a' Nemzetnek a' maga oltalmazására, vagy a' már meg esett sértés által okozott kár, vissza potlására kényszeríteni a' másikat, olly eszközök által, mellyek ezen tzelra alkalmasoknak lenni talátnak. Ezen Jus gyakorlására nézve is, ilendő meg tartani azokat, a' miket Első Rész §. 103. 109. mondottunk, a' had fojtatás' szelidebb eszközeiről. Ezen Jufsa a' Nemzetnek határozatlan (*indefinitum*) az az: nem lehet azt közönségesen (*a priori*) meg határozni, mitsoda eszközöket végyen elő a' megfértett Nemzet, Meg sértője ellen; azt sem, hogy meddig tartson a' Had; ebben a' tekintetben függ minden, a' tökelletes elégtételtől; a' jövendő bátorságos állapottól, és a' sértőnek maga viseletétől.

§. 190.

F o j t a t á s.

Meg esvén a' meg sértés , leg először is Jussa van a' meg-sértetett Nemzetnek a' repressáliákhoz (*le tartóztatáshoz* , vagy az elégtétel próbáihoz (*probæ repressaliæ*) nyulni, az az: a' sértő Javaival erőszakosan bánni; Tagjait le tartóztatni 's a' t. Ha mind ezekkel se boldogulhat, jussa van Haddal menni a' sértő Nemzet ellen. Csupán csak az ilyen Had (*Bellum Defensivum*) igazságos.

§. 191.

F o j t a t á s. Szabad é az Ellenséggel akármit csinálni ?

Mint hogy az igazságos Háborúhoz való Jus határozatlan , egyedül csak a' meg-sértetett Nemzet ítélni azt meg, hogy mitsoda eszközökkel élhet ő, a' maga oltalmazására, és az ellenségnek az elégtételre való kényszerítésére; tehát minden szabad az, a' mit a' meg-sértetett Nemzet a' környül állásokhoz képest szükségesnek ítél a' maga tzevényára. Szabad Spionokat tartani, és akármi sértő fegyverekkel 's a' t. élni. *In Hostem omnia licent.* Mindazáltal egy Nemzetnek nincs jussa a' másikat büntetni, vagy azon bocsátat állani;

ní; Lásd 1. Rész §. 100. a' honnét meg szün-
vén a' Sértő a' Sértéstől, vagy meg lévén
az elégtétel, minden ellenségeskedés igaz-
ságtalan azután. Az ellenségeskedés némely
Nemeiről; p. o. a' Fegyertelen, vagy ellent
nem álló; magát meg adó Katonának, és az
ellenség más Polgárinak meg öléséről, pusz-
tításáról, égetéséről, 's más efféle kinezá-
sokról azt kell meg jegyezni, hogy mivel
ezek, nem hogy a' tzelra vivő, sőt inkább
a' hadakozás tzellyától éppen el vivő eszkö-
zök; és az emberiség kötelefségeinek le ta-
podása, bárdolatlan, durva, és esztelen (*im-
prudens*) ellenség az, a' ki azokkal él,

§. 192.

A' Neutralis Nemzetről.

Azon Szomszéd Nemzetek, kik a' két
egymással ellenségeskedők dolgában mago-
kat nem avattyák, Neutralisoknak neveztet-
nek. Ez minden Nemzettől magától függ, és
ezt nem is tartozik az ellenségeskedőknek
tudtokra adni; ha ugyan Oltalmazó szövetsé-
tségben nintsenek. Azonba ha mellyik Fél
előtt méltán gyanuba jö, azonnal kényszerit-
heti az ötöt, hogy valamelyik Félhez álljon.

§. 193.

§. 193.

A Békeféség vizsgálta állításáról.

Mihelyt a' meg sértetett Fél tzeiyát el érte az az: a' Sértő szándékától tökéletesen el állott, és az elégtétel meg van, a' káros Fél részire; vagy pedig nem akarják többé folytatni a' Hadat, azonnal vizsgálta áll a' Békeféség a' két Nemzet között, Ennek helyre állítására, szükség, hogy a' két Nemzet, egy másfal a' békeféségről beszédbe elegyedjen; mellynek következése osztán a' Békeféség kötés.

Jegyzés. Ezen ki tételt: in hostem omnia licent., vagy a' mint mi ki tettük; a' meg sértetett Nemzet kényszerítő jussa határozatlan, ugy értik némelyek, hogy véghetetlen (infinitum) mint Tudós Fichte. Úr is, és ezen értelmeket helyesnek lenni: azon az okon állítyák, hogy a' meg sértetett Félnek jussa van mind addig folytatni az ellenségeskedést, míg magát olly állapotba nem helyhezteni, a' millyenben volt a' meg sértés előtt: t. i. a' tökéletes bátorság állapottyába, ez pedig tsak az által, hogy az ellenség káromat vissza pótolta, és azt mondja, hogy többé meg szünik bántásomtól, elő nem áihat: mért meg lehet, hogy most tsak azért beszél ugy: mert meg győzöttetett; vagy ha nem azért is, könnyen lehötös, hogy ismét kedve érkezvén, megint belém köt; tehát a' tökéletes bátorság állapottya, tsak akkor lesz meg, ha én az ellenségemet egéllisen semmivé télszem. — A' mellyre azt felszem:

1-o) Csak egy egyes személyt is, annyival inkább egy Nemzetet semmivé tenni, vagy olyan állapotba tenni, hogy többé személy lenni még szünyön, semmi esetben sem szabad; tehát a' tökéletes bátorság helyre - állításáért se.

2-o) A' Tökéletes bátorság állapotja, a' Természeti állapotban, vagy a' Státuson kívül, akár az Egyes személyekre (*Persona physica*), akár az Egyé lett személyekre (*Persona moralis*), vagy Nemzetekre nézve olly idea, melly nem valóságosítható. Elég hát az, ha két ellenséges Nemzet meg egyezik abban, hogy többé egymást bántani nem fogják, és mindenről el-felejtkezvén, a' mi a' háború fojta alatt, vagy az előtt történt (*Amnestiat*) barátságot ígérnek egymásnak örökre.

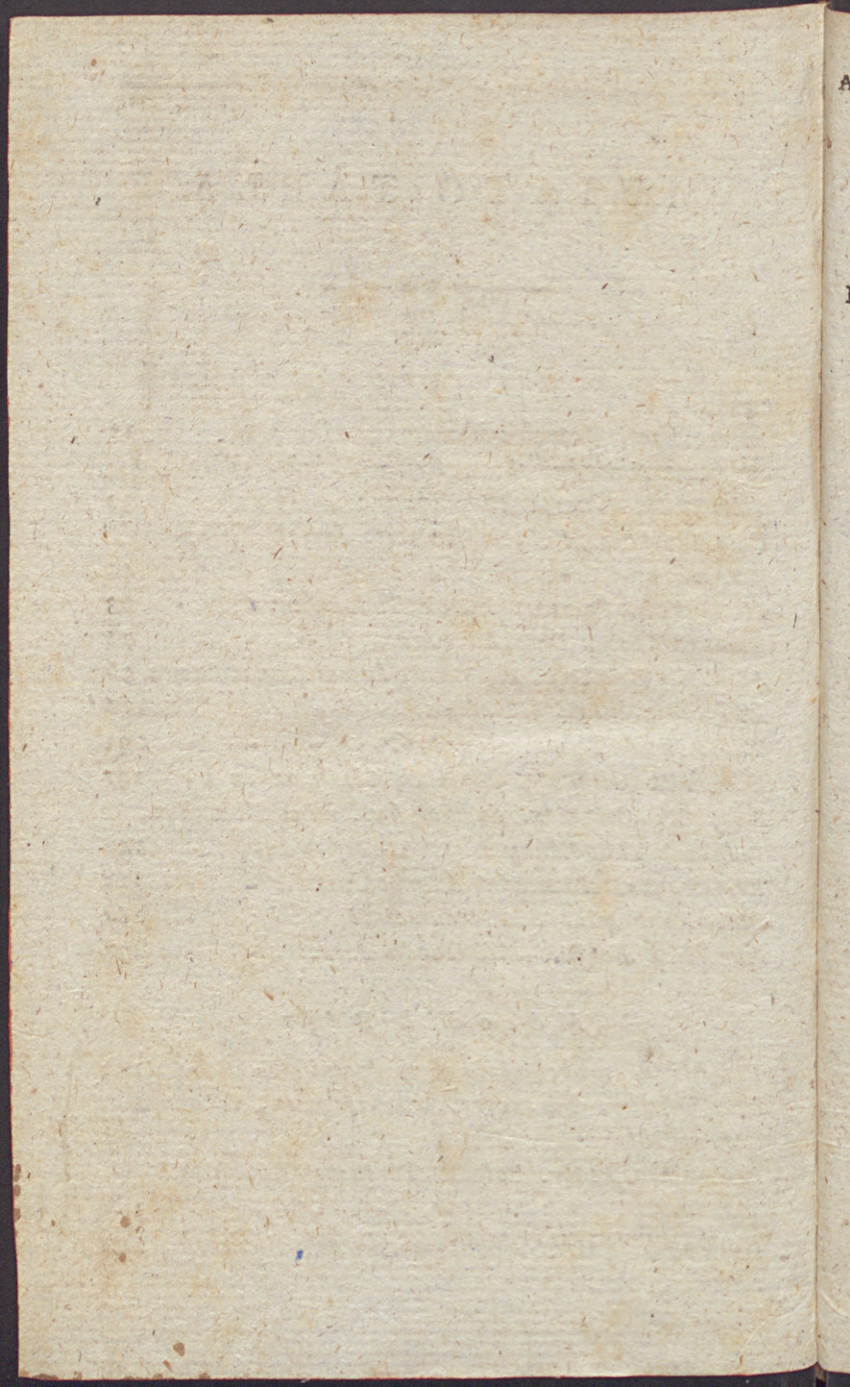
MUTATÓ TÁBLA.

Levél.

T ermészeti Törvény Tudomány	11
A' Természeti Jus' Első Részé Polgári állapoton kívül lévő Jussok Tudománya	39
Első Szakasz. Velünk született Jussok Tudománya	41
II Szakasz. Szerzett Jussok Tudománya	63
Első Cikkely. Dologhoz Jus	71
Második Cikkely. Eggyesség Jussai Tudománya	96
Eggyesség Jussai elő adása	106
Toldalék a' Testamentomokról	131
Harmadik Cikkely. Jussaink Oltalmazása	137
Negyedik Cikkely. Személyhez, mint Dologhoz, Jussok Tudománya	152
Első Fogás. Házassági állapot Jussai	155
Második Fogás. Szülői Jussairól	167
Harmadik Fogás. Házi Gazda Jussai	174

M á s o d i k R é s z

Polgári Társaság Közönséges Jussai	183
Első Osztály. Társaságról közönségesen, és annak Jussairól.	185
Második Osztály. Polgári Társaság Természeti Jussai	193
Harmadik Osztály. Nemzetek Természeti Jussa	219

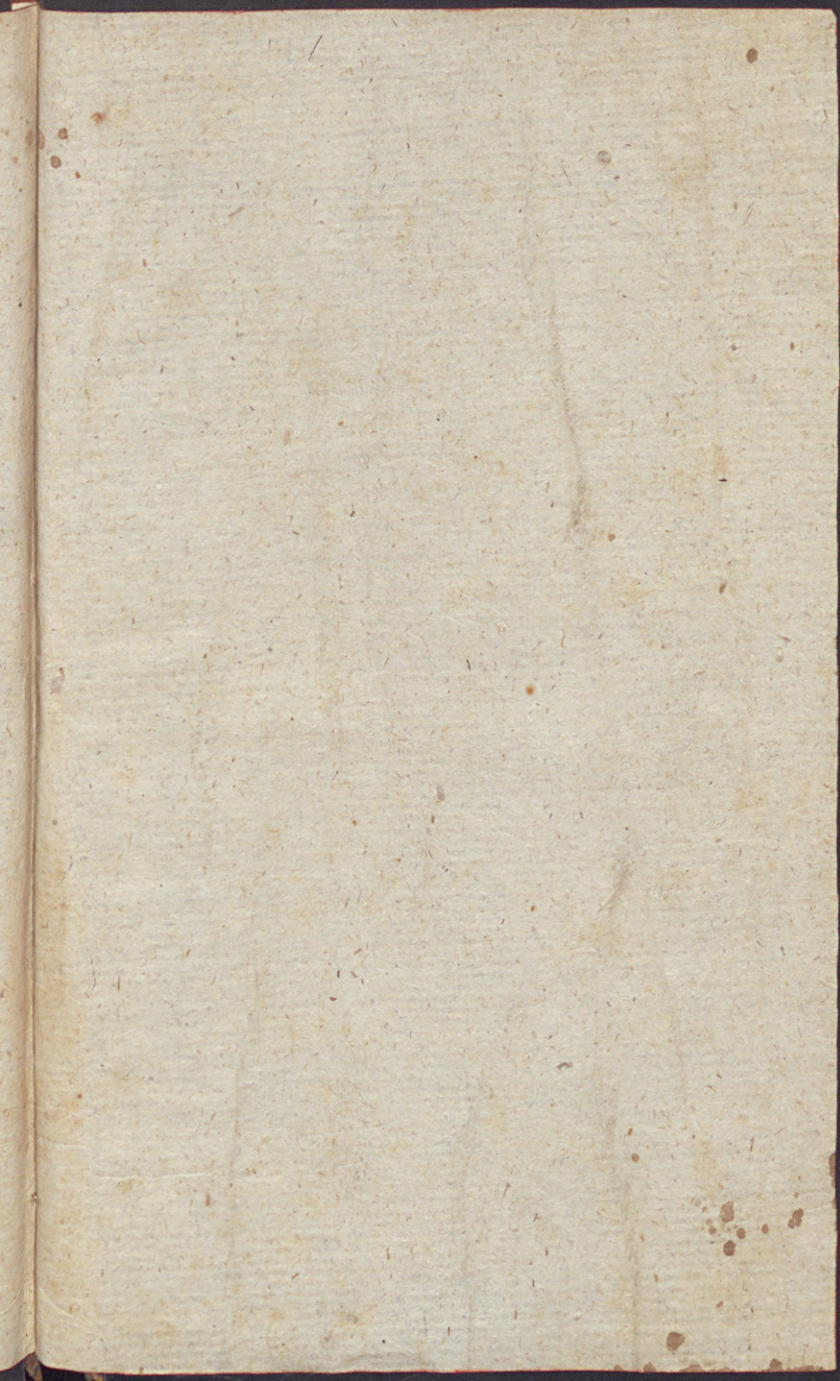
Az itt ki tett hibáknak előre való meg igazítására kétértet-
nek az Érdemes Olvasók. A' melly hibák ki téve nin-
tsenek a' millyenek a' Mondásokat, és hangokat meg-kü-
lömböztető jelek; a' bézárok (Parentheses); a' Görög
eredetű Deákos szókknak nem helyes betűkkel való tétele,
p. o. „*Phisica*„ e' helyett: „*Physica*„ 's a' t. azok az
Olvasás közben is meg-igazíthatnak. Ugy a' §-sok
számai is.

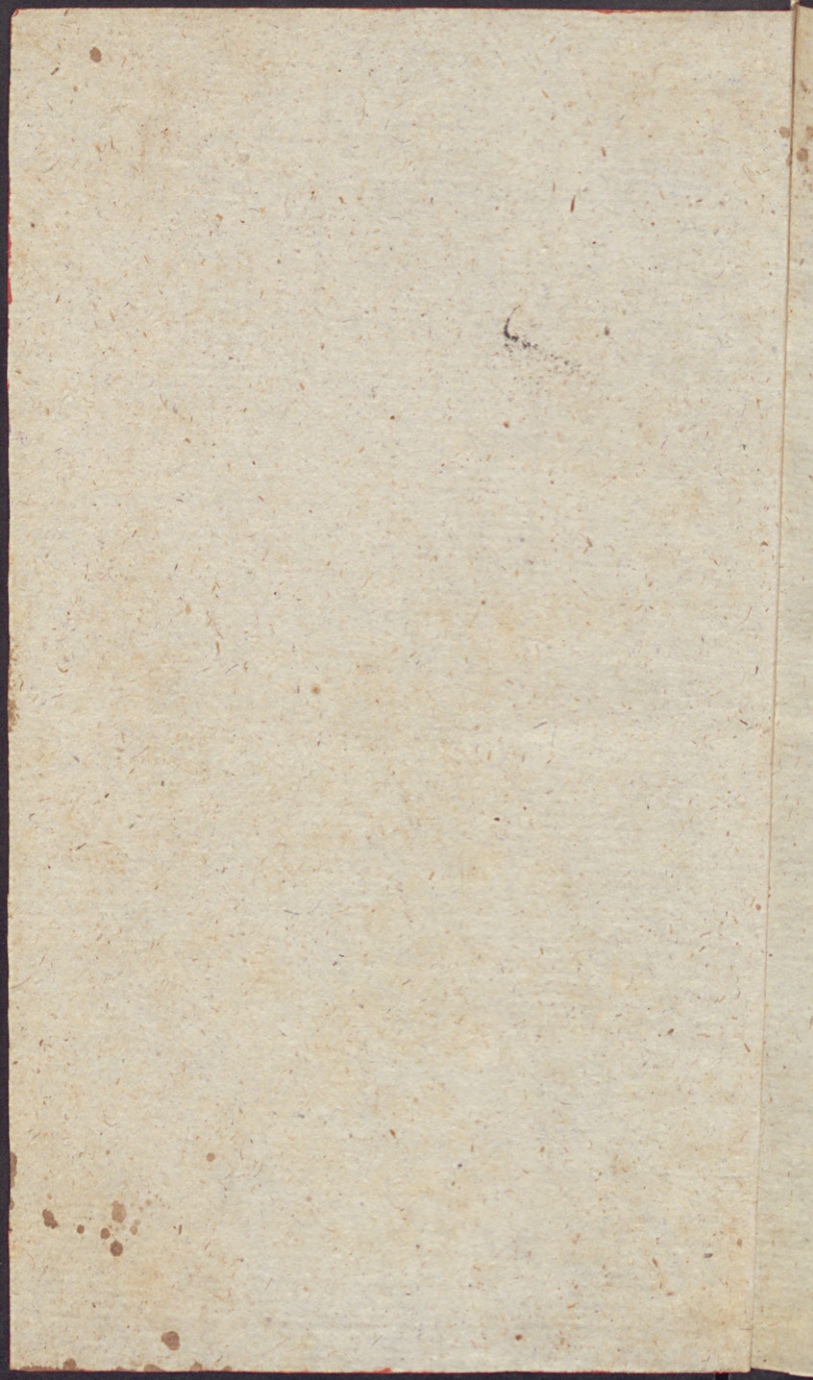
Lap.	Sor.	Hiba	Olvasd
5	21	<i>tségem</i>	<i>tségeim</i>
6	1	<i>tántorittya</i>	<i>tántorittsa</i>
8	9	<i>Dogonits;</i>	<i>Dugonits,</i>
-	12	<i>kezdet;</i>	<i>kezdeték.</i>
-	23	<i>jobbat</i>	<i>jobbakat.</i>
12	8	<i>lehettségtől</i>	<i>tehettségtől</i>
15	24	<i>vagy; tedd utánna az</i>	
26	5	<i>és;</i>	<i>is.</i>
18	9	<i>van; töröld ki</i>	
16	8	<i>(juridica); tedd utánna szabadságnak</i>	
22	23	<i>azt; töröld ki</i>	
33	1	<i>Just;</i>	<i>Just</i>
41	11	<i>æquisitum;</i>	<i>acquisitum.</i>
47	25	<i>(Phisioæ</i>	<i>(Physice)</i>
-	11	<i>lehető; töröld ki; és előtte nem kel-</i> <i>lenek a' bézáró jelek.</i>	
69	11	<i>külső; tedd utánna: állapottya, az</i> <i>én külső</i>	
-	30	<i>nem; töröld ki.</i>	
70	26	<i>(pactio)</i>	<i>(pacto)</i>
-	25	<i>(Factio)</i>	<i>(Facto)</i>
72	26	<i>(originarie (in intellectu)</i> <i>omnes res sunt omnium).</i>	
75	5	<i>hogy; tedd utánna: az.</i>	
82	22	<i>(§. 42)</i>	<i>(§. 41).</i>
83	2	<i>eggyeség;</i>	<i>egyenesség.</i>
84	7	<i>tart;</i>	<i>tartya.</i>
88	21	<i>Præscriptio</i>	<i>Præscriptiot.</i>
90	21	<i>Birtok</i>	<i>Birtokosi.</i>
91	10	<i>(§ 47)</i>	<i>(§ 46).</i>
93	9	<i>inségben;</i>	<i>szükségben.</i>
99	10	<i>jussom</i>	<i>jussonn</i>
101	30	<i>(- pacti tedd utánna. re -</i>	
111	25	<i>(§ 70)</i>	<i>(§ 68)</i>

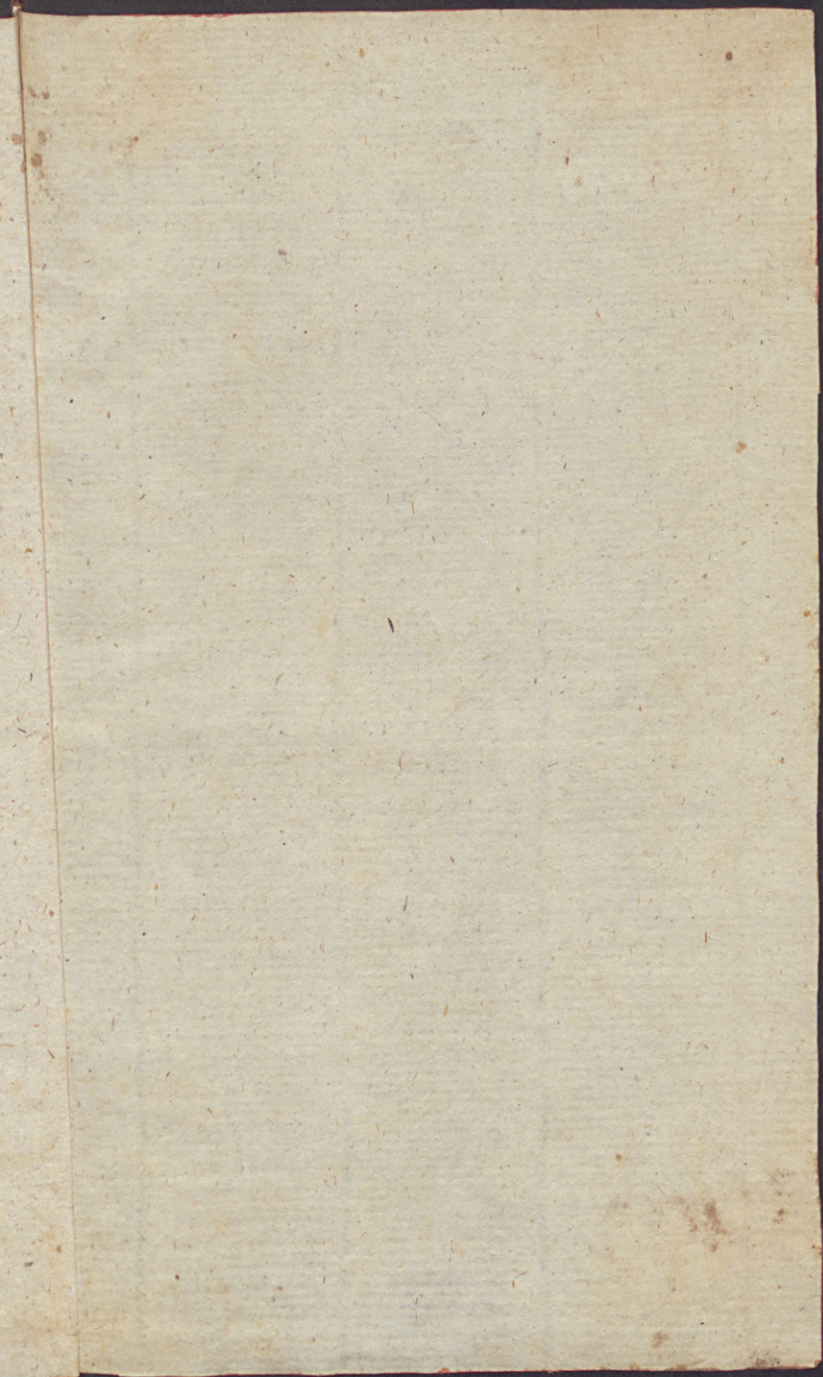
Lap.	Sor.	Hiba	Olvasd
119	1.	- költésön; tedd utánna	vevő;
125	14.	- exorta;	extorta.
127	29.	- adás	adós.
129	17.	- helyett; tedd utánna:	A' másodikban;
130	4.	- vagyunk;	A' harmadikban;
133	1.	- (unilateris)	unilateralis)
-	23.	- hogy; tedd utánna:	ha
143	4.	- a' maga;	az ő
148	6.	- gazságosnak	igazságosnak.
-	18.	- Lásd § 105	Lásd § 103.
160	5.	- tárgya	tartya.
180	1.	- Az eggyességekben tett ígéretett	
188	11.	- (- immanenti a)	
194	-	- a' 8, és 9, a' „hamar„ fel van tserélve a' „hanem - mel.	
196	2.	- Lásd § 149.	
199	2.	- Eggyességnek;	Eggyességnek
206	11.	- 52 53	51 52
210	17.	- eggyességből	eggyességből.
234	1.	- 100	98.

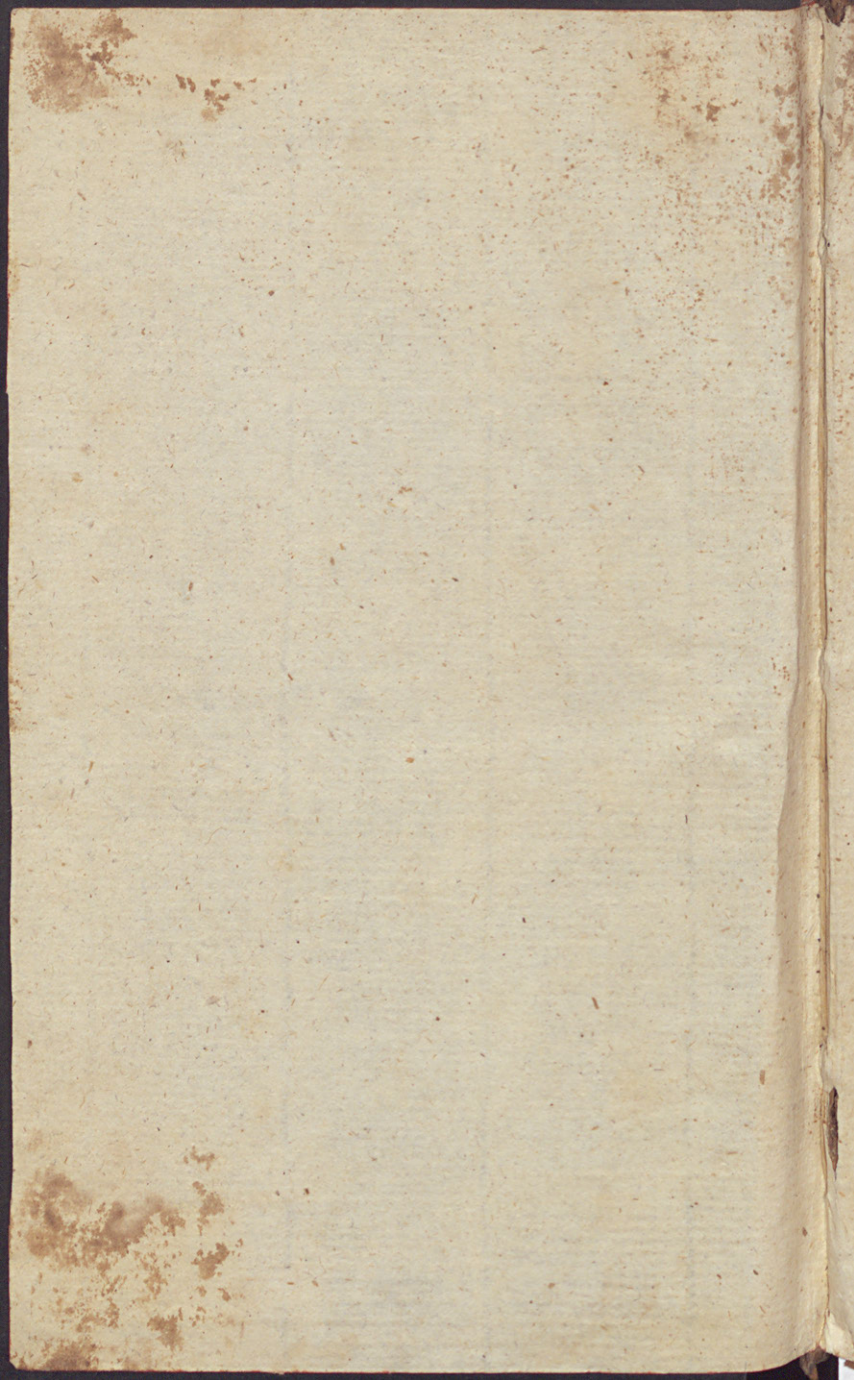

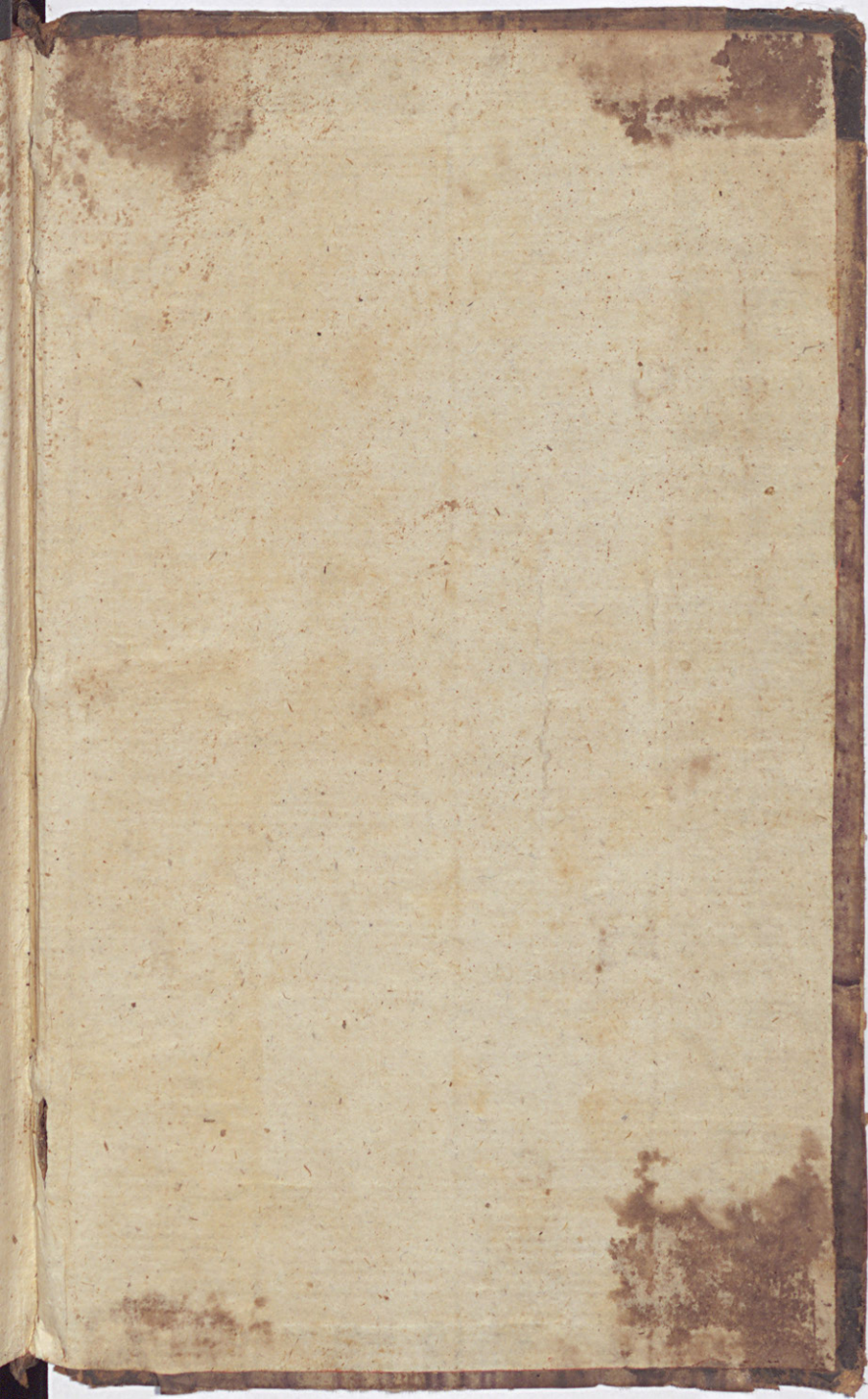
DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
 Lelt.
 15.074-1955

757944

100